KORONAVİRÜS PANDEMİSİNDE ANNELERİN EBEVEYNLİK STRESLERİ, AİLE DAYANIKLILIKLARI VE ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Berfin Sude İldeniz
191180108

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Karadeniz

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül, 2021

KORONAVİRÜS PANDEMİSİNDE ANNELERİN EBEVEYNLİK STRESLERİ, AİLE DAYANIKLILIKLARI VE ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Berfin Sude İldeniz
191180108
Orcid:0000-0002-4192-4432

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Karadeniz

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül, 2021

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulutarafından 19.01.2021 tarihli *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"* ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulutarafından 19.01.2021 tarihli *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"* ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez sürecinde değerli bilgi ve birikimiyle bana yol gösteren, emeğini ve desteklerini esirgemeyen hocam Dr. Gülçin Karadeniz'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Veri toplama sürecinde yardımlarını eksik etmeyen Ebru Üstündağ'a ve Nural Dorman'a çok teşekkür ederim.

Bu süreçte her zaman yanımda olan arkadaşlarım Lara Balkaner, Eslem Ekşi ve Gizem Yıldıran'a minnettarım.

Babam Tugay İldeniz'e destekleri için teşekkür ederim. Kardeşim Berç İldeniz'e bu zorlu süreçte beni güldürdüğü, moral verdiği için ve annem Ayla Şenlik'e her zaman elimi tuttuğu, bana destek olduğu ve cesaret verdiği için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Berfin Sude İldeniz

Eylül, 2021

ÖZ

KORONAVİRÜS PANDEMİSİNDE ANNELERİN EBEVEYNLİK STRESLERİ, AİLE DAYANIKLILIKLARI VE ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Berfin Sude İldeniz
Yüksek Lisans Tezi
Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Karadeniz
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021

Araştırma kapsamında COVİD-19 pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri, aile dayanıklılıkları ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini normal gelişim gösteren 3-6 yaş arası çocuğu olan 303 anne oluşturmaktadır. Bu amaçla Demografik Bilgi Formu, Risk Faktörleri Belirleme Listesi, Aile Yılmazlık Ölçeği, Ebeveynlik Stres Ölçeği, Ebeveyn Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Pearson Korelasyon Katsayısı ve tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Ebeveynlik stresi ve aile dayanıklılığı değişkenlerinin, annenin açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumunu yordayıcı gücünü araştırmak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılıkları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Annelerin algıladıkları aile dayanıklılıkları ile açıklayıcı otoriter ebeveynlik tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Annelerin ebeveynlik stresleri ile açıklayıcı otoriter ebeveynlik tutumları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Ebeveynlik stresi ve aile dayanıklılığı değişkenleri, açıklayıcı otoriter ebeveynlik tutumu üzerinde yordayıcı olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda annelerin ebeveynlik streslerinin, açıklayıcı otoriter tutumları üzerindeki olumsuz etkisininin aile dayanıklılığı ile kısmen azaldığı saptanmıştır. Araştırmanın bulguları ilgili literatür ile değerlendirilmiş, sınırlılıklar, güçlü yönler ve gelecek araştırmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Koronavirüs pandemisi; Aile dayanıklılığı; Ebeveynlik stresi; Çocuk yetiştirme tutumları.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN MOTHER'S PARENTING STRESS, FAMILY RESILIENCE AND CHILD REARING PRACTICES DURING CORONAVIRUS PANDEMIC

Berfin Sude İldeniz
Master's Thesis
Department of Psychology
Clinical Psychology Programme
Thesis Advisor: Asst. Prof. Gülçin Karadeniz
Maltepe University Graduate School, 2021

This study aims to investigate the relationship between parenting stress, family resilience and child rearing practices of mothers during COVID-19 pandemic. The population of the research consists of 303 mothers who were parents of normally developing children aged from 3 to 6 years. Demographic Information Form, The List of Determining Risk Factors, Parenting Stress Scale, Family Resilience Scale and Parents Attitude Scale were used to collect data. Pearson Correlational Analysis and one way ANOVA conducted with the Statistical Package of Social Sciences (SPSS). Then a series of hierarchical regression analyses were performed to investigate the predictive power of parenting stress and family resilience on authoritative parenting style. It was concluded that there was a significant negative relationship between mother's parenting stress and family resilience levels. Also, a significant positive relationship between mother's family resilience levels and authoritative parenting has been obtained. In addition, as a result of the analysis a negative significant relationship between mother's parenting stress and authoritative parenting has been found. Moreover, parenting stress and family resilience were found as significant predictors of authoritative parenting style. It can be concluded that the negative effect of parenting stress on authoritative parenting, partially decreased with the effect of family resilience. The findings of the research were discussed in the light of the literature, limitations, strengths of the research and suggestions for future studies were presented.

Keywords: Coronavirus pandemic; Family resilience; Parenting stress; Child rearing attitudes.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ ix
KISALTMALAR LİSTESİ x
ÖZGEÇMİŞ xi
BÖLÜM 1.GİRİŞ 1
1.1. Aile ve Değişen Aile Yapısı 2
1.2. Ailenin İşlevselliği 5
1.3. Aile Dayanıklılığı 8
1.3.1. Aile Dayanıklılığında Annenin Rolü 16
1.4. Ebeveynlik 18
1.4.1. Çocuk Yetiştirme Tutumları 20
1.4.2. Annelik Stili 25
1.4.3. Koronavirüs Pandemisi Sürecinde Ebeveynlik 27
1.5. Ebeveynlik Stresi 30
1.5.1. Ebeveynin Öz Yeterliliği 35
1.6.Problem 36
1.7.Amaç 39
1.8.Önem 39
1.9.Varsayımlar 40
1.10.Sınırlılıklar 40
1.11.Tanımlar 41
BÖLÜM 2. YÖNTEM 42
2.1. Araştırma Modeli 42
2.2. Evren ve Örneklem 42
2.3. Veriler ve Toplanması 44
2.3.1. Demografik Bilgi Formu 45

2.3.2. Risk Faktörlerini Belirleme Listesi 45
2.3.3. Ebeveynlik Stres Ölçeği (ESÖ) 45
2.3.4. Aile Yılmazlık Ölçeği (AYÖ) 46
2.3.5. Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ) 47
2.4. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması 47
BÖLÜM 3. BULGULAR VE YORUMLAR 49
3.1. Bulgular 49
3.1.1. Kullanılan Ölçeklere Ait Tanımlayıcı Analiz Bulguları 49
3.1.2. Araştırma Değişkenlerindeki Farklılıkların Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi 50
3.1.3. Araştırmanın Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları 56
3.1.4. Açıklayıcı Otoriter Tutumun Yordanmasına Yönelik Regresyon Analizi Bulguları 58
3.2. Yorumlar 59
3.2.1. Grup Karşılaştırmalarına Yönelik Bulguların Tartışılması 59
3.2.2. Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Ait Bulguların Tartışılması 62
3.2.3. Açıklayıcı Otoriter Ebeveyn Tutumunun Yordanmasına Yönelik Bulguların Tartışılması 72
BÖLÜM 4. SONUÇ 76
4.1. Özet 76
4.2. Yargı 79
4.3. Öneriler 79
EK'LER 82
KAYNAKÇA 89

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri 43
Tablo 2. Araştırmanın Örneklemine Koronavirüs Pandemisinin Etkilerine Yönelik Bilgiler 44
Tablo 3. Kullanılan Ölçeklere Ait Tanımlayıcı Analiz Bilgileri 49
Tablo 4. Evde yaşayan kişi sayısına göre fark tablosu 50
Tablo 5. Öğrenim Durumuna Göre Fark Tablosu 51
Tablo 6. Aylık Kazanca Göre Fark Tablosu 53
Tablo 7. Ekonomik Durum Değerlendirmesine Göre Fark Tablosu 54
Tablo 8. Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları 56
Tablo 9. Açıklayıcı Otoriter Ebeveyn Tutumunun Yordanmasına Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Bulguları 58

KISALTMALAR LİSTESİ

AYÖ : Aile Yılmazlık Ölçeği

ESÖ : Ebeveynlik Stres Ölçeği

ETÖ : Ebeveyn Tutum Ölçeği

ÖZGEÇMİŞ

Berfin Sude İldeniz

Psikoloji Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2019-2021	Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji
Ls.	2014-2019	Özyeğin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Anabilim Dalı
Lise	2010-2014	Özel Bodrum Marmara Koleji

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2020-	Psikolog. Özel Mandalina Kreş ve Gündüz Bakımevi

BÖLÜM 1.GİRİŞ

Aile, toplumun en temel kurumlarından bir tanesidir. Aile, sahip olduğu farklı işlevlerle bireyleri şekillendirir. Aile ilişkileri ve ebeveynlik, çocuğun davranışsal, duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimi açısından oldukça önem taşımaktadır (Maughan, 2017). Çocuk, aile ortamı içerisinde iletişim kurmayı, temel normları ve kuralları öğrenerek toplumun bir parçası olur.

Ailenin önemi göz önüne alındığında, ailenin işlevlerinin devamlılığının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda aile dayanıklılığı kavramından söz edilebilmektedir. Aile dayanıklılığı kavramı, bir ailenin zor bir duruma olumlu bir şekilde karşılık verebilme kapasitesi, bu durumun üstesinden daha güçlenmiş ve emin bir şekilde gelebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Smith ve ark. 2005). Walsh (2002), ailelerin dayanıklılıklarını pekiştirecek aile süreçlerini tanımlamış ve bu doğrultuda kriz içerisindeki aileleri destekleyecek ve güçlendirecek bir yol haritası sunmuştur. Bir sistem olarak ailenin, başından geçen zorlu durumlardan nasıl etkilendiği ve bu durumlarla nasıl baş ettiği aileyi oluşturan bireyleri ve bu bireylerin arasındaki ilişkileri etkilemektedir. Bu doğrultuda açık ve saygılı iletişim kurulan, aile bireylerinin birbiriyle fikir alışverişinde bulunduğu, beraber vakit geçirilen ritüel ve rutinlerin, olumlu bir bakış açısının ve aile bireylerinin uyum içerisinde olduğu bir aile ortamından söz edilebilmektedir (Black ve Lobo 2008).

Bir sistem olarak aile, ebeveynlik davranışlarını şekillendiren ve sonuç olarak çocuk davranışlarını etkileyen bir ortam yaratmaktadır (National Academies of Sciences, 2016). Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki, aile söz konusu olduğunda temel noktalardan biri olarak değerlendirilmektedir. Anne ve babaların çocuklarıyla nasıl iletişim kurduğu ise, çocuk yetiştirme tutumlarını göstermektedir. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, duyarlılık ve talepkarlık olmak üzere iki farklı boyutta incelenmektedir. Baumrind (2005), ebeveynin duyarlılığını çocuğuna karşı sıcak, özerklik destekleyici ve sağduyulu iletişim kurması olarak tanımlamıştır. Talepkarlık boyutunu ise ebeveynin; davranış kontrolü, eylemlerin gözetimi, olgunluk beklentisi gibi davranışlarla çocuğu topluma entegre etme çabası olarak ifade etmiştir. Çocuğun sağlıklı gelişiminde ebeveynlerinin

tutarlı, sıcak ve duyarlı davranışları rol oynamaktadır. Tutarlı olmayan, olumsuz ebeveynlik davranışları ise çocuklarda çeşitli problemlere yol açabilmektedir (Hosokawa ve Katsura, 2019; Stormshak ve ark. 2000).

Literatür incelendiğinde ebeveynlik stresi, çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ebeveynlerin, deneyimledikleri ebeveynlik stresinin olumsuz ebeveynlik davranışlarına yol açabileceği ve sonuç olarak da çocuk davranış problemlerine yol açabileceği bilinmektedir (Crnic ve ark. 2005).

Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Teorisi (1979), bireyin gelişiminde içinde bulunduğu bağlamın önemini vurgulamakta ve bu doğrultuda beş farklı sistem tanımlamaktadır. En geniş sistem olan kronosistem, diğer tüm sistemleri etkileyen tarihsel süreçleri ve değişimleri içermektedir. Bu doğrultuda tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs pandemisinin kronosistemin bir parçası olduğu ve bireyler üzerinde yadsınamaz bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Maughan (2017), başarılı ebeveynliğin içinde bulunulan kültüre ve sosyal bağlama göre değiştiğini belirtmiştir. Pandemi sürecinin özellikle ebeveynlik rolünü yerine getirmek için zorlayıcı olabileceği düşünülmektedir. Koronavirüs pandemisi, tüm insanlığın hayatını geri dönüşü olmayan bir şekilde değiştirmiştir. Artan yasaklar, okulların kapanması, evden çalışmaya geçilmesi ve izolasyon sürecinin hem ebeveynleri hem de çocukları olumsuz etkilemiş olduğu bilinmektedir (Spinelli ve ark., 2020; Zabcı ve Karadeniz, 2021).

Bu çalışmada ebeveynlik stresi, aile dayanıklılığı ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde, ilk olarak aile ve ailenin işlevinden bahsedilmiştir. Ardından aile dayanıklılığı, çocuk yetiştirme tutumları ve ebeveynlik stresi kavramları tanıtılmış ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren ilgili çalışmalara değinilmiştir. Ek olarak aile dayanıklılığını tehdit eden bir risk faktörü olarak koronavirüs pandemisi ele alınmıştır. Son olarak araştırmanın amacı ve problemlerine yer verilmiştir.

1.1. Aile ve Değişen Aile Yapısı

Toplumun temel unsuru olan aile farklı şekillerde tanımlanmaktadır. TDK (2021), aile kavramını 'Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki

ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik' olarak açıklamıştır. Sosyal bir ağ olan aile, mutlaka belli bir bölgeyle sınırlandırılmamış; kültürel, biyolojik ve evlilik ilişkilerine dayanmaktadır (Thornton ve Fricke, 1987). Özgüven (2001)'e göre aile, evlilik yoluyla oluşan, birbirini etkileyen ve çeşitli rollere sahip bireylerden oluşan, sosyal, psikolojik ve ekonomik işlevi olan bir birimdir (akt. Günindi ve Giren, 2011) Munichin (2018), ailenin birbirlerini doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyen üyelerden oluştuğunu ve her ailenin, üyelerinin birbirleriyle etkileşimini şekillendiren bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Aile, insan gelişimini etkileyen en yakın ve en temel sosyal sistemdir (Bhana ve Bachoo, 2011).

Değişen dünyayla beraber ailenin yapısı ve işlevi de değişmektedir. Geçmişten günümüze geleneksel aile yapısında değişimler ortaya çıkmakla beraber ailenin bazı temel işlevleri hala daha devam etmekte ve aile toplumdaki önemini korumaktadır. Kentleşme, sanayileşme, eğitim, göç, iş ve mesleklerin seçeneklerinin artması, ekonomik ve siyasal gelişmeler geleneksel Türk ailelerinde değişime yol açan etkenlerden bazılarıdır (Tüfekçi, 2003). Sanayileşme, kentleşme, köyden kente göçün artması, kadınların iş hayatına girmesi ile aile hayatında değişimler ortaya çıkmış, geniş ailelerin yerini çekirdek ailelere bıraktığı düşünülmektedir (Aktaş ve ark, 2012; Günindi ve Giren, 2011). Boşanmaların artmasıyla beraber, tek-ebeveynli aileler veya üvey anne-babanın katılmasıyla yeni ailelerin oluşması ailelerin karşılaşabileceği geçişlere örnek olarak gösterilebilmektedir (Tekin Epik ve ark., 2017). Bu doğrultuda geleneksel aile yapısındaki kadın ve erkek rolleri yeniden şekillenmeye başladığı düşünülmektedir (kaynak). Toplumdaki aile yapısındaki değişikliklerle beraber, ailede çocuğa karşı takınılan tutumlarda değişmekte bunun sonucunda da çocukların davranışlarında değişiklikler meydana gelmektedir (Kulaksızoğlu, 1989).

1975 yılında başlanan çocuğun değeri araştırması (Kağıtçıbaşı, 1982), Türkiye'deki aile yapısını, ilişkilerini ve geleneksel aileyi incelemektedir. Çocuğun değeri, ebeveynlerin çocuk sahibi olarak sağladıkları psikolojik, sosyal ve ekonomik maliyet ve faydaların toplamıdır (Önder ve Aloğlu, 2017). Çocuğun değeri modeli, çocuğun değerinin ekonomik gelişmelerle azaldığı görüşünü reddetmekte ve ekonomik gelişmelerden etkilenen belirli değer tiplerini öne sürmektedir. Bu doğrultuda ilk araştırmalar sonucu üç farklı değer tipi tanımlanmıştır: ekonomik/faydacıl, psikolojik ve sosyal. Çocuğun ekonomik/faydacıl değeri, çocuklar büyüdüğünde onlardan gelecek

maddi kazançları ve ebeveynler için yaşlılık güvencesini yansıtır. Psikolojik değeri, ebeveynin çocuk sahibi olmakla ilgili hissettiği mutluluk, keyif başarı ve gurur duygularını; çocuğun sosyal değeri ise çocukla beraber gelen sosyal kabul görmeyi içermektedir (Önder ve Aloğlu, 2017). Kağıtçıbaşı (2012)'na göre, bu faydacı yaklaşım aile içinde bağımlılık örüntüleri oluşturmaktadır.

Türkiye'de yapılan çalışmalar (Ataca, 1992; Kağıtçıbaşı, 1982) çocuğun ekonomik/faydacıl değerinin düşerken psikolojik değerinin arttığını ve bunun sonucunda da doğurganlıkta düşüş gözlemlendiğini belirtmektedir. Ailenin eğitim düzeyi, kadının eğitim düzeyi, yaşanılan yerin gelişmişlik seviyesi, maddi durum, çocuk sayısında azalma ve köyden kente göçte artış çocuğun ekonomik değerinin azalmasında rol oynayan faktörlerdir (Kağıtçıbaşı, 2012).

Kağıtçıbaşı (2002) geliştirdiği 'aile değişim modeli'nde sosyo-ekonomik gelişmelerin arttığını ve bununla beraber maddi bağımlılıkların azalırken psikolojik bağımlılıkların arttığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda çocuklardan gelecek maddi beklenti azalmış ve tam tersine çocukların daha uzun yıllar okuması ve aileye ekonomik bağımlılıklarının artmasıyla ailenin ekonomik yükü artmıştır. Ek olarak da çok çocuklu ailelerden az çocuklu ailelere geçiş olmuştur (Kağıtçıbaşı, 2012). Kağıtçıbaşı (2002), aile bağlılıklarındaki değişimin çocuk yetiştirme üzerinde etkileri olduğunu açıklamıştır. Maddi bağımlılıklar azaldıkça çocuğun özerkliği artmış; psikolojik bağımlılıklara verilen değerin artmasıyla da çocukla yakın olma/bağlı olma amaçlanmıştır.

Kadının rolü bu doğrultuda araştırılan diğer bir konudur. Toplumuzda çocuğun sosyalleşmesinin sorumluluğu annededir (Aktaş ve ark, 2012). Kağıtçıbaşı (2012), kadının statüsünde değişimler olduğunu ve bu değişimlerinde eğitim, kentleşme ve işgücüne katılımla meydana geldiğini belirtmektedir. Kadın, ekonomik bağımsızlığını kazanmaya başlamış ve sonuç olarak da ailelerde eşitlikçi ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Aktaş ve ark. (2012), kadının çalışma hayatına katılmasıyla ekonomik bağımsızlığını kazandığını, böylece özgüveninin ve yaşamı üzerindeki kontrol algısının arttığını belirtmektedir. Ek olarak, annenin eğitim seviyesinin çocuk ile geçirdiği zamana, verdiği ödül ve ceza niteliğine olumlu etkisinin olduğunu savunmuşlardır. Annenin, çalışmaya başlamasıyla çocuklarına daha az zaman ayırması babalık rolünün değişmesinde de etkili olmuştur (Tekin İpek ve ark. 2017).

Türkiye'de geleneksel aile yapısına bakıldığında anne, baba ve çocuk arasındaki iletişim azlığı ve kopukluğu, sonuç olarak da aile bireyleri arasında anlama zorlukları oluştuğu görülmektedir (Kulaksızoğlu, 1989).

1.2. Ailenin İşlevselliği

Ailenin etkileri, bireyin doğumundan yaşamının sonuna kadar sürmektedir. Aile, birey için sosyalizasyon sürecinin temelidir. Bireyin gelişiminin, kişiliğinin davranışlarının temeli ailede atılmaktadır (Evans ve Myers, 1994). Wecheselberg ve Purg (1993), aileyi çocuğun yaşama ve topluma kazandırılmasında bir köprü olarak betimlemektedir. Kulaksızoğlu (1989), çocuğun bakımının ve eğitiminin sağlanmasının ailenin en büyük işlevlerinden biri olduğunu savunmaktadır.

Ogburn (1938), ailenin; biyolojik, ekonomik, koruyuculuk, eğitsel, dini, boş zamanı değerlendirme ve saygınlık sağlama gibi yedi işlevinden bahsetmekte ve aile üyelerinin bu işlevlerden dolayı bir arada kaldığını savunmaktadır. Ancak Ogburn (1938)'a göre modern dünyayla beraber aile işlevlerini kaybetmeye başlamış ve sadece sevgi dolu bir yaşam merkezi ve üreme aracı olarak görülmeye başlamıştır.

Olson (2000), Evlilik ve Aile Sistemleri Dairesel Model'inde aile işlevselliğini etkileyen üç faktörden bahsetmektedir. Aile birliği, aile üyeleri arasındaki duygusal bağları yansıtırken; diğer bir faktör olan esneklik, aile içindeki liderin, rol ilişkilerinin ve ilişki kurallarının değişebilme derecesini tanımlamaktadır. Aile birliği ve esneklik faktörlerinin işleyişi için kritik olan iletişim ise empatik ve dikkatli dinleme, başkaları adına konuşmama, saygı gösterme, konuya odaklanma, bireyin kendisi ve ilişkisi hakkında duygularını paylaşmasını içermektedir.

Ooms (2019), aile oluşumu ve üyelik, aile ve çift ilişkileri, ekonomik destek, bakım ve sosyalizasyon, yaşlılar ve bebekler gibi bakıma muhtaç aile üyelerine koruyucu bakım verme olmak üzere ailenin beş temek fonksiyonundan bahsetmiştir.

McMaster Modeli (1978), aile işlevselliğinin temel boyutlarını açıklamaktadır: problem çözme, iletişim, roller, duyarlılık, katılım ve davranış kontrolü (Miller ve ark. 2000). Sistemik bir yaklaşıma dayanan McMaster Modeli'nde Epstein ve Bishop (1973), aileyi sistemler içinde (birey, evli çift) sistem bulunduran ve diğer sistemlerle(geniş aile, okul vb.) ilişki içerisinde olan açık bir sistem olarak ele almaktadır (akt. Epstein, ve ark.

1978). Bu doğrultuda bu modelin altında yatan sistem teorisinin varsayımları şunlardır: 1) Ailenin tüm parçaları birbiriyle ilişkilidir; 2) Ailenin bir parçası, aile sisteminin geri kalanından ayrı olarak, tek başına düşünülemez; 3) Aile işleyişi, sadece her bir aile üyesini ya da altgrupları anlayarak anlaşılamaz; 4) Ailenin yapısı ve organizasyonu, aile üyelerinin davranışlarını etkileyen ve şekillendiren önemli bir faktördür; 5) Aile sistemindeki etkileşim kalıpları, aile üyelerinin davranışlarını etkilemektedir.

Ailenin bütünlüğünü ve işlevsellik kapasitesini tehdit eden herhangi bir aile probleminin, ailenin işlevselliğini devam ettirecek düzeyde çözülebilmesi problem çözme boyutunu yansıtmaktadır (Roy, 1990). Bu doğrultuda problemler, araçsal ve duygusal olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Araçsal problemler; para durumu ve barınma gibi gündelik hayattaki problemlerken; duygusal problemler ise duygularla alakalıdır. Miller ve ark. (2000) hem duygusal hem de araçsal problemleri çözmekte zorluk yaşayan aileleri işlevsiz olarak nitelendirirken; iki tür problemi de çözebilen ailelerin düzgün bir işleyiş gösterdiklerini öne sürmektedirler. İşlevsel olan aileler, çoğu problemi kolayca ve hızlıca, üzerine çok fazla düşünmeden çözebilmektedirler (Epstein ve ark. 1978).

İletişim, ailenin bilgi değiş tokuşunu nasıl yaptığını kapsamakta; araçsal ve duygusal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Miller ve ark. 2000). Çoğu ailenin duygusal iletişim kurarken problem yaşadığı ancak araçsal iletişim kurma da daha başarılı olduğu söylenebilmektedir. Chan (2002), aile içindeki etkileşimin, bireylerin sağlığını etkilediğini ve ailedeki bir bireyin sağlıksız olmasının diğer aile üyelerinde problemler çıkmasına yol açabileceğini savunmuştur (akt. Günindi ve Giren, 2002).

Aile içinde bireylerin sahip oldukları roller, aile işlevlerinin yerine getirildiği tekrarlayan davranış kalıpları olarak açıklanmaktadır. Aile işlevleri de gerekli işlevler ve diğer aile işlevleri olmak üzere ikiye ayrılmakta; ailenin düzgün bir şekilde işleyiş gösterebilmek için gerekli işlevleri durmadan yapması gerekmektedir (Miller ve ark. 2000). Gerekli aile işlevleri kendi içinde beşe ayrılmaktadır. Epstein, ve ark. (1983)' a göre bunlardan ilki olan kaynakların sağlanması; aileye yemek, kıyafet ve para sağlanmasıyla ilgilidir. İkinci olarak bakım ve destek işlevi, aile üyelerinin birbirine güven, rahatlatma ve destek göstermesidir. Diğer bir işlev ise eşlerin cinsel tatminidir. Yaşam becerileri geliştirme işlevi, hem yetişkinleri hem de çocuğu kapsamaktadır. Son olarak aile sistemini koruma ve yönetme işlevi liderlik, karar verme ve aile sınırlarını

koruma gibi işlevleri içermektedir (Roy, 1990). Etkili aile işleyişi için gerekli olmasa da; diğer işlevler de bir ailenin hayatı boyunca belli bir düzeyde karşısına çıkmaktadır.

Duyarlılık işlevi, belirli uyaranlara karşı uygun ve yeterli düzeyde duygularla tepki verebilme becerisidir. Bu tepkiler refah duyguları ve acil duygular olarak ikiye ayrılmaktadır. Refah duyguları sevgi, mutluluk, sevinç; acil duygular ise korku, üzüntü, öfke, hayal kırıklığıdır. Bu doğrultuda aile ne kadar işlevselse, durumlara özgü duyguları o kadar uygun miktar ve kalitede olacaktır (Miller ve ark. 2000).

Aile üyelerinin birbirlerinin ilgilerine ve aktivitelerine ilgi göstermesi ve değer vermesi katılım işlevini yansıtmaktadır (Miller ve ark. 1994**).**

Davranış kontrolü; fiziksel olarak tehlikeli, psikobiyolojik ihtiyaçları ve dürtüleri ifade etmeyi gerektiren, hem aile içinde hem de dışında sosyalleşme gerektiren durumlarda ailenin davranışlarla baş etme düzenidir (Epstein ve ark. 1978).

McDermott ve Cobham (2012), doğal afetler gibi felaketlerin strese yol açarak, ailenin işlevselliğini olumsuz etkileyebileceği ve sonuç olarak aile içi çatışmaları arttırabileceğini; ancak aile uyumunun bu ilişkide koruyucu rol oynadığını açıklamışlardır.

Roy (1990), bir ailenin 'normal' işleyiş göstermesinin oldukça zor neredeyse bulunmaz olduğunu ifade etmiştir. Ailenin işlevselliğini arttırmayı amaçlayan programların, ebeveynlere yönelik olması ve ebeveynlerin davranışlarını optimal olacak şekilde değiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Reis ve ark. 1986).

Aile işlevselliğini, birçok risk ve koruyu faktör şekillendirmekte ve sonuç olarak da çocuk problem davranışları, aile işlevselliğinden etkilenmektedir (Belsky ve ark. 1996). Bu doğrultuda bir ailenin, sosyal, ekonomik ve psikolojik kaynaklarının yetersiz olmasının, çocuklara karşı tutumları etkilediği ve aile sisteminin zorlayıcı ilişkilerle tanımlandığı sonucuna varılmıştır.

Ailelerin işlevlerinin devamlılığı, zorlukların üstesinden gelme ve uyum sağlama becerileriyle ilgilidir. Bu doğrultuda aile dayanıklılığı kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu kavram tüm aile ağına ve ailenin işlevlerini nasıl yerine getirdiğine odaklanmaktadır (Walsh, 2002).

1.3. Aile Dayanıklılığı

Aile dayanıklılığı kavramının kökenleri, psikolojik dayanıklılık çalışmalarında yatmaktadır. 20. yüzyılla beraber tüm insanlığı etkileyen Dünya Savaşları ve Büyük Buhran gibi olayların meydana gelmesi araştırmacıları bu gibi sıkıntılı durumların insanları nasıl tehdit ettiğini; bu doğrultuda riski azaltmak ve iyileşmeyi sağlamak için neler yapılabileceğini anlamaya çalışmaya itmiştir (Masten, 2018). Dayanıklılık araştırmaları, ilk başlarda bireylerin zorlu koşulların varlığında başarılı olmalarını sağlayan bireysel risk ve koruyucu faktörleri etrafında dönmüştür (Bhana ve Bachoo, 2011). Luthar ve ark. (2000) dayanıklılık kavramının şizofreni üzerine yapılmış araştırmalara, özellikle anneleri şizofreni tanısı almış çocuklar üzerine yapılmış çalışmalara dayandığını belirtmişlerdir. Sixbey (2005), zorlu yaşam koşullarına (yoksulluk, taciz vb.) rağmen hayatta başarılı olabilen çocuklar üzerine yapılmış araştırmalar sonucu dayanıklılığın ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Walsh (2016), dayanıklılık kavramını zorlayıcı yaşam mücadelelerine karşı direnmek ve bu mücadelelere rağmen ayağa kalkma kapasitesi olarak ifade etmektedir. Dayanıklılık kavramı 'zorluklar karşısında olumlu adaptasyonu sağlayan dinamik süreçler' olarak da tanımlanabilmektedir (Luthar ve ark. 2000). Masten (2018), dayanıklılık kavramını bir sistemin varlığını, gelişimini, işlevini tehdit eden zorluklara rağmen adapte olabilme kapasitesi olarak ifade etmiştir. Dayanıklılık, ekolojik bağlam içerisindeki sistemlerin etkileşimlerinden etkilenmektedir (Luthar ve ark. 2000).

Aile dayanıklılığı, aile üyelerinin zorluklarla başarılı bir şekilde baş edebilmesi ve sonuç olarak da sıcaklık, destek ve uyum ile gelişmeleridir (Black ve Lobo, 2008). Patterson (2002b); aile dayanıklılığını ailelerin zorluklara ve risklere rağmen sağlıklı bir şekilde işleyişlerini sürdürme gücü olarak tanımlamıştır. Aile dayanıklılığını geliştirmeyi amaçlayarak hem patolojiyi ve işlevsizliği azaltmak hem de iyi oluşu ve işlevselliği arttırmaya odaklanılmıştır (Luthar ve ark. 2000). Aile dayanıklılığı zaman içinde değişiklik gösterebilirken; bir sonuç değil tersine bir süreçtir (Rutter, 1999). Bir aile, karşılaştığı bir zorluğa dayanıklı bir şekilde tepki verebilirken, zorlukların artmasıyla dayanıklılık düzeyi azalabilmektedir (Patterson, 2000a). Patterson (2002b), bir aileyi dayanıklı olarak tanımlayabilmek için gerekli olan üç özellik öne sürmüştür. Bu doğrultuda 1) ailelerin ne derece başarılı olduğunu belirleyebilmek adına aile düzeyinde sonuçlar kavramsallaştırılmalı, 2) ailenin başarısız olacağı beklentisiyle bağlantılı olarak

bazı riskler olmalı, 3) ailenin başarısız olmasını engelleyen koruyucu mekanizmalar anlaşılmalıdır.

Walsh (1996, 2016) aile dayanıklılığı kavramını sistemik perspektiften ele almış; tek bir işlevsel birim olan ailedeki ilişkisel dayanıklılığa odaklanmıştır. Dayanıklılığa dayalı bir yaklaşım, aileyi diğer ailelerle sınırlar ve ortak noktalar paylaşan; hem de dominant kültürden farklı görüşleri ve konumu olabilen karmaşık bir ekolojik hücre olarak ele almaktadır. Her aile deneyimlediği belirli zorluklar, kısıtlamalar ve kaynaklara göre konumlandırılmaktadır (Walsh,1996). Boşanma, emeklilik, yeniden evlenme, iş kaybı ya da ölüm gibi normatif yaşam olayları ya da göç gibi daha uzun süreli zorluklar ailelerin deneyimledikleri sorunlara örnek olarak gösterilebilmektedir. Ailelerin bu gibi zorluklarla nasıl baş ettiği hem bireyin hem de ailenin toparlanması açısından oldukça önemlidir. Buna göre dayanıklılığa giden belli başlı bir model yoktur ve her ailenin dayanıklı olma potansiyeli vardır (Walsh,2016).

Walsh (2002), stresli krizlerin ve zorlukların tüm aileyi etkilediğini ve belirli aile süreçlerinin hem bireyi hem de tüm aileyi iyileştirici rol oynadığını açıklamıştır. Walsh (2016), bu doğrultuda dokuz anahtar süreç tanımlamış ve bu süreçleri aile işleyişinin üç boyutunda organize etmiştir. Bunlar, aile düşünce sistemleri, organizasyonel süreçler ve iletişim-problem çözme süreçleridir. Bu dokuz süreç dayanıklı ailelerin sahip olduğu sabit özellikler değil; ailelerin dayanıklılıklarını arttırmak için kullanabilecekleri güçler ve kaynakları içeren dinamik süreçlerdir (Walsh, 2016). İnanç sistemleri boyutu; anlam yaratma, olumlu bir bakış açısı ve maneviyatı; organizasyonel süreçler boyutu; adapte olabilme esnekliği, bağlılık ve karşılıklı destek, sosyal ve ekonomik kaynakları; iletişim boyutu ise açık bilgi, duygusal paylaşım, beraber problem çözme süreçlerini içermektedir.

McCubbin ve Patterson (1983), neden bazı ailelerin olumsuz durumlarla baş etmede diğer ailelerden daha başarılı olduklarını anlayabilmek için geliştirdikleri aile krizi çerçevesinde aile savunmasızlığı ve rejenaratif güç olmak üzere iki kavramdan bahsetmektedirler. Ailenin düzgün bir düzeyde işleyebilmesi ve bu sayede bireyin ve ailenin gelişiminin desteklenmesi için uyum ve dengenin önemini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda ailelerin deneyimledikleri zorluklar ve sahip oldukları kaynaklar arasında; bireyin ve sistemin öncelikleri arasında; ailenin farklı boyutları arasında fonksiyonel bir

uyum olması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Ailelerin; talepleri azaltarak, yeteneklerini arttırarak ve/veya anlamları değiştirerek dengeyi yeniden sağlamaları sürecine; eğer sonuç başarılı ise, rejeneratif güç denmektedir (McCubbin ve Patterson, 1983). Ancak aileler savunmasızlık olarak adlandırılan ve zayıf adaptasyonla sonuçlanabilen süreçlerle de uğraşabilmektedirler.

Ailelerin zorluklarla ve olumsuz dönemlerle baş etme çabalarını destekleyen koruyucu yönler şu şekilde tanımlanmıştır: Aile üyeleri arasında uyum, doğum günleri gibi beraber yapılan kutlamalar, iletişim, finans yönetimi, tahammül, aile üyelerinin fiziksel ve psikolojik sağlığı ve iyi-oluşu, boş zaman aktiviteleri, partnerinin davranışlarını kabul etme gibi kişilik özellikleri, destek ağları, aile yemekleri gibi beraber geçirilen zaman ve rutinler, gelenekler (McCubbin ve McCubbin, 1988).

Aile Uyumu ve Uyum Tepkisi Modeli'nde; ailelerin uyum düzeyine ulaşmak için, ailesel talepleri ve ailenin becerilerini dengede tutarken ailesel anlamlarla ilişki içinde olan belirli süreçler içerisinde oldukları açıklanmaktadır (Patterson, 2002a). Ailesel talepler, risk faktörü olarak da sayılabilecek; normatif ve normatif olmayan stresörleri, devam eden aile gerginliklerini ve günlük güçlükleri içermektedir. Koruyucu faktörlere eşdeğer olan ailenin becerilerine ise somut ve psikososyal kaynaklar ve baş etme mekanizmaları örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu modelde üç farklı aile anlamı vurgulanmıştır: 1) duruma spesifik anlamlar 2) aile olarak kimlikleri (bir birim olarak kendilerini nasıl gördükleri) 3) ailenin dünya görüşü (dış dünyayla ilişkilerinde kendilerini nasıl gördükleri). Duruma spesifik anlamlar, ailenin stres kaynaklarının zorluğuna dair birincil değerlendirmesini ve bu stresle baş etme becerilerine dair ikincil değerlendirmesini içermektedir (Patterson ve Garwick, 1994). Bu doğrultuda ailelerin üzerindeki taleplerle ilgili öznel yargıları onları daha fazla ya da az savunmasız kılabilmektedir. Tüm bu değerlendirmeler ve algılanan taleplere verilen tepkiler ailelerin uyum ya da uyumsuzluk düzeyini belirlemektedir (Patterson, 2002a). Patterson (2002b), bir ailenin durumlar karşısında dayanıklı kalabilmesinin sadece içsel süreçlere değil, aynı zamanda ailenin içerisinde bulunduğu ekolojik bağlamdaki risklere ve olanaklara bağlı olduğunu öne sürmüştür.

Aile Stres, Uyum ve Düzenlemesinin Dayanıklılık Modeli (McCubbin ve McCubbin, 1996)'ne göre bir kriz yaşadıktan sonra ailenin iyileşmesi kişilerarası ilişkiler,

iyi-oluş ve maneviyat, toplumsal ilişkiler, yapı ve işlevler gibi faktörlere bağlıdır. Bu doğrultuda McCubbin ve McCubbin (1996), beş adet varsayımda bulunmuşlardır: a)Aileler, yaşam döngüsü boyunca aile hayatının öngörülebilir bir yönü olarak stres ve zorluk yaşarlar; b)Aileler, hem beklenen hem de beklenmeyen normatif olmayan stresörler ve zorluklardan sonra iyileşme sürecinde koruyan ve yardımcı olan, aile krizinden sonra toparlanmayı teşvik eden güçlü yönlere ve yeterliliklere sahiptirler; c)Özellikle aile stresi ve krizi dönemlerinde, aileler topluluktaki ilişkiler ağından yararlanır ve bu ağa katkıda bulunurlar; d) Aileler, bir grup olarak ilerlemelerini sağlamak amacıyla anlam, amaç, ortak bakış açısı kazandıracak görüşler arayacak ve belirleyeceklerdir; e) Stres ve kriz içinde olan aileler, büyük ve ani değişimlerin ortasında bile düzen, denge ve uyumu yeniden sağlamaya çalışırlar.

McCubbin ve McCubbin (1996) geliştirdikleri modelde aile dayanıklılığını hem aile biriminin hem de bireyin stresli ve olumsuz koşullar altında gösterdiği olumlu davranış kalıpları ve işlevsel yeterliliği olarak açıklamış; bu davranış kalıpları ve işlevsel yeterlilik düzeyinin ailenin bir birim olarak bütünlüğünü koruduğunu ve iyi-oluşunu sağladığını bu sayede de iyileşebilme kapasitesini belirlediğini açıklamaktadır.

Aile Stres, Uyum ve Düzenlemesinin Dayanıklılık Modeli'nde zaman içinde meydana gelebilecek iki aşama tasvir edilmiştir: Olumsuz bir durumdan sonraki uyum aşaması ve düzenleme aşaması. Aile, uyum aşamasında yerleşmiş işleyiş kalıplarından, kaynaklardan, başa çıkma stratejilerinden ve problem çözmeden yararlanmaktadır. Eğer bahsedilen bu davranışlar ve stratejiler durumla baş etmek için yeterli gelmezse, ailenin bir kriz içinde olduğu kabul edilir ve uyarlama aşaması başlar (McCubbin ve McCubbin, 1996). Uyarlama aşamasında, aile yaşamının tüm alanlarından gelen ailesel talepler ailenin savunmasızlığını arttırmaktadır. Uyarlama aşamasındaki güçlü yönler ve yetenekler ya da dayanıklılık faktörleri; yeniden kurulmuş aile işleyiş kalıplarını, bireysel, ailesel ve toplumsal düzeylerde edinilmiş sosyal destek kaynaklarını, aktif olarak kullanılan yeni baş etme ve problem çözme stratejilerini içermektedir (McCubbin ve McCubbin, 1988).

Aile dayanıklılığı, risk faktörleri ve koruyucu faktörler olmak üzere iki temel bağlamda anlaşılmakta; risk faktörleri olumsuz sonuçların oluşma olasılığını arttırırken; koruyucu faktörler ise risk faktörleri ve olumsuz sonuçlar arasındaki tahmin edici ilişkiyi

değiştirmek için risklerle etkileşim içinde olup, olumsuz sonuçların oluşma olasılığını azaltmaktadırlar (Mackay, 2003).

Benzies ve Mychasiuk (2009), aile dayanıklılığın koruyucu faktörlerle artarken, risk faktörlerinden dolayı engellendiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda bireysel, ailesel ve toplumsal koruyucu faktörlerden söz edilebilmektedir. Bireysel koruyucu faktörler; zeka, güvenli bağlanma, akademik başarı, kolay mizaç, benlik saygısı, etkili problem çözme becerileri, özdenetim, pozitif düşünce, yaşam hedeflerinin olması, sosyal uyum, sağlık, yaş, cinsiyet olarak açıklanabilmektedir (Gizir, 2007). Ailesel koruyucu faktörler olarak aile yapısı, yakın partner ilişkisinde istikrar, aile uyumu, olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi, uyarıcı çevre, ailenin çocukların geleceğine dair olumlu beklentilere sahip olması, sosyal destek, aileyle birlikte yaşama, sabit ve yeterli gelir, yeterli barınma olanağı ve ebeveynin iyi eğitim düzeyine sahip olmasından bahsedilebilmektedir (Benzies ve Mychasiuk, 2009; Öz ve Yılmaz, 2009). Toplumsal koruyucu faktörler ise topluma katılım, akran desteği, destekleyici akıl hocaları, güvenli bir çevre, kaliteli okullara erişim, kaliteli sağlık hizmetine erişimdir (Benzies ve Mychasiuk, 2009).

Gizir (2007), yürüttüğü derleme çalışmasında bireysel risk faktörleri olarak, erken doğum, olumsuz yaşam olayları ve kronik hastalıklardan bahsetmektedir. Ebeveynlerin hastalığı veya psikopatolojisi, boşanma, ölüm veya tek ebeveynle yaşamak, ergenlik döneminde anne olma ise ailesek risk faktörleri olarak belirtmiştir. Ekonomik zorluklar, çocuk ihmal/istismarı, doğal afet gibi toplumsal travmalar, evsizlik ise dayanıklılığı etkileyen toplumsal risk faktörleridir.

Black ve Lobo (2008); dayanıklı ailelerin özelliklerini, koruyucu ve iyileştirici faktörler bağlamında ele almışlardır. Bu doğrultuda dayanıklı ailelerde; olumlu bir bakış açısı, aile üyeleri arasında uyum, aile üyelerince paylaşılan maneviyat duygusu, ihtiyaç dahilinde değişime olanak sağlayacak şekilde rollerde esneklik, aile üyeleri arasında açık ve net iletişim, düzgün finans yönetimi, hem günlük aktivitelerde hem de boş zaman aktivitelerinde kaliteli zaman geçirme, aile kriz içindeyken bile dengeyi kurmayı sağlayacak sabit rutinler, sosyal destek ve kaynak sağlayacak bireysel, ailevi ve toplumsal bağların varlığı ve ulaşılır olması gibi özellikler bulunmaktadır.

Literatür incelendiğinde koruyucu faktörlerin önemini vurgulayan araştırmalara rastlanmaktadır. Aile uyumunun, çocuklarda okul gayretiyle (Feldman ve ark. 2018);

sosyal problem çözme becerileriyle (Leidy ve ark. 2010) ve çiftler arasında da evlilik doyumuyla (Henderson ve ark. 2003) ilişkili olduğu saptanmıştır. Düşük sosyo-ekonomik düzeyden gelen Brezilyalı aileler üzerine yapılan bir çalışmada aile içi çatışma ve aile uyumunun kız çocuklarda hem dışsallaştırma hem de içselleştirme davranışlarıyla ilişkili olduğu bulunmuş, aynı ilişki erkek çocuklar için bulunmamıştır (Sherman ve ark. 2011). Yapılan bir diğer çalışmada Orthner ve ark. (2004) düşük gelirli ailelerde dayanıklılığın problem çözme becerilerine duydukları güvenden geldiğini göstermişlerdir. Aileler zorluklar karşısında beraber geçirdikleri zamana oldukça değer verdiklerini ve aile üyelerinin açık kurallar dahilinde hareket ettiğini bildirmişlerdir.

Özbay ve Aydoğan (2013), engelli bir çocuğa sahip ailelerin, dayanıklılık düzeylerini ölçtükleri çalışmalarında sosyal desteğin bu aileler için en büyük koruyucu faktör olduğu; maneviyat ve pozitif bakış açısının ailenin pozitif gelişim göstermesinde önemli bir rolü olduğu sonucuna varmışlardır. Yoksulluğun aile dayanıklılığını olumsuz yönde etkileyen bir faktör olduğu ancak sosyal desteğin onarıcı bir etkisinin olabileceği söylenebilmektedir (Mullin ve Arce, 2012).

Aile yemek zamanı ritüelleri, ebeveynlik stresi ve çocuklardaki davranış problemleri arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmada, babaların deneyimledikleri ebeveynlik stresi ile kız çocukların davranış problemleri arasında aile ritüellerinin düzenleyici rol oynadığı bulunmuşken, aynı ilişki anneler için orta düzeyde ortaya çıkmıştır (Yoon ve ark. 2015). Erkek çocuklar için ebeveynlik stresinin ve aile ritüellerinin anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Yapılan diğer bir çalışmada ise aile rutin ve ritüellerinin, boşanma sonrasında ailelere istikrar ve devamlılık sağlama, aile kimliğini koruma ve ailenin adaptasyonuna katkı sağlama gibi etkilerinin olduğu gösterilmiştir (Hutchinson ve ark. 2007).

Coyle ve ark. (2009), ebeveynlerden birinin alkol bağımlısı olduğu ailelerle yaptıkları araştırmalarında; ailelerin işlevsellik düzeyi ile ebeveyn tutumlarını ilişkilendirmişlerdir. Aile dayanıklılığı, aile işlevselliği ve ebeveynlik davranışları arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir (Costigan ve ark. 1997). McCubbin ve McCubbin (1996), sıcaklık, duyarlılık ve iletişimle tanımlanan açıklayıcı-otoriter tutumunun aile uyumuna olumlu bir etkisinin olduğunu ve böylece düşük gelirli ailelerde dayanıklılığı arttırabildiği ortaya koymuşlardır. Alanyazın incelendiğinde aile dayanıklılığını

artmasında rol oynayabilecek ebeveynlik davranışlarında bir boşluk olduğu görülmektedir (Fernandez ve ark. 2013). Ancak belirli ebeveyn davranışlarının risk faktörlerine karşı koruyabileceği ve sonuç olarak da dayanıklılığı arttırabileceği bilinmektedir (Conger ve Conger, 2002; McCubbin ve McCubbin, 1996).

Alanyazın incelendiğinde aile dayanıklılığını inceleyen pek çok çalışmada kronik bir hastalığı sahip çocuğu olan ailelere odaklanılmıştır (Plumb, 2011; Duca, 2015; Kim ve ark, 2020). Suzuki ve ark.(2018) gelişimsel bozukluğu olan çocukların anneleri üzerine yaptıkları çalışmalarında aile dayanıklılığının, çocukta gelişimsel bozukluğun şiddetiyle annenin psikolojik stres düzeyi arasında düzenleyici rol oynadığı saptanmıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında, çocukları kronik rahatsızlığa sahip ebeveynlerde, aile dayanıklılığının stresi düzeylerini azaltıcı etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Yaşam olaylarının katlanılması gerekilen bir yük ya da zorluk yerine, büyümek ve gelişmek için bir olanak olarak görülmesi mücadeleciliği yansıtmaktadır (Kobasa ve ark. 1982). Değişimin hayatın normal ve olumlu bir parçası olduğu görüşünü içermektedir (Dervishaliaj, 2015). Mücadelecilik, zorluklarla baş ederken ve uyum sağlarken aktif bir rol üstlenmektir.

Yapılan bir çalışmada, düşük sosyoekonomik gruptan gelen ebeveynlerin manevi iyi-oluşları ve dinsel başa çıkma mekanizmaları ile dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve bu üç değişkenin beraber ebeveynlik davranışlarını etkilediği; destekleyici/ilgili ebeveynlik davranışlarını arttırdığı sonucuna varılmıştır (Varner, 2009).

Gudmundson ve Leerkes (2012), annenin ilişkisiz başa çıkma stili ile çocuğunun olumsuz duygulanımına karşı duyarsız tepkileri arasında bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Annelerde, ilişkili başa çıkma stilinin, bebeğin reaktif davranışları ile annenin bildirdiği duyarsız tepkileri ve gözlenen anne duyarlılığı arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynadığı gösterilmiştir.

Bireylerin, stresörlere rağmen dayanıklı kalabilmesi yaşam olaylarını kontrol edebilme ve değiştirebilme becerisine olan güven ile ilişkilidir (Kobasa, 1979). Bu bireyler, başlarına gelen olayların kontrol edilemez ya da beklenmedik olduğunu düşünmek yerine kendi davranışlarının bir sonucu olduğunu kabul ederler. Pasif ve güçsüz bir duruma düşmenin zaman kaybı olduğuna inanmaktadırlar (Maddi, 2006).

Bugental ve ark. (1989), deneyimledikleri olaylar üzerinde dış güçlerin etkisinin olduğu inancına sahip ebeveynlerin daha fazla zorlayıcı ebeveynlik davranışlarında bulunduklarını belirtmiştir. Annenin başına gelen olayları kontrol edememe algısı ile depresyon ve çocuk dışsallaştırma davranışları arasında ilişki olduğu bilinmektedir (Freed ve Tompson, 2011). Annelerin sahip olduğu kontrol algısı deneyimledikleri ebeveynlik stresini etkileyebilmektedir (Friedrich ve ark. 1985). Lloyd ve ark. (2009), annenin sahip olduğu kontrol algısı ile ebeveynlik stresi, depresyon ve kaygı belirtileri arasında bir ilişki olduğunu ve çocuğunun davranışları üzerinde kontrolü olmadığını düşünen annelerin çocuklarının davranışlarını daha olumsuz değerlendirdiklerini bulmuşlardır.

Camberis ve ark. (2016), daha geç yaşta anne olan annelerin dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve dayanıklı olmalarının da ebeveynlikle ilgili bilişlerini şekillendirdiğini açıklamıştır. Bu doğrultuda kontrol algısı yüksek olan annelerin daha fazla duyarlı davranışlarda bulunduğu ve çocuklarını kendine has düşünceleri ve duyguları olan ayrı bir birey olarak kabul etme eğiliminde oldukları sonucuna varılmıştır.

Yaşama bağlılık, bireylerin başlarından geçen durumlara aktif olarak katılımlarını ve onlardan anlam çıkarmalarını içermektedir (Failla ve Jones, 1991). Bu bağlılık, diğer bireylere, aktivitelere ve durumlara karşı içten bir ilgi, merak ve katılım ile tanımlanabilmektedir (Kardum ve ark. 2012). Yaşama bağlı olan bireyler, kendilerine ve hayatlarındaki diğer bireylere olan yatırımlarından dolayı kolay kolay pes etmezler (Kobasa ve ark. 1982). Hoffman ve Youngblade (1998), farklı sosyoekonomik gruptan gelen anneler üzerine yaptıkları çalışmalarında; orta sınıftan gelen annelerde depresif duygudurum ile açıklayıcı-otoriter ebeveynlik davranışları arasında ebeveynliğe bağlılığın düzenleyici bir rol oynadığını ancak bu ilişkinin işçi sınıfından gelen annelerde gözlenmediğini açıklamışlardır. Serebral Palsi'li ve Otistik çocukların anneleri üzerine yapılan bir çalışmada, annelerin ebeveynlik stresleri ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptamıştır (Gülaldı, 2010).

Smith (2017), ebeveynlerde yüksek yaşama bağlılık, kontrol ve mücadelecilik düzeyleri ile olumlu ebeveynlik davranışları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Smith (2017), bu üç boyutu yüksek

düzeylerde bildiren ebeveynlerin; ebeveynlik rolüne daha fazla katılım ve bağlılık gösterdiklerini, ebeveynlik deneyimlerini değerli gördüklerini, ebeveynlik stresi deneyimlemelerine rağmen başlarından geçen ebeveynsel olaylarla başa çıkmada kontrol hissine sahip olduklarını belirtmiştir.

Kontrol, mücadelecilik ve yaşama bağlılıkta yüksek olan annelerin, duyarlılık puanlarının yüksek olduğu ve bunun sonucunda da çocuklarının duygusal erişilebilirlikte yüksek olduğu ortaya konmuştur (Johnson, 2015).

Johnson ve McMahon (2008), düşük düzeyde kontrol, mücadelecilik ve yaşama bağlılık bildiren ebeveynlerin; ebeveynlik yeterliliği, öfke ve sınır koymada zorluk şüpheleriyle ilişkili olan problematik uykuyla bağlantılı düşüncelerinin olduğunu ifade etmiştir. Ebeveynlerin sahip olduğu bu problematik düşüncelerin, ebeveynin yatma vaktinde çocuğuyla arasındaki etkileşim zamanıyla ilişkili olduğunu ve sonuç olarak çocuk uyku problemlerine etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Johnson (2015), 7-19 aylık bebeği olan annelerle yaptığı çalışmasında dayanıklı annelerin uykuyla ilgili çarpık düşüncelerinin daha az olduğunu, bebeğin uyku zamanında daha az katılım sağladığını ve sonuç olarak bebekte daha sağlıklı bir uykuya yol açtığını belirtmektedir.

Kumaş ve Sümer (2019), özel gereksinimli çocukların annelerinin dayanıklılık ve öz-yetkinlik düzeylerinin düşük olduğunu ifade etmişlerdir.

Aile uyum ve bağlılığının, sosyal izolasyon süreciyle beraber gelen stres faktörlerine karşı hem çocuklar hem de yetişkinler için hafifletici rol oynayabileceği düşünülmektedir (Behar-Zusman ve ark. 2020). Sosyal izolasyon süreci boyunca evde rutinlerin korunmasının çocukların ruh sağlığına olumlu etkisinin olduğu saptanmıştır (Glynn ve ark. 2020).

1.3.1. Aile Dayanıklılığında Annenin Rolü

Benzies ve Mychasiuk (2008), aile dayanıklılığına katkı sağlayabilecek bireysel faktörleri belirlemiştir. Bunlar aile üyelerinin, kontrol algısı, duygu düzenleme, düşünce sistemleri, etkili baş etme mekanizmaları, eğitim ve beceri seviyesi, sağlığı, mizacı ve cinsiyetleridir.

Bir sistem olarak ailenin, kriz durumlarının üstesinden gelebilmesi onu oluşturan aile üyelerinin, birey olarak bu durumlarla nasıl baş ettiğini de içermektedir. Pandemi

sürecinde Macaristan'da yapılan bir çalışmada, ebeveynlerin dayanıklılık düzeylerinin, iyi oluşları üzerinde bir etkisi olduğu sonuç olarak da çocuklarının iyi oluşlarında bir artış gözlemlenmiştir (Csikos ve ark. 2020). Bu doğrultuda aile üyelerinin dayanıklılıklarının, bir bütün olarak tüm ailenin dayanıklılığına etkisinin olabileceği söylenebilmektedir.

Werner (1990), olumlu duyguları ifade etmenin ve olumlu ebeveynlik davranışlarında bulunmanın annenin olumluluğunu yansıttığını ve bu iki faktörün ailelerin dayanıklılığında önemli bir rol oynadıklarını açıklamıştır (akt. Goodlett ve ark. 2017).

McCubbin ve McCubbin (1996), dayanıklı ebeveynlerin stresle başa çıkmada daha başarılı olduklarını ve sosyal desteğin aile dayanıklılığını destekleyen önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Decker ve ark. (2021), annenin dayanıklılığının, çeşitli yönlerinin olumlu ebeveynlik davranışlarıyla ilişkisini incelemişlerdir. Bu doğrultuda düşük düzeylerde bireysel, ilişkisel ve çevresel dayanıklılık bildiren annelerin düşük düzeylerde ebeveyn-çocuk etkileşimi ve olumlu ebeveynlik davranışlarında bulundukları ifade edilmiştir.

Nikolaev ve ark. (2016), uyumsuz bir ailenin oluşmasında annenin maladaptif başa çıkma mekanizmasının büyük bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Ruh sağlığı problemi olan çocukların annelerinin, duygusal temasa önem vermeyen otoriter ya da reddedici ebeveynlik stilleri benimsediği ve bu çocukların ailelerinin materyal değerlere sahip, şiddet ve alkol kullanımının olduğu uyumsuz aileler olduğu ifade edilmiştir.

Ekas ve ark. (2009), çocuğu otizm spektrum bozukluğu tanısı almış annelerde, dini inançlara sahip olmanın ve maneviyatın; yüksek düzeylerde öz-güven, yaşam doyumu, iyi-oluş, kontrol algısı ve olumlu bakış açısıyla ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. HIV tanısı almış Afrikan Amerikan annelerin maneviyat düzeylerinin, psikolojik stresleriyle anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu ve aile uyumunun önemli bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır (Asby ve ark. 2016). Çocuğu gelişimsel bozukluk tanısı almış annelerin maneviyat ve dindarlık düzeyinin evlilik doyumlarıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.

Yapılan farklı araştırmalar; yakın partner şiddeti yaşayan annelerde bireysel adapte olabilme kapasitesinin, aile desteğiyle karakterize edilen pozitif bir aile ortamı

(Howel ve ark. 2018); annenin ebeveynlik yeterliliği ve aile işlevselliği (Sexton ve ark. 2015) ile anlamlı bir ilişkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Stevens (1998), kontrol ve sosyal desteğin, düşük sosyo-ekonomik gruptan gelen annelerin ebeveynlik becerilerini nasıl etkilediğini incelemiş, Afrikan-Amerikan asıllı annelerdeki kontrole sahip olma algısının, kendine güvenin ve kararlılığın, çocuklarına uyarıcı bir ortam sağlamalarına yardımcı olduğunu saptamıştır. Yaşam olayları üzerinde kontrol sahibi olmama algısı, annelerin uygun otoriter ebeveynlik davranışlarında bulunmalarını engelleyebilmektedir (Machida ve Holloway, 1991). Bu doğrultuda kontrolü olmadığını düşünen annelerin çocuklarının özgüvenlerinin daha düşük olduğu ve daha yüksek düzeylerde fiziksel ve psikolojik sorunlarının olduğu da belirtilmektedir.

Yapılan bir çalışmada koronavirüs salgınından önce ve sonra yeni annelerin hayatlarındaki anlamın varlığı ve arayış düzeyleri karşılaştırılmıştır (Chasson ve ark. 2021). Koronavirüs pandemisinden önce anneler, hayatlarındaki anlamın olduğunu ve bebeklerinde daha yüksek sıcaklık; pandemi sırasında ise anneler hayatlarında bir anlam arayışı içerisinde olduklarını ve bebeklerini daha nüfuz edici algıladıklarını bildirmişlerdir.

Annenin bağlanma stili, aile dayanıklılığını etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Annelerin baş etme mekanizmalarının, bağlanma stillerine göre şekillenmektedir. Ebeveynlerin bağlanma stili, hem kendileri hem de çocukları için stresli deneyimleri tutarlı bir şekilde anlamlandırma becerilerini etkilemektedir (Fivush ve Sales, 2006). Bu doğrultuda zorluklarla daha yüksek baş etme becerileri sergileyen annelerin, güvenli bağlanma stiline sahip olduklarını, duygusal olarak kendilerini daha fazla ifade ettiklerini, daha açıklayıcı olduklarını ve sonuç olarak çocuklarının da zorluklarla esnek bir şekilde baş ettiğini ifade etmişlerdir. Alexander ve ark. (2001), annenin kaygılı bağlanma stili ile duygu odaklı baş etme stratejileri arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Aynı şekilde, Satzman ve ark. (2013), travmatik ve zorlu durumlardan anlam çıkarmada, annenin bağlanma stilinin önemini vurgulamıştır.

1.4. Ebeveynlik

Ebeveynlik, anne ve babaların çocuklarıyla bireysel ilişkilerini içermektedir (Salman Engin ve ark. 2019). Bebeklikten yetişkinlik dönemine kadar çocuğun sosyal,

fiziksel, entelektüel ve duygusal gelişimini destekleyerek yetiştirmek ebeveynlik görevidir (Johnson ve ark. 2020). Ebeveynlik kavramı, ebeveynlik stili, tutumları ve davranışları gibi çeşitli şekillerde incelenmiştir (Kuppens ve Ceulemans, 2018). Darling ve Steinberg (1993)'e göre çocuğu sosyalleştirmeye yönelik hedefler, çocukların bu hedefleri gerçekleştirmesine yönelik ebeveynlik davranışları ve sosyalizasyon sürecinin gerçekleşmesini sağlayan duygusal ortam ebeveynliği oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ebeveynlerin davranışlarını, çocukların sosyalleştirmek için kullandığı doğrudan gözlemlenebilen belirli davranışlar olarak tanımlamışlardır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi, çocuğun davranışları ve adaptasyonu için hayati bir öneme sahiptır (Brooks, 2005). Darling ve Steinberg (1993)'e göre ebeveynlerin, ebeveynlikle ilgili sahip oldukları fikirleri ve düşünceleri çocuklarına nasıl empoze ettikleri çocuklarda değişimlere yol açmaktadır.

Bornstein ve ark. (2018); ebeveynliğin, ebeveynlik bilişleri ve uygulamalarıyla ifade edildiğini açıklamışlardır. Ebeveynlik bilişleri, ebeveynin benliğini şekillendirirken, nasıl ebeveynlik yapacağını etkiler ve ebeveynliğe ne kadar zaman, enerji ve efor harcayacağını belirlemektedir. Ebeveynin çocuğuna sağladığı tüm olanaklar, çocuğun genel olarak sahip olduğu bütün dünyasal deneyimler, ise ebeveynin ebeveynlik uygulamalarını kapsamaktadır.

Nesillerarası etkiler, mevcut aile yapısı, durumsal destek kaynakları ve stresörler ebeveyenliği etkileyebilmektedir (Belsky 1993, Cicchetti ve Valentino, 2015). Ebeveynin kişilik özellikleri (Belsky, 1984), etnik köken ve ırk (Ogbu, 1981), yoksulluk, (Conger ve ark. 1994), sosyoekonomik statü (Grant ve ark. 2003) ebeveynliği etkileyen faktörlerden bazılarıdır. Ebeveynin özyeterliliğinin, ebeveynlik becerileri ve yeterliliği üzerinde etkisi bulunmaktadır (Coleman ve Karraker, 1998).

Olumsuz ebeveynlik davranışları; çocuğa karşı sinirli, öfkeli ve cezalandırıcı davranışları içermektedir. Morris ve ark. (2002), olumsuz ebeveynlik davranışlarını, düşmanlık ve psikolojik kontrol olmak üzere iki faktörde ele almaktadır. Düşmanlık, çocuğa karşı aşikar sözlü ve fiziksel agresif davranışlar; psikolojik kontrol ise çocuğun davranışlarını ve kişiliğini manipüle etme amacıyla kullanılan gizli saldırgan ve müdahaleci kontrol davranışlarıdır (Barker, 2002). Düşmancıl ebeveynlik davranışları,

çocuk saldırgan davranışları (Brannigan ve ark. 2019); dışsallaştırma problemleri (Deater-Deckard ve ark. 2006) ile ilişkilidir.

Eve ve ark. (2014), iyi ebeveynliği araştırdıkları çalışmalarında psikolog ve sosyal hizmet görevlisi gibi profesyonellerin fikir birliğine vardığı altı özelliği tanımlamışlardır. Bu özellikler ebeveynin iç görüsünün olması, ebeveyn olmaya istekli olması ve yeterli becerilerinin olması, çocuğunun ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarının önüne koyması, çocuğunun hem günlük hem de daha karmaşık ihtiyaçlarını karşılaması, tutarlı ve esnek olması, bağlanmayı sağlaması olarak ifade edilmiştir.

Anne-babanın, ebeveynlik becerilerine olan güveni duyarlı ebeveynlikle ilişkilidir (Walker ve ark. 1986). Masten ve ark. (1999) sıcaklık, beklentiler ve belirli sınırlarla karakterize edilen ebeveynliğin çocukların sağlıklı bir gelişim göstermesinde önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir.

Brooks (2015), belirli ebeveynlik davranışlarının çocukların dayanıklılığının gelişmesinde rol oynadığını belirtmiştir. Buna göre ebeveynin empatik olması, çocuğuyla etkili iletişim kurması ve aktif bir şekilde çocuğunu dinlemesi, olumsuz senaryoları değiştirmesi, çocuğunu özel ve takdir edilmiş hissettirecek şekilde sevmesi, onu olduğu gibi kabul etmesi, gerçekçi beklentiler ve amaçlar oluşturmasında yardımcı olması, yeterliliklerini tanıyarak çocuğunun başarılı hissetmesini sağlaması, hatalarından ders çıkarabileceğini fark ettirmesi, çocuğu için yeni olanaklar geliştirerek onda sorumluluk, şefkat ve sosyal bilinç oluşturması, sorun çözmeyi ve karar vermeyi öğretmesi ve çocuğunda öz disiplin geliştiricek şekilde disiplin etmesi çocuğun dayanıklılığını etkilemektedir. Bu doğrultuda, ebeveynin benimsediği çocuk yetiştirme tutumlarının çocukların zorlukların üstesinden gelme ve uyum sağlama becerilerinde koruyucu bir faktör olarak öne çıktığı söylenebilmektedir.

1.4.1. Çocuk Yetiştirme Tutumları

Yıllar boyunca birçok araştırmacı anne ve babanın, çocuğun gelişiminde oldukça kritik bir rolü olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, çocuğun kişiliğini şekillendirmede büyük bir rol oynamaktadır (Durmuş, 2006).

Darling ve Steinberg (1993), ebeveynlik stilinin çocuğa iletilen ve çocuğa yönelik tutumların tamamı ve birlikte alındığında ebeveynin davranışlarının ifade edildiği

duygusal bir ortam yarattığını ifade etmişlerdir. Çocuk yetiştirme tutumları, ebeveynlerin çocuklarının gelişimiyle ilgili beklentileri, davranışları, aile içindeki rolleri, çocuğun kendi perspektifini anlayabilme kabiliyetleri, çocuğa karşı empati besleyebilme düzeyleri ve disiplinle ilgili düşünceleri gibi birçok kavramı içermektedir (Azar, ve ark. 1998; Sigel ve McGillicuddy-De Lisi, 2002).

Çocuk yetiştirme tutumlarını sınıflandırmasıyla Baumrind bu alanda öncü kabul edilmektedir. Baumrind (1968); çocuk yetiştirme stilinin, ebeveynlerin ebeveynlikle ilgili sahip oldukları değerler ve düşüncelerden oluştuğunu ve çocuğun doğasının doğal olarak ortaya çıkan duygu, davranış ve değer kalıplarını belirlemede etkisinin olduğunu söylemektedir. Baumrind (1967) yaptığı çalışmalar sonucu ebeveynliği şekillendiren dört boyutu tanımlamıştır: kontrol, açık iletişim, bakım-destek ve olgunluk beklentisi. Baumrind (1967), bu dört boyutun ebeveynlerde farklı düzeylerde olabileceğini öne sürmüş ve bu doğrultuda demokratik, otoriter, izin verici olmak üzere üç ebeveyn tutumundan bahsetmiştir.

Demokratik tutum gösteren ebeveynlerin, çocuklarının kurallara uymalarını beklerken aynı zamanda sıcak, ilgili ve duyarlı oldukları belirtilmektedir (Baumrind, 1971). Çocuklarıyla ilgili beklentileri yüksektir ancak çocuklarının görüşlerine saygı duymakta ve onlarla açık bir şekilde iletişim kurmaktadırlar. Demokratik tutumun, çocuklarda akademik başarı, yüksek özgüven ve sosyal yeterlilik gibi olumlu gelişimsel sonuçlarla ilişkili olduğu ortaya konmuştur. (Baumrind, 1991; Dornbusch ve ark. 1987; Lamborn ve ark. 1991).

Baumrind (1991), demokratik tutum gösteren ebeveynlerin, ergenlik dönemindeki çocuklarının uyuşturucu kullanımını engellemede başarılı oldukları ve çocukta yetkinliğin gelişmesinde rol oynadığını savunmaktadır.

Otoriter ebeveynler ise çocuklarından kurallara koşulsuz uyum ve itaat beklemektedirler. (Baumrind, 1966). Sıcaklık, destek ve iletişim boyutlarında düşük olan otoriter ebeveynler kontrol ve beklenti boyutlarında yüksektirler ve çocuklarına ceza vermeleri daha olasıdır. Baumrind (1971), otoriter tutum gösteren ebeveynlerin belli standartları olduğunu ve bu standartlara göre çocuklarının davranışlarını kontrol etmeye, değerlendirmeye ve şekillendirmeye çalıştıklarını öne sürmüştür. Baumrind ve Black

(1967), okul öncesi dönem çocuklarla yaptıkları çalışmalarında otoriter stilin çocuklarda düşük düzeylerde bağımsızlık ve sosyal sorumlulukla ilgili olduğunu bulmuştur.

İzin verici tutum ise çocuğun fazla özgürlüğü, çocuğu kontrol etmeme ve bazen ihmale de varabilecek hoşgörü davranışlarıyla tanımlanabilmektedir (Dornbusch ve ark. 1987). Ebeveynin çocuktan beklentisi azdır ancak çocuğuna sıcaklık ve destek gösterebilmektedir.

Baumrind (1991), daha sonra sınıflandırmasına reddeden/ihmal eden tutumu da eklemiştir. Reddeden bir tutum sergileyen ebeveynler, ne duyarlı ne de talepkar davranışlarda bulunmaktadırlar. Bu ebeveynler çocuklarını kontrol etmez ve desteklemezler; tersine tüm ebeveynlik sorumluluklarını tamamen reddedebilirler. Darling (1999), reddedici tutum sergileyen ebeveynlerin çocuklarının neredeyse tüm alanlarda yetersiz performans gösterdiklerini belirtmiştir.

Maccoby ve Martin (1983) ise ebeveynliği duyarlılık ve talepkarlık/kontrol olmak üzere iki ayrı boyutta incelemiştir. Talepkarlık boyutu, ebeveynin ne düzeyde kontrol uyguladığı, denetim uyguladığı ve olgunluk talepleri ile; duyarlılık ise ebeveynin gösterdiği sıcaklık, kabul ve ilgi düzeyleri ile açıklanabilmektedir (akt. Aunola ve ark. 2000). Buna göre dört farklı ebeveyn tutumu önermişlerdir. Açıklayıcı-otoriter ebeveynler talep ve kabulde yüksekken, otoriter ebeveynler talepte yüksek kabulde düşük, izin verici ebeveynler talepte düşükken kabulde yüksek ve son olarak ihmalkar ebeveynler ise hem talep hem kabulde düşük olarak tanımlanmıştır (akt. Bornstein ve Zlotnik 2008).

Maccoby ve Martin (1983), çocuklarından makul derecede olgun davranışlar bekleyen, kontrol ve talepleri uygun şekilde kullanan ve ebeveynlik davranışları sıcak ve destekleyici bir şekilde gösteren ebeveynlerin çocuklarının psikolojik olarak düzgün bir şekilde uyum gösterdiklerini açıklamışlardır (akt. Booth ve ark. 1994).

Açıklayıcı otoriter tutum sergileyen ailelerde büyüyen ergenlerin daha yeterli, yetenekleri hakkında daha özgüvenli hissettiği ve akranlarına nazaran daha düşük düzeylerde davranış problemleri yaşadığı saptanmıştır (Lamborn ve ark. 1991).

Araştırmacılar, ebeveynlerin davranışlarının ebeveyn kontrolü ve duyarlılığı olmak üzere en az iki boyutta incelenebileceğinde fikir birliğine varmışlardır. Cummings ve ark. (2000); ebeveyn desteğinin, ebeveyn-çocuk ilişkisinin duygusal yönüyle ilgili

olduğunu ve ilgi, kabul, duygusal olarak bulunma, sıcaklık ve duyarlılık ile tanımlanabileceğini ifade etmişlerdir (akt. Kuppens ve Ceulemans, 2018). Ebeveynin çocuğa gösterdiği desteğin, çocuğun özgüveni (Felson ve Zielinski, 1989); ergenlikte alkol tüketimi ve suç işleme davranışlarının önlenmesi (Barnes ve Farrell, 1992); çocuğun başarı motivasyonunda (Dinkelmann ve Buff, 2016) olumlu etkisinin olduğu saptanmıştır.

Kontrol boyutu; psikolojik ve davranışsal kontrol olarak ikiye ayrılmaktadır (Barber, 1996). Ebeveynin çocuğun davranışlarını; talep, kural, ödül ve ceza vasıtasıyla kontrol etme, yönetme ve düzenleme davranışları kontrol boyutunun özellikleridir (Barber ve ark. 2005). Psikolojik kontrol, ebeveynin çocuğun düşünce, duygu ve hislerini kontrol etme çabasını içermektedir (Barber, 1996). Barber ve ark. (1994) psikolojik kontrol uygulayan ebeveynlerin çocuklarında içselleştirme davranışlarının; davranışsal kontrol uygulayan ebeveynlerin çocuklarında ise dışsallaştırma davranışlarının görülebileceğini ortaya koymuşlardır.

Aile ağları, erken çocuk gelişimi için kritiktir (Maughan, 2017). Bireyin kişiliğinin temellerinin atıldığı aile; bireysel, sosyal ve çevresel birçok faktörden etkilenebilmektedir. Ekolojik Sistemler Teorisi (1979), bireyin içinde bulunduğu bağlamlar ve bireyler arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak geliştiğini öne sürmektedir (Bronfrenbrenner, 1979). Aile, akran grubu, okul veya iş ortamı ve daha büyük sosyal sistemler iç içe geçmiş bağlamlar olarak görülebilmektedir (Bronfenbrenner, 1979). Bronfrenbrenner (1994) mikrosistem, mezosistem, ekosistem, makrosistem ve kronosistem olmak üzere beş iç içe geçmiş yapıdan bahsetmiştir. Bu iç içe geçmiş yapılar etkileşim halindedirler ve her bir yapıdaki değişim diğerini etkilemektedir (Kağıtçıbaşı, 2012). Çocuk, bu sistemlerin her birinden ve sistemlerin birbirleriyle etkileşimlerinden; her bir sistem de sosyal ve kültürel bağlamdan, sosyal ve kültürel kaynaklara erişim düzeylerinden etkilenmektedir (Maughan, 2017).

Mikrosistem; aile, okul, arkadaşlar gibi bireye en yakın ve direkt etkileyen grupları ve kurumları içermektedir (Paquette ve Ryan, 2001). Pandemi dönemiyle beraber aile yapısı da değişmiş, aile bireyleri evin içinde birbirleriyle daha fazla vakit geçirir olmuş ve okulların da kapanmasıyla akranlarıyla daha az etkileşim içinde olmaya başlamışlardır.

Mezosistem ise bireye yakın olan farklı mikrosistemler arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Aile ve okul arasındaki ilişkiler mezosistem içerisinde yer almaktadır.

Ekosistem bireyin doğrudan ilgilendirmeyen daha geniş sosyal sistemi kapsamaktadır. Bu doğrultuda ebeveynlerin iş ortamlarının evdeki ilişkileri ve davranışlarını etkileyebilecek olması örnek olarak verilebilmektedir.

Makrosistem ise kültür, toplumdaki normlar, değerler ve inançlar gibi etkileri daha uzak olan en dış katmanı oluşturmaktadır.

Son olarak kronosistem ise sosyo-tarihsel durumları ve bireyin yaşamı boyunca değişen durumların birey üzerindeki etkisini içermektedir. Bu değişimler ilkokula başlama, ergenlik gibi normatif olabilirken boşanma, ebeveyn kaybı, çocuk istismarı gibi normatif olmayan durumları içerebilmektedir (Bronfrenbrenner, 1994). Krono-sistem; doğal afetler, pandemi ya da terör olayları gibi büyük yaşam olaylarının bireylerin hayatları üzerindeki etkilerini kapsamaktadır. Pandemiyle beraber oluşan ekonomik sıkıntılar, ebeveynlerin işlerini kaybetmelerine veya maddi durumlarının kötüleşmesine yol açabilmekte; sonuç olarak hem ebeveyn ve hem de çocuklar için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Ebeveynlik davranışları bu sistemin her katmanındaki olaylardan etkilenebilmektedir. Ebeveynin iş ortamındaki stres düzeyi veya aile üyelerden aldıkları duygusal destek gibi mezosistem ve ekosistemde gelişen durum ve olayların ebeveynin çocuğuna karşı tutum ve davranışlarını etkilediği bilinmektedir (Deater-Deckard ve Dodge, 1997; Han, 2008).

Belirli ebeveyn tutumlarının çocuklarda olumsuz sonuçlara yol açabildiği göz önüne alındığında, ebeveynlik tutumlarını etkileyen değişkenleri anlamanın oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Belsky (1984), çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen üç faktörden bahsetmiştir: çocuğun özellikleri (mizaç vb.), ebeveynin özellikleri (psikolojik işlevselliği vb.) ve aile ortamı (stres ve destek vb.). Belsky (1981), anne ve baba arasındaki ilişkinin de ebeveynlerin tutumlarını etkilediğini belirtmiştir.

Kotchick ve Forehand (2002), ebeveynlik tutumlarının, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ve aileler ve çevreleri arasındaki etkileşimlerden etkilenen dinamik bir süreç olduğunu ve daha geniş sosyal bağlamın önemini vurgulamıştır.

Yapılan klinik çalışmalar anne ve babaların çeşitli ebeveynlik tutumlarının çocuk ruh sağlığını nasıl etkilediğini gözler önüne sermişlerdir. Williamson ve ark. (2017), ebeveynlik davranışları ile çocuklarda TSSB arasında orta düzeyde bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Durmuşoğlu ve İmir (2007), cezalandırıcı ebeveynlik davranışları ile okul öncesi dönem çocuklarda agresif ve utangaç/içe çekilme davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Çocuğun hissettiği ve dışavurduğu duygularının geçersiz sayıldığı ve uygun görülmediği bir ebeveynlik ortamı, çocukta borderline kişilik bozukluğu gelişimine etki edebilmektedir (Musser ve ark. 2018).

Anne ve babaların stres düzeyleri ve ebeveynlik davranışları arasındaki ilişkide aile uyumunun aracı rol oynadığı saptanmıştır (Behnke ve ark. 2008).

Felaketlerin varlığıyla beraber ebeveynlerin stres düzeyini artabileceği ve bu doğrultuda ebeveynlik davranışlarının bozulmasıyla, çocuklarda psikolojik problemlerde artış olabileceği vurgulanmaktadır (Gewirtz ve ark. 2008). Sosyal izolasyon, ekonomik sıkıntılar, sağlıkla ilgili endişeler gibi COVİD-19 sürecinden kaynaklı stresörlerin varlığı ile ihmal edici ve zorlayıcı disiplin davranışları arasında ilişki olduğu saptanmıştır (Connell ve Strambler, 2020).

1.4.2. Annelik Stili

Annenin çocuğuyla etkileşim halindeyken nasıl davrandığı ve iletişim kurduğu annelik stilini göstermektedir. Annenin çocuğuyla çok daha fazla zaman geçirmesi ve babaya nazaran çocuğuna daha yakın olması, anne tutumlarının çocuğu daha fazla etkilemesine ve anne tutumunun öneminin artmasına neden olmaktadır (Kulaksızoğlu, 1989). Yapılan çalışmalarda annenin ebeveynlik stili ve çocuk davranışları arasındaki ilişkinin oldukça sık ve güçlü ortaya çıktığı gösterilmiştir. (McNamara ve ark. 2010). Bornstein ve Lamb (1992), annenin çocuğuyla daha fazla etkileşim içinde olmasından dolayı, annelik stilinin ergen davranışlarını etkileyen başlıca belirleyici olduğunu belirtmiştir (akt. Panetta ve ark. 2014). Paquette (2004), anne ve babaların ebeveynlik davranışlarının birbirinden farklı olduklarını ancak birbirlerini tamamlayıcı olduklarını ifade etmiştir.

Annelik stili annenin kişilik özellikleri, çevresel faktörler ve çocuk davranışlarından etkilenebilmektedir (Belsky, 1984). Belsky ve ark. (1995) Beş Büyük kişilik özelliklerinden üçü ile ebeveynliğin dört boyutu arasındaki ilişkiyi inceledikleri

çalışmalarında kişiliğin, annenin duyarlılığı ve çocuğa sunduğu uyarıcı ortamla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Stres faktörlerinin çokluğu ve destek kaynaklarının olmaması annenin ebeveynliğini etkileyen diğer bir faktördür (Crnic ve ark. 2005).

Annenin otoriter ve izin verici tutumu ile çocuk davranış problemleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu; açıklayıcı-otoriter tutumunda çocuğun daha düşük davranış problemleriyle ilişkili olduğu söylenebilmektedir (Querido ve ark. 2002). Çocuğa karşı psikolojik kontrol, zorlama ve sert ebeveynlik davranışlarında bulunan annelerin çocuklarında fiziksel saldırganlık dahil olmak üzere dışsallaştırma problemleri görülmektedir (Brook ve ark. 2001). Olumlu ebeveyn davranışlarında daha az bulunan anneler, çocuklarının daha az olumlu sosyal davranışlarda bulunduklarını belirtmişlerdir (McNamara ve ark. 2010). Annenin zorlayıcı ebeveynlik davranışları ile çocuk davranış problemleri arasında ilişki bulunmaktadır (Lansford ve ark. 2012).

Annenin ebeveynlik stili ile çocuğun saldırgan davranışları (Azimi ve ark. 2012); içselleştirme davranışları ve akran reddi (McNamara ve ark. 2010); duygu düzenleme problemleri ve utangaçlık (Coplan ve ark. 2009); akran kabulü (Davidov ve Grusec, 2006) arasında anlamlı ilişkiler olduğu ortaya konmuştur.

Alanyazın incelendiğinde çocuk davranışları incelenirken anne duyarlılığının oldukça fazla araştırıldığı gözlemlenmiştir. Ainsworth (1969); annenin duyarlılığını, çocuktan gelen ipuçlarını uygun bir şekilde tanıması, yorumlaması ve cevap vermesi olarak tanımlamıştır. Annenin sıcak ve duyarlı ebeveynlik davranışları, çocuklarda öz-düzenleme (Suchodoletz ve ark. 2011); düşük düzeylerde fiziksel saldırganlık (Brook ve ark. 2001); empatik ve prososyal tepkilerle (Davidov ve Grusec, 2006) ile ilişkilidir.

Goodlett ve ark. (2017), annenin depresif semptomlarıyla, çocuklarda içselleştirme davranışları riski arasındaki ilişkinin annenin olumlu duygu kelimeleri ya da olumlu ebeveynlik davranışları kullanması halinde azaldığını saptamışlardır.

Ebeveynler arasında şiddetin olduğu ailelerde; annenin duyarlılığının, çocukta uyum problemlerine karşı koruyucu bir rol oynadığı ve düşük düzeylerde dışsallaştırma davranışları ve yüksek düzeylerde prososyal davranışla ilişkilendirilmektedir (Manning ve ark. 2014).

Azar ve ark. (1984), ihmal ve istismar eden annelerin, çocuklarının davranışlarıyla ilgili daha yüksek ve gerçekçi olmayan beklentilere sahip olduklarını ve zayıf problem çözme becerilerinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Annenin duygusal ve bilişsel kontrol kapasitesinin ve sosyal bilişlerinin ebeveynlik davranışlarını etkilediği saptanmıştır (Crandall ve ark. 2018). Yüksek düzeyde duygusal kontrol, annelerin kaba ve sert sözel ebeveynlik stratejilerini etkilemektedir. Araştırmanın sonuçları, hem duygusal hem de bilişsel kontrol kapasitesi yüksek olan annelerin çocuklarında daha az problemli davranış bildirdiklerine vurgu yapmaktadır.

Healey ve ark. (2011) çocuklardaki yüksek düzeylerde dürtüsellik problemlerinin (dikkat problemleri, olumsuz duygusallık ve görev sürekliliği eksikliği) ile annenin ebeveynlik stresi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu; sonuç olarak yüksek düzeylerde cezalandırıcı ve tutarsız ebeveynlik ve düşük düzeylerde olumsuz ebeveynliğe yol açabileceğini ifade etmişlerdir.

Pandemi sürecinde annelerin çocuklarıyla daha fazla etkileşim içinde olduğu ve birbirlerini daha iyi tanıdıkları gösterilmiştir (Öngören, 2020). Ancak anneler, çocuklarının durmadan evde olmalarından kaynaklı olarak kurallara uymada zorlandıklarını ve aralarında çatışmaların yaşanabildiğini bildirmişlerdir.

1.4.3. Koronavirüs Pandemisi Sürecinde Ebeveynlik

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), pandemiyi 'halk sağlığını tehlikeye atan uluslararası bir acil durum' olarak ifade etmiştir (DSÖ, 2020). Türkiye'deki ilk COVİD-19 vakası 11 Mart 2020'de tespit edilmiş ve bu tarihten itibaren dört milyondan fazla kişi virüse yakalanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Koronavirüs pandemisiyle beraber uzaktan eğitim ve çalışma sistemine geçilmiş ve karantina uygulanmaya başlanmıştır. UNESCO (2020), yaklaşık 1 milyar çocuğun okulların kapanmasından etkilendiğini bildirmiştir. Çoğu ülke önlem amaçlı kararlar almış ve park, alışveriş merkezi, sinema ve restoranlar kapatılmıştır.

Koronavirüs pandemisinin getirdiği sosyal, ekonomik ve toplumsal değişimler hem ebeveynlere hem de çocuklara büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu süreçte ailelerin ve çocukların günlük yaşamları değişmiş ve rutinleri sekteye uğramıştır. Birçok ebeveyn,

aynı zamanda evden çalışırken çocuklarının bakımlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır (Chung ve ark. 2020). Çocuklarla beraber geçirilen sürenin oldukça artması ebeveynlerin üzerindeki yükü de arttırmıştır (Spinelli ve ark. 2020). Walsh (2020), son derece stresli olan bu küresel salgında; aile ve arkadaşların vefatının, sosyal ağlardan uzak kalmanın, iş ve ekonomik güvencenin azalmasının, normallik algısının ve kriz öncesi yaşam stilinin değişmesinin ailelerin bu süreçte deneyimlediği kayıplara örnek olarak vermektedir. COVİD-19 sürecinin bir sonucu olarak yaşanılan kayıplar ve belirsizliklerin ebeveynlerin ruh sağlıkları ve tutumları üzerinde etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Ronan ve ark. (2008), felaketlerden sonra çocukları olumsuz psikolojik etkilerden korumak amacıyla ebeveynlerin ve genel olarak aile ortamının yadsınamaz bir rolü olduğunu ifade etmiştir.

Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun (2020), koronavirüs pandemisiyle çalışan annelerin izolasyon süreciyle beraber yaşadıkları zorlukları açıklamışlardır. Bu süreçte annelerin ev içi sorumluluklarının üzerine kamusal alandaki sorumluluklarının eklenmesi ve çocuklarının uzaktan eğitim süreciyle ilgilenmeye başlamalarıyla beraber annelik rolünde değişiklikler olmuştur. Türkiye'de yapılan bir çalışmada ebeveynlerin COVİD-19 pandemi sürecinde ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendirmeleri istenmiştir. Ebeveynler, daha fazla zaman geçirdiklerini, ortak aktivitelerde bulunduklarını ve sonuç olarak aile içi iletişimin düzeldiğini belirtmişlerdir. Ancak izolasyonla beraber, sosyalizasyon ihtiyaçlarının karşılanamamasının aile içi çatışmalara ve telefon bağımlılığına yol açtığı vurgulanmıştır (Öngören, 2021).

Holmes ve ark. (2020), daha önceden bir ruh sağlığı problemi olmuş olan veya bir ruh sağlığı probleminden iyileşmiş olan ebeveynlerin COVİD-19 süreci boyunca daha yüksek düzeylerde psikolojik stres yaşadıklarını ve bu sürecin artan ruh sağlığı problemlerine, depresyon anksiyete ve intihara yol açabileceğini bildirmişlerdir.

Buna ek olarak Koronavirüs pandemisiyle beraber gelen sosyal izolasyon sürecinin ebeveynler üzerinde etkisinin olduğu bilinmektedir. Mikocka-Walus ve ark. (2020), yalnızlığın bu süreçte ebeveynlerin stres düzeyini etkileyen önemli bir faktör olduğunu bulmuştur.

Okulların kapanmasıyla uzaktan eğitime geçilmesinin çocuklar üzerinde olduğu kadar ebeveynler üzerinde de etkisi olabilmektedir. Thorell ve ark. (2020)'ın Avrupa'daki yedi farklı ülkeden ebeveynleri kapsayan araştırmalarında ebeveynler, evden eğitimin

hem çocukları hem de kendileri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu bildirmişlerdir. Ebeveynler, uzaktan eğitimle beraber aile içi çatışmaların, ebeveyn alkol/madde kullanımının, stres ve anksiyete düzeylerinin arttığını bildirmişlerdir.

Prime ve ark. (2020), COVİD-19 sürecinden önce problem olmayacak birçok durumun artık ebeveyn-çocuk ilişkisine bir tehdit olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu durumlara örnek olarak ortak alanların paylaşımı ve fiziksel mesafeyi koruma amacıyla parka gitme aktivitelerinin engellenmesinden bahsetmektedirler. Değişen düzenle beraber ebeveynler üzerinde yeni rutinler, kurallar ve sınırlar belirleme baskısı oluşmaya başlamıştır.

Ebeveynlerin anksiyete ve depresyonla ilgili problemlerinin, koronavirüs pandemisi süresince belirli ebeveynlik davranışlarıyla ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda ebeveynlerde yüksek düzeylerde anksiyete daha az sınır koyma davranışları ve kaçıngan ebeveynlik davranışları ile; yüksek düzeylerde depresyon ise daha az odaklanılmış ve yapılandırılmış ebeveynlik davranışlarıyla ilişkilidir (Romero ve ark. 2020).

Chung ve ark. (2020), Singapur'da yaşayan aileler ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında COVİD-19 ve evde izole olma sürecinin ebeveynlerin stres düzeylerini arttırdıklarını; sonuç olarak da katı ebeveynlik davranışlarını arttırırken, ebeveyn-çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Salgın süreciyle beraber günlük yaşamın ve iş-aile dengesinin bozulmasının evlat edinen ebeveynlerde strese yol açabileceği saptanmıştır (Goldberg ve ark. 2021). Pratiwi ve ark. (2020), pandemi süreciyle beraber ekonomik durumun bozulması, virüsün yayılmasıyla beraber oluşan kaygı ortamı, ödevler ve iş yüküyle artan günlük zorluklar ve sonuç olarak partnerler arası tartışmaların artmasının bu süreçte strese yol açan faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Bu stresörler ile toksik ebeveynlik davranışları arasında ortalama düzeyde bir ilişki olduğunu ve ebeveynlerin, dinsel baş etme stratejileriyle bu sürecin üstesinden geldiklerini ortaya koymuşlardır. Lee ve ark. (2021), izolasyon sürecinin de bir sonucu olarak bu dönemde ebeveynlerin çocuklarıyla beraber daha çok vakit geçirdiklerini ve günlük aktivitelere daha çok katılım sağladıklarını ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin; depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinin, evde çocuklarına eğitim verebilme becerileriyle negatif bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymuşlardır. Lee ve Ward (2020), Mart 2020 tarihinde

yaptıkları çalışmalarında ebeveynler, bu dönemde normale nazaran çocuklarına daha fazla bağırdıklarını ve daha sıkı disiplin davranışlarında bulunduklarını bildirmişlerdir.

Pandemi süreciyle hissedilen stres algılarının hem çocuk hem ebeveynin iyi oluşuna etki ettiğini gösteren araştırmalar da bulunmaktadır. Salgınla baş etmede zorluk yaşayan ebeveynlerin daha fazla stres bildirdikleri ve sonuç olarak çocuklarında daha fazla problem gözlemlendiği vurgulanmıştır (Spinelli ve ark. 2020; Zabcı ve Karadeniz, 2021).

1.5. Ebeveynlik Stresi

Ebeveynlik, bireyin tüm hayatını ani bir şekilde değiştirirken, aynı zamanda bireyi yeni roller, sorumluluklar ve stresörlerle tanıştırmaktadır. Ebeveynlikle gelen zorluklar ve talepler, ebeveynliği stresli bir deneyim haline getirebilmektedir (Crnic ve Low, 2002). Anne ve babaların, yeni rollerine uyum süreçlerinde stres yaratabilecek birçok etken olabilir. Deater-Deckard (1998)'a göre ebeveynlik stresi, çocuk sahibi olmakla gelen sorumluluklara uyum sağlarken yaşanılan fizyolojik ve psikolojik tepkilerden oluşan bir süreçtir. Crnic ve ark. (2005), ebeveynlik stresinin, okul öncesi dönemde normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri için sabit olduğunu ancak zamanla biriken stresin hem ebeveynin hem de çocuğun işlevselliğini olumsuz etkileyebileceğini belirtmiştir.

Ebeveynlik stresi, ebeveynlikle beraber gelen talepler ile sahip olunan kaynaklar arasında bir uyumsuzluk olmasıdır (Abidin, 1992). Loyd ve Abidin (1985), ebeveynlik stresinin hangi faktörlerden dolayı ve nasıl oluştuğunu açıklayan Ebeveyn Stres İndeksi'ni geliştirmiştir. Bu modele göre, ebeveynlik stresi ebeveynlerin kişilik özelliklerinden etkilenebildiği gibi çocukların kişilik özelliklerinden ve ebeveynlerin durumsal yaşam streslerinden etkilenebilmektedir. Bu strese etki eden diğer faktörler sağlık problemleri ve sosyal destek kaynaklarıdır. Özellikle kronik olan ve gelişimin erken zamanlarında başlayan aile içindeki stresin ebeveynler, çocuk ve ebeveyn-çocuk ilişkisinde zarar verici etkileri bulunmaktadır (Abidin, 1990; Deater- Deckard ve Scarr, 1996). Abidin (1992), ebeveynlik stresinin hem ebeveyn hem de çocuk iyi-oluşunu etkilediğini belirtmiştir.

Deater-Deckard (1998), ebeveyn stresini incelerken ebeveyn, çocuk ve ebeveyn-çocuk ilişkisi olarak üç boyutu göz önüne almıştır. Buna göre ebeveynden

kaynaklanabilen stres, ebeveynin deneyimlediği depresyon ve anksiyete bozuklukları olabilirken, çocuktan kaynaklanabilen stres çocuğun problemli davranışları olabilmektedir. Ebeveyn-çocuk ilişkisinde ise bu ilişkideki çatışmalar ebeveyn stresine yol açabilmektedir. Ebeveynlikle gelen taleplerden doğan psikolojik stresin işlevsiz ebeveyn-çocuk ilişkisinin oluşmasında etkisinin olabileceği ve yetişkin ya da çocuk psikopatolojisi için bir risk faktörü olabileceği ortaya konulmuştur (Deater- Deckard, 1998). Bu doğrultuda ebeveynliğe yumuşak bir geçişin ve zamanla ebeveynlik rolünün daha az stres getirmesinin, olumlu ebeveyn ve çocuk sonuçları için oldukça kritik olduğu düşünülmektedir.

Anne ve babanın, ebeveynliğin getirdiği talepleri karşılayabilmek için yeterli kaynağa sahip olup olmadıklarıyla ilgili algıları ebeveynlik stresini etkileyebilmekte; ebeveynlik daha düşük düzeylerde bilgiye, yeterlilik algısına ve daha az duygusal ve yararlı desteğe sahip ebeveynler için daha stresli gelebilmektedir (Deater-Deckard, 1998). Sonuç olarak da ebeveyn bu stresi, kendisine ya da çocuğuna karşı olumsuz duygular gösterme şeklinde deneyimleyebilmektedir.

Belsky (1984), ebeveynlik stresini incelediği modelinde ebeveynin kendi kişisel geçmişinin, ebeveynin özelliklerinin, işinin, evlilik ilişkisinin, sosyal ağlarının ve çocuğun karakteristiğinin ebeveynliğini etkilediğini vurgulamaktadır. Anne ve babaların birbirleri arasındaki destek ve dayanışmanın, iş hayatlarının ve sosyal ağlarının da ebeveynlik streslerini belirlediğini ortaya koymuştur. Belsky (1981)' e göre, evlilik ilişkisi ebeveyn için temel bir destek kaynağı olup; bu ilişkinin bireyin psikolojik iyi-oluşu üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Araştırmalar (Beebe ve ark. 1993; Wilkie ve Ames, 1986), aşırı düzeyde ağlayan bebeklerin annelerinin yüksek düzeyde ebeveynlik stresi bildirdiğini ortaya koymuştur. Deater-Deackard ve Scarr (1996), evliliklerinden memnun olmayan ve partnerinden destek alamadığını hisseden ebeveynlerin daha yüksek düzeylerde stres bildirdiklerini saptamışlardır. Çocuğu otizm tanısı almış anneler üzerine yapılan çalışmada evli olmayan anneler, çocuklarının bakımını üstlenmede ve taleplerine cevap vermede daha yüksek stres bildirmişlerdir (Johnson ve Simpson, 2013). Kersh ve ark. (2006) çocuğu gelişimsel bozukluk tanısı almış anne ve babalarda yüksek düzeylerde evlilik doyumunun, düşük düzeylerde ebeveynlik stresini tahmin ettiğini açıklamışlardır.

Literatür incelendiğinde ebeveynin deneyimlediği stresin çocuk yetiştirme stili üzerinde etkisinin olduğu belirtilmektedir. Fonseca ve ark. (2020), yüksek düzeyde ebeveynlik stresi bildiren annelerin otoriter tutumlarda daha fazla bulunurken, açıklayıcı-otoriter davranışlarda daha az bulunduklarını bulmuşlardır. Daha yüksek düzeylerde ebeveynlik stresi bildiren ebeveynlerin daha otoriter bir tutum sergiledikleri, çocuklarıyla etkileşimlerinde daha olumsuz oldukları ve daha az ilgili oldukları söylenebilmektedir (Belsky ve ark. 1996; Deater-Deckard ve Scarr, 1996). Crnic ve ark. (2005), 3-5 yaşlarında çocuğu olan anneler üzerine yaptıkları çalışmalarında hem günlük karmaşaların hem de büyük yaşam streslerinin okul öncesi dönem boyunca nispeten istikrarlı devam ettiğini ve bu iki tür stresörün ebeveyn-çocuk ilişkisinin önemli bir belirleyicisi olduğunu öne sürmüşlerdir. Yapılan çalışmalar yüksek düzeyde ebeveynlik stresi yaşayan ebeveynlerin çocuklarına karşı daha az duyarlı ve sevecen (Guajardo ve ark. 2009; Gelfand ve ark. 1992) ve daha cezalandırıcı olduklarını (Xu ve ark. 2005) ortaya koymuştur. Abidin (1990), ebeveynlik stresi yüksek olan ebeveynlerin, otoriter bir tutum benimsediklerini ve sonuç olarak çocuklarında uyum problemleri görülebildiğini ifade etmiştir.

Conger ve ark., (1994); 1980 yıllarında Amerika'yı etkileyen ekonomik depresyonun etkileri üzerine yaptıkları çalışmalarında ebeveynlerin deneyimledikleri ekonomik stres ile ebeveynin ergen çocuğuyla yaşadığı tartışmalarla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bu ebeveynlerin depresif bir duygu durumlarında bir artış olduğu ve partnerleriyle düşmancıl etkileşimde daha çok bulundukları ifade edilmiştir. Sonuç olarak hem evlilik çatışmasının hem de finansal çatışmaların düşmancıl ebeveyn davranışlarıyla ilişkili olduğuna ulaşılmıştır.

Yapılan klinik çalışmalar ebeveynlik stresinin çocuklarda çeşitli problemlere yol açabileceğini bulmuşlardır. Dunton ve ark. (2015), ebeveynlik stresinin, gün içinde çocuklarda fiziksel aktivite ve yemek alımı düzeylerini etkilediğini ve zamanla çocuklarda uzun süreli obezite riskini arttırdığını belirtmişlerdir.

Mental retardasyon tanısı almış çocukların annelerinde kontrol algısının, annenin olumlu perspektifi ve stres düzeyiyle ilişkili olduğu saptanmıştır (Lloyd ve Hastings, 2009). Margalit ve Kleitman (2006), müdahale programına katılan annelerin, baş etme

mekanizmalarının değişmesi, kendi güçlerine ve durumları değiştirebileceklerine olan inançlarının artmasıyla hissettikleri stres düzeyinin azaldığını göstermişlerdir.

Smith (2017), dayanıklılık ve öz yeterlilik ile ebeveynlik davranışları arasındaki ilişkide ebeveynlik stresinin aracı bir rol oynadığını bulmuştur. Bu doğrultuda ebeveynlerin kendileriyle ve başlarına gelen zorluklarla ilgili değerlendirmelerinin, deneyimledikleri stres üzerine etkisinin olabileceği ve sonuç olarak da ebeveynlik davranışlarının değişebileceğini ifade etmiştir. Ek olarak; annelerde, dayanıklılığın ebeveynlik stresinin daha anlamlı bir yordayıcısı olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Bireyin, stresli bir durumla karşılaştığında sahip olduğu düşünceleri ve davranışları başa çıkma stratejilerini içermektedir. Webster- Stratton (1990), annenin baş etme stratejilerinin ve çarpık algılarının, stres seviyesini etkilediğini belirtmektedir. Plaza ve ark. (2017), bir problem hakkında gerçekçi bir şekilde düşünmek ile karakterize edilen bilişsel kaçınma stratejisi kullanan annelerin ebeveynlik stres düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Sarani ve ark. (2015), hamilelik döneminde annelerin dayanıklılık düzeyleri ile olumlu/spiritüel başa çıkma stratejileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki; stres düzeyleri ile de negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Huizink ve ark. (2002) hamilelik sürecinde kontrolün kendisinde olmadığını hisseden kadınların daha az problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurduklarını ve hamileliğin orta dönemlerinde problem odaklı başa çıkma stratejileri ile annenin deneyimlediği stres ve psikolojik sıkıntılar arasında negatif yönde bir ilişki saptamıştır.

Yeni doğum yapmış annelerle gerçekleştirilen araştırmada annelerin kontrol, mücadelecilik ve yaşama bağlılık düzeyleri ile stres ve stres tepkileri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (Konno, 2020). Ek olarak, bu boyutlarda yüksek olan annelerde kaygı/belirsizlik ve depresyon/yetersizlik hissi belirtilerinin daha düşük düzeylerde olduğu saptanmıştır.

Weiss (2002), normal gelişim gösteren, otizm tanısı almış ve mental retardasyona sahip çocukların anneleri üzerine gerçekleştirdiği araştırmasında sosyal destek ve dayanıklılığın strese bağlı belirtilerin azalmasında rol oynadığını bulmuştur. Bu doğrultuda annelerin kontrol, mücadelecilik ve dayanıklılık puanlarının; kaygı, depresyon ve depersonalizasyon belirtilerinin yordayıcısı olduğu belirtilmiştir. Çocuğu otizm spektrum tanısı almış anneler üzerine yapılan diğer bir araştırmada da

dayanıklılığın strese bağlı somatik ve depresif belirtilerin yordayıcısı olduğu ve dayanıklılığın, strese karşı bir tampon görevi gördüğü açıklanmıştır (Gill ve Harris, 1991).

Johnson (2015), kontrol, mücadelecilik ve yaşama bağlılıkta yüksek olan annelerin daha düşük düzeylerde stres deneyimlediklerini; sonuç olarak bebeklerinin daha yüksek düzeylerde sosyo-duygusal yetkinlik, duygusal erişilebilirlik ve daha az problemli davranışta bulunduklarını bildirdiklerin ifade etmiştir.

Çalışan ve çalışmayan anneler üzerine yapılan bir çalışmada, çalışan annelerin daha yüksek düzeylerde ebeveynlik stresi bildirdikleri saptanmıştır. Stres düzeyi yüksek annelerin, baş etme stratejisi olarak rekabetçi aktiviteleri bastırmayı; stres düzeyi düşük annelerin psikolojik geri çekilme, duygulara odaklanma ve açığa çıkarma, duygusal ve sosyal destekleri kullanma stratejilerini kullandığı belirtilmiştir (Rajgariah ve ark. 2021). Elçi (2004), otizmli çocuğu olan annelerde problem çözme/iyimser baş etme mekanizmasının sıkça görüldüğünü ve annelerin babalarla karşılaştırıldığında daha yüksek düzeyde duygusal tükenmişlik deneyimlediklerini saptamıştır. Ek olarak, araştırmanın sonuçları annelerin babalara göre daha fazla travma sonrası büyüme bildirdiklerini göstermiştir.

Yapılan bir çalışmada evlat edinen ebeveynlerde COVİD-19 süreciyle beraber stres düzeyinin arttığı ve evli olmayan, finansal durumu kötüleşen ve psikolojik sağlığını olumsuz değerlendiren ebeveynlerin bu süreçte daha fazla risk altında olduğu saptanmıştır (Miller ve ark. 2020).

Sosyal izolasyon süreciyle beraber çocukların depresyon (Fegert ve ark. 2020) ve dışsallaştırma davranışlarının (Loades ve ark. 2020) arttığı saptanmıştır. Ebeveynlerin stres düzeyleri üzerinde çocukla ilgili faktörlerin etkisinin olduğu bilinmekte (Deater-Deckard, 1998); sonuç olarak bu süreçte artan çocuk ruh sağlığı problemlerinin ebeveynlik stresini arttırıcı rol oynayacağı düşünülmektedir.

Moscardino ve ark. (2021), İtalyan ebeveynler üzerine gerçekleştirdikleri araştırmalarında pandemi döneminde ebeveyn öz yeterliliğinin ve yüksek düzeylerde aile işlevselliğinin ebeveynlerin deneyimlediği stresi etkilediğini bulmuşlardır. Yapılan bu araştırmalar ebeveynlerin ve ailenin sahip olduğu olumlu ve destekleyici kaynakların yaşanılan bu global kriz sürecinde koruyucu bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Yeni doğum yapmış ebeveynlerin, pandemi süresinde ebeveynlik streslerinin arttığı; babaların annelere nazaran daha yüksek düzeyde ebeveynlik stresi deneyimledikleri saptanmıştır (Taubman ve ark. 2021).

1.5.1. Ebeveynin Öz Yeterliliği

Teti ve Galfand (1991), ebeveyn öz yeterliliğini, ebeveynin farklı ebeveynlik görevlerini etkili ve başarılı bir şekilde yerine getirebilme becerisiyle ilgili değerlendirmesi olarak açıklamıştır. Ebeveyn öz yeterliliği kavramını Kendall ve Bloomfield (2005) ebeveynin, ebeveynlik rolüyle ilgili yeterlilik algısı olarak tanımlamıştır. Coleman ve Karraker (1998) ebeveynin öz-yeterliliğinin yeterli bir şekilde ebeveynlik yapabilmek için kritik olduğunu belirtmektedir. Ebeveyn disiplini, yetkinliği ve duyarlılığı; ebeveynin sahip olduğu öz yeterlilik algısından etkilenebilmektedir (Sanders ve Woolley, 2005; Teti ve Galfand, 1991).

Bandura (2010), öz yeterlilik algısını insanların yaşamlarını etkileyen durumları değiştirebilme kabiliyetlerine olan inançları olarak tanımlamıştır. Bu algı, bireylerin motivasyonu, performans başarıları ve iyi-oluşlarının temelini oluşturmaktadır (Bandura, 2006). Öz yeterlilik düzeyi, bireyin belirli durumlarla nasıl baş edebileceğini, ne kadar efor sarf edeceğini ve ne kadar süre devam edeceğini belirlemektedir (Bandura ve Adams, 1977). Öz yeterliliği düşük olan kişiler, zorlayıcı görevleri daha az üstlenirler ve başladıkları görevlerde daha çabuk pes etmeye meyillidirler (Leerkes ve Crockenberg, 2002). Bireyin öz yeterliğinin gelişmesinde rol oynayan dört adet faktör vardır: ustalık deneyimleri, sosyal öğrenme, sosyal ikna, fizyolojik ve duygusal durum (Bandura, 2010).

Bebeğin mizacı ve sosyal destek kaynaklarının annenin öz yeterlilik algısını etkilediği düşünülmektedir (Leerkes ve Crockenberg, 2002). Zheng ve ark. (2018) doğum sonrası dönemde Çinli annelerin öz yeterliliklerinin; sosyal destek kaynakları, doğum sonrası depresyonu, annenin eğitim seviyesi, bebeğin sağlığı ve bebeğin huysuzluğu tarafından etkilenebildiğini göstermişlerdir. Coleman ve Karraker (2000), okul çağındaki çocuklar ve anneleri üzerine yaptıkları çalışmalarında duygusal olarak reaktif olan çocukların annelerinin hem genel hem de ebeveynlik öz yeterliliklerinin daha düşük düzeylerde olduğunu ortaya koymuştur.

Ebeveyn öz yeterliliği, ebeveyn-çocuk ilişkisini etkilemekte; ebeveynin düşük düzeylerde ebeveyn öz yeterliliğine sahip olması çocuğunun davranışlarına karşı daha

hassas olmasına ve bu davranışlarla daha başarısız bir şekilde baş etmeye çalışmasıyla ilişkilidir (Bugental, 1987).

Yüksek düzeylerde ebeveyn öz yeterliliği ile adaptif, uyarıcı ve besleyici bir çocuk yetiştirme ortamı sağlayabilme becerisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Coleman ve Karraker, 2000). Ebeveynlik öz yeterliliği yüksek olan ebeveynlerin, çocuklarını disiplin edici davranışlarda bulunma motivasyonları ve sıcaklık gösteren davranışları daha yüksek düzeylerdeyken; düşmancıl davranışları daha düşüktür (Coleman ve Karraker, 1998; Jones ve Prinz, 2005). Annelerin öz yeterlilik algısının ebeveynlik davranışları üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalarda annenin sıcaklığı (Teti ve Gelfand, 1991) ve duyarlılığı (Stiffer ve Bono, 1998) ile anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Sanders ve Woolley (2004), ebeveynin düşük öz yeterliliği ile katı disiplin ve izin verici, tutarsız davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buradan yola çıkarak ebeveynin öz yeterliliğinin çocuğa verilen bakım üzerinde olumlu bir etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

Ebeveyn öz yeterliliği, ebeveynlik stresine karşı koruyan bir tampon görevi görebilmektedir (Coleman ve Karraker, 1998). Bu doğrultuda öz yeterlilik algısı yüksek olan ebeveynlerin, problemlerin çözülebileceği güvenine sahip oldukları söylenebilmektedir. Düşük sosyoekonomik gruptan gelen annelerin ebeveynlik stresleri ve ebeveynlik öz yeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Farkas ve Valdes, 2010).

Düşük ebeveyn öz yeterliliğinin annelerde depresyona yol açabileceği bilinmektedir (Teti ve Galfand, 1991). Zorlu durumlarda, yeterli öz yeterliliğe sahip olmayan anneler daha çabuk pes edebilmekte bu da olumsuz duygularının artmasına yol açabilmektedir (Cutrona ve Troutman, 1986).

0-3 ay yaş aralığında bebeği olan ebeveynler üzerine yapılan bir çalışma COVİD-19 sürecinde izolasyonla beraber yeni ebeveynlerin, ebeveyn öz yeterliliklerinin azaldığını ortaya koymuştur (Xue ve ark. 2021).

1.6. Problem

COVİD-19 salgını, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmasının ardından tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Tüm insanlığın sağlığını tehdit

eden bu küresel salgın aynı zamanda sosyal, ekonomik ve toplumsal faaliyetleri de sekteye uğratmıştır. Belirsizlik ortamı, aile/arkadaşlardan uzak kalma, ekonomik sıkıntılar, bozulan rutinler, verilen kayıplar gibi hem bireylerin hem de ailelerin dayanıklılığını tehdit eden risk faktörleri ortaya çıkmıştır (Walsh, 2020). Yapılan araştırmalar bu sürecin bireylerde depresyon, anksiyete, stres (Brooks ve ark. 2020); çocuklarda depresyon (Fegert ve ark. 2020); dışsallaştırma davranışları (Loades ve ark. 2020) gibi psikolojik problemleri ortaya çıkardığını saptamıştır. Bu süreçte ebeveynlerin, deneyimledikleri ebeveynlik stres düzeyleri de artmıştır (Calvano ve ark. 2020). Bireylerin iyi-oluşları üzerindeki tehdit göz önüne alındığında, bu süreçte adaptasyon ve uyum becerilerinin varlığı büyük önem arz etmektedir.

Alan yazın incelendiğinde ebeveynlik stresi ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkilerin yönlerini ortaya koyan birçok çalışmaya rastlanmaktadır (Örn: Crnic ve Low, 2002; Deater-Deckard, 1998). Ancak aile, dayanıklılığı ile çocuk yetiştirme tutumları araasındaki ilişkileri inceleyen kısıtlı araştırma mevcuttur. Bireylerin artan stres düzeyleri, işlevsiz baş etme stratejileriyle ilişkiliyken, aynı zamanda bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını da olumsuz etkileyen bir risk faktörüdür (Lazarus ve Folkman; 1985; Polizzi ve ark. 2020). Bir sistem olarak ailenin, krizlerin üstesinden gelmesi ve uyum sağlaması, onu oluşturan bireylerin uyum sağlama ve baş etme becerisiyle ilişkilidir (Patterson, 2002). Bu bağlamda, ailelerin ve onu oluşturan bireylerin zorluklara rağmen gelişim gösterebilmelerini ve olumlu ilişkileri koruyabilmelerini sağlayan faktörlerin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda farklı kültürlerden ve farklı gruplardan anneler üzerine oldukça fazla araştırma yapılsa da Koronavirüs pandemisinin ortaya çıkardığı stresörlere rağmen, annelerin olumlu ebeveyn davranışlarında bulunmalarına etki eden faktörleri inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Pandemi sürecinin getirdiği değişimler ve zorluklarla göz önüne alındığında, annelerin ebeveynlik streslerinin çocuk yetiştirme tutumlarıyla ilişkili olacağı düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde aile dayanıklılığı ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar kısıtlı olmakla birlikte dayanıklı ailelerde bireylerin birbiriyle uyum içinde olmasının ve olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisinin önemi vurgulanmıştır (Benzies ve Mychusiak, 2009). Bu kapsamda, araştırmanın problemleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

2. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılıkları arasında bir ilişki var mıdır?

   2.1. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılığını destekleyici mücadele etme becerileri arasında bir ilişki var mıdır?

   2.2. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılığını destekleyici kontrol algıları arasında bir ilişki var mıdır?

   2.3. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılığını destekleyici yaşama bağlılık düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

   2.4. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılığını destekleyici özyetkinlik düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

3. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin aile dayanıklılıkları ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

   3.1.Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin aile dayanıklılığını destekleyen mücadele etme becerileri ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

   3.2. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin aile dayanıklılığını destekleyen kontrol algıları ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

   3.3. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin aile dayanıklılığını destekleyen yaşama bağlılık düzeyleri ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

   3.4. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin aile dayanıklılığını destekleyen özyetkinlik düzeyleri ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

4. Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılık algıları, açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumlarını yordamakta mıdır?

1.7. Amaç

Alan yazın incelendiğinde ebeveynlik stresi ve açıklayıcı otoriter tutumları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğuna vurgu yapılmaktadır (Abidin, 1992; Sameroff ve Mackenzie, 2003). Aynı zamanda ebeveynlik stresi ve aile dayanıklılığı arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalara da rastlanılmıştır. Koronavirüs pandemisinin beraberinde gelen yeni stresörlerin ve izolasyon sürecinin anneler için bir stres kaynağı olabileceği (Spinelli ve ark. 2020) ve bu doğrultuda yetersiz ebeveynlik sergilediklerini gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Whittle ve ark. 2020).

Bu araştırmanın amacı koronavirüs pandemi sürecinde 3-6 yaş aralığında çocuğu olan annelerin ebeveynlik stresleri, aile dayanıklılıkları ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkileri incelemektir.

1.8. Önem

Süregelmekte olan koronavirüs pandemisi tüm insanlığın dengelerini baştan aşağı değiştirmektedir. Bu küresel krizin çocuklar, ebeveynler ve aileler üzerinde oldukça büyük çaplı ve uzun süreli etkilerinin olabileceği düşünülmektedir. Bu süreçte çocuklarda depresyon, anksiyete, travma-sonrası semptomları, dışsallaştırma davranışları, öfke gibi problemlerin ortaya çıktığı görülmektedir (Loades ve ark. 2020; de Miranda ve ark, 2020). Çocuk davranış problemleri arttıkça da, ebeveynlik stresi artmaktadır (Neece ve ark. 2012). İzolasyon sürecinde artan ebeveynlik stresinin çocukta olumsuz duygulanım ve davranışlarla ilişkili olduğu bilinmektedir (Orgiles ve ark. 2020). Bu doğrultuda ebeveynlik stresi ve çocuk problemleri arasındaki çift yönlü ilişki göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmalar koronavirüs pandemi sürecinde var olan risk faktörlerinin sonucu ebeveynlerin stres düzeylerinin arttığını göstermekte ve sonuç olarak ebeveynlik davranışlarının etkilenebileceğini ortaya koymuştur (Chung ve ark. 2020; Lee ve Ward, 2020). Bu süreçte aile uyum ve bağlılığının koruyucu bir rol oynayabileceği ifade edilmiştir (Behar-Zusman ve ark. 2020). Ancak COVİD-19 pandemi sürecinin ebeveyn ve çocuk ilişkisine etkileriyle ilgili çalışmaların kısıtlı olduğu gözlenmiştir. Pandeminin ebeveyn ve çocuk ruh sağlığı üzerine olumsuz etkileri göz önüne alındığında gelecek araştırmalar önem arz etmektedir (Fegert ve ark. 2020; Loades ve ark. 2020; Zabcı ve Karadeniz, 2021).

Ebeveynliğin, çocuğun gelişimi ve işlevselliğinde kritik bir rol oynadığı bilinmektedir (Örn: Baumrind, 1978; Brody ve Flor, 1988). Çocuk yetiştirme tutumlarının, çocukların dayanıklılığının gelişmesinde de etkisinin olabileceğini ortaya koyan çalışmalar açıklayıcı-otoriter ebeveynlik stilini benimseyen, sıcak ve destekleyici ebeveynliğin çocuklarda daha yüksek dayanıklılıkla ilişkili olduğunu göstermişlerdir (Ritter, 2005; Zakeri ve ark. 2010). Olumlu ebeveyn davranışlarının önemi ve ebeveynlerin karşılaştıkları zorluklar göz ününe alındığında, çocuk yetiştirme tutumuna etki eden faktörlerin incelenmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde ebeveynlik stresi ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkileri ortaya koyan birçok araştırmanın olduğu ancak küresel bir salgın döneminde bu ilişkinin incelendiği araştırmalara çokça yer verilmediği belirtilebilmektedir. Aynı şekilde annenin ebeveynlik stresi, çocuk yetiştirme tutumu ve aile dayanıklılığının arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. COVİD-19 sürecinde annelerin artan ebeveynlik stresleri, çocuklarda duygusal ve davranışsal belirtilerle ilişkilendirilmiştir (Zabcı ve Karadeniz, 2021). Koronavirüs pandemi döneminin getirdiği zorluklar göz önüne alındığında, annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerinde etkisi olabilecek koruyucu ve risk faktörlerinin incelenmesi kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda araştırmanın, literatüre yeni bir bakış açısı sağlayabileceği düşünülmektedir.

1.9. Varsayımlar

Araştırmada aşağıdaki varsayımlara göre hareket edilmiştir:

- Örneklemin evreni yansıttığı varsayılmaktadır.
- Tüm katılımcıların araştırma sorularına içten yanıtlar vereceği varsayılmaktadır.

1.10. Sınırlılıklar

- Normal gelişim gösteren 3-6 yaş aralığındaki çocuğu olan 303 anne ile sınırlıdır.
- Bulgular katılımcıların ölçme araçlarına verecekleri cevaplarla sınırlıdır.

1.11. Tanımlar

Aile dayanıklılığı: Bir sistem olarak ailenin, zorluklara dayanabilme, daha güçlenmiş ve daha fazla kaynağa sahip bir şekilde bu zorlukların üstesinden gelebilme kapasitesidir (Walsh, 2003).

Çocuk yetiştirme tutumları: Kültürün içine yerleşmiş ve bireyin çocukluğunu, ergenliğini ve ileride bir yetişkin olarak ebeveynliğini etkileyen, çocuğu çevreleyen davranışların ve beklentilerin tümüdür (Evans ve Myers, 1994).

Ebeveynlik stresi: Ebeveynlik rolü için gerekli talepler ile bu taleplerle baş edebilme algıları arasındaki tutarsızlıklardır (Abidin, 1990).

BÖLÜM 2. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, araştırma grubu, veri toplama yöntemleri ve verilerin çözümlenmesi başlığı yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, normal gelişim gösteren 3-6 yaş arası çocuğu olan annelerin ebeveynlik stresleri, aile dayanıklılıkları ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Var olan bir durum betimleneceği için genel tarama modeli kullanılacaktır. Karasar (2004), geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaç edinen araştırmalar için tarama modellerinin uygun olduğunu belirtmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırma, yaş aralığı 22 - 48 (Ort = 35.36) arasında değişen, 303 kadın katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmaya aile yaşam döngüsünde, küçük çocuklu aile evresinde olan anneler katılmıştır. Normal gelişim gösteren 3-6 yaş aralığında çocuğu olan bu annelere kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılanların öğrenim durumlarına bakıldığında %2.6'sı (n=8) ilkokul mezunu, % 2.6'sı (n=8) ortaokul mezunu, % 22.8'i (n=69) lise mezunu, % 9.6'sı (n=29) meslek yüksekokul mezunu, %46.2'si (n=140) lisans mezunu, %14.5'i (n=44) yüksek lisans mezunu ve %1.7'si (n=5) doktora mezunudur. Katılımcıların %41.9'u (n=127) ev hanımı, %11.2'si (n=34) mavi yaka SGK'lı, %10.9'u (n=33) beyaz yaka yönetici, %30.7'si (n=93) beyaz yaka çalışan, %2.3'ü (n=7) SGK'sız çalışan ve %3.0'ünün (n=9) part-time çalışan olduğu saptanmıştır. Çalışmaya katılanların % 91.7'sinin (n=278) medeni durumu evliyken, % 8.3'ü (n=25) bekardır. Aylık kazanç düzeyinde ise, katılımcıların %1,3'ü (n=4) gelir belirtmemiş, %12.5'i (n=38) asgari ücret, %19.1'i (n=58) 3000-5000 TL arası, %30.4'ü (n=92) 5000-10000 TL arası ve %36.6'sı (n=111) 10000 TL ve üzeri olarak belirtmiştir. Katılımcıların %4'ü (n=12) ekonomik durumlarını çok iyi, %35'i (n=106) iyi, %52.5'i (n=159) orta ve %8.6'sı (n=26) kötü olarak değerlendirmiştir. Araştırmada katılımcıların %4.3'ü (n=13) iki kişi, %48.2'si (n=146) üç kişi, %36.6'sı (n=111) dört kişi ve %10.9'u (n=33) beş kişi ve üzeri yaşadıklarını

belirtmiştir. Katılımcılardan %47.2'si (n=143) kız çocuk, %52.8'i (n=160) erkek çocuk sahibidir. Katılımcıların çocuklarının yaşları incelendiğinde ise, %29.7'sinin (n=90) 3 yaşında, %14.5'inin (n=44) 4 yaşında, %26.1'inin (n=79) 5 yaşında ve %29.7'sinin (n=90) 6 yaşında olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylere yönelik demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

		(n = 303)	100
Değişkenler		N	%
Medeni Durum	Evli	278	91,7
	Bekar	25	8,3
Öğrenim durumu	İlkokul mezunu	8	2,6
	Ortaokul mezunu	8	2,6
	Lise mezunu	69	22,8
	Meslek Yüksekokul mezunu	29	9,6
	Lisans mezunu	140	46,2
	Yüksek lisans mezunu	44	14,5
	Doktora mezunu	5	1,7
Meslek	Ev Hanımı	127	41,9
	Mavi yaka SGK'lı	34	11,2
	Beyaz yaka yönetici	33	10,9
	Beyaz yaka çalışan	93	30,7
	SGK'sız çalışan	7	2,3
	Part Time	9	3,0
Evinize giren aylık kazanç	Gelir Belirtilmemiş	4	1,3
	Asgari Ücret	38	12,5
	3000-4999 TL	58	19,1
	5000- 9999 TL	92	30,4
	10000 TL ve üzeri	111	36,6
Ekonomik durum	Çok iyi	12	4,0
değerlendirmesi	İyi	106	35,0
	Orta	159	52,5
	Kötü	26	8,6
Evde yaşayan kişi sayısı	2	12	4,3
	3	146	48,2
	4	111	36,6
	5 ve üzeri	33	10,9
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	143	47,2
	Erkek	160	52,8
Çocuğun Yaşı	3 yaş	90	29,7
	4 yaş	44	14,5
	5 yaş	79	26,1
	6 yaş	90	29,7
Anne yaş ort: 35,36	Yaş ranjı: 22-48		
Çocuk yaş ort: 4,55	Yaş ranjı: 3-6		

Araştırma, Koronavirüs pandemisi sürecini konu aldığı için katılımcılara pandemi sürecinin etkilerini öğrenmek amacıyla belirli sorular sorulmuştur. Bu doğrultuda katılımcıların %53'ü (n=106) bu süreçte evden çalıştıklarını belirtmiştir. Katılımcıların %78,2'si (n=237) pandemi sürecinde iş açısından sorun yaşamamış; %59,7'si de (n=181) ekonomik sıkıntı yaşamamıştır. Ek olarak katılımcıların %80,2'si (n=243) COVİD-19 tanısı almamıştır. Katılımcıların %64,4'ü (n=195) yakınlarında ya da arkadaşlarında COVİD-19 tanısı alan olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %21,2'si (n=64) yakınlarında COVİD-19 kaynaklı vefat eden olduğunu bildirmiştir.

Bu doğrultuda COVİD-19 pandemi sürecine ait bulgulara yönelik bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmanın Örneklemine Koronavirüs Pandemisinin Etkilerine Yönelik Bilgiler

		(n = 303)	100
Değişkenler		N	%
Koronavirüs pandemisinde nasıl çalıştınız?	Evden	106	53,0
	İşe giderek	94	47,0
	Belirtilmemiş	103	
İş açısından sorun yaşadınız mı?	İşimi kaybettim	27	8,9
	Eşim işini kaybetti	24	7,9
	Annem/babam işini kaybetti	7	2,3
	Benim geçimime yardımcı olan biri işini kaybetti	8	2,6
	Hayır	237	78,2
Ekonomik sıkıntı yaşadınız mı?	Evet	122	40,3
	Hayır	181	59,7
COVİD-19 tanısı aldınız mı?	Evet	80	19,8
	Hayır	243	80,2
Ailenizde ya da yakınlarınızda COVİD-19 tanısı alan oldu mu?	Evet	195	64,4
	Hayır	108	35,6
Ailenizde ya da yakınlarınızda COVİD-19'dan vefat eden oldu mu?	Evet	64	21,2
	Hayır	239	78,9

2.3. Veriler ve Toplanması

Araştırmaya T.C. Maltepe Üniversitesi Etik Kurul'undan gerekli izinler alınarak başlanmıştır (16.04.2021/11-05). Katılımcılara kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Kartopu tekniği, araştırmanın yapılacağı bireylerden birisine ulaşılarak başlamaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Temas kurulan bireyin yardımıyla ikinci bireye, ikinci

bireyin yardımıyla da üçüncü bireye ulaşılmaktadır Örneklem böylece zincirleme bir şekilde büyümektedir. Çalışma, tez danışmanının gerçekleştirdiği bir konuşmada araştırmadan bahsedilmesi ve katılmak isteyenlere linkin paylaşılmasıyla başlatılmıştır. Veri toplama sürecinde online anket yönteminden destek alınmış, online anketin dağıtılmasında sosyal medya araçlarından yararlanılmıştır (Örn: Whatsapp). Bilgilendirilmiş Onam Formu ile katılımcının çalışmaya katılım onayı alınmıştır. Araştırma soruları öncesi katılımcılara araştırma ve araştırmanın amacı ile ilgili bilgi verilmiştir.

Bu araştırmada, veri toplama amacıyla Demografik Bilgi Formu (EK 2), Risk Faktörleri Belirleme Listesi (EK 3), Ebeveynlik Stres Ölçeği (EK 4), Ebeveyn Tutum Ölçeği (EK 5) ve Aile Yılmazlık Ölçeği (EK 6) kullanılmıştır.

2.3.1. Demografik Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu, literatürün taranmasının ardından, araştırmacı tarafından uzman görüşü alınarak hazırlanmış ve tez danışmanının onayı alınarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Formda katılımcı ve çocuğu hakkında bilgi toplayan on sekiz soru bulunmaktadır. Bunlar; yaş, medeni durum, öğrenim durumu, meslek, ekonomik durum, sosyoekonomik düzey, çocuğun yaşı, çocuğun cinsiyetidir.

2.3.2. Risk Faktörlerini Belirleme Listesi

Terzi (2000), tarafından geliştirilen Risk Faktörlerini Belirleme Listesi 30 maddeden ve üç alandan oluşmaktadır: Bireysel (kronik bir hastalığa sahip olma, kendine güvenin az olması gibi), aile (Anne/babanın uyuşturucu kullanması, ailede şiddet görme gibi) ve toplumsal (düşük sosyoekonomik düzey, göç gibi) (EK 3).

2.3.3. Ebeveynlik Stres Ölçeği (ESÖ)

Ölçek, ebeveynlerin ebeveyn olmaya yönelik deneyimledikleri stresi ölçmeyi amaçlamaktadır. Aydoğan ve Özbay (2017) tarafından geliştirilmiştir. Normal gelişim gösteren çocukların anne ve babalarına uygulanabilmektedir. Ölçeğin geliştirilmesinde Deater-Deckard (1998)'ın ebeveynlik stresiyle ilgili teorilerinden ve Abidin (1989)'in geliştirdiği Ebeveynlik Stres İndeksinden (PSİ) yararlanılmıştır. Ölçek 18'li likert maddelerden oluşmaktadır. Ebeveyn, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve çocuğun özelliklerini

ölçen tek boyuttan oluşmaktadır. 0(Hiç tanımlamıyor), 4 (Çok iyi tanımlıyor) olmak üzere ölçekten alınabilecek en yüksek puan 72'dir ve yüksek puanlar ebeveyn stres düzeyini göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .96 saptanmıştır (EK 4).

Bu araştırmanın örneklemi için ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .84 olarak saptanmıştır.

2.3.4. Aile Yılmazlık Ölçeği (AYÖ)

Ölçek, anne ve babaların yılmazlık algılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kaner ve Bayraklı (2010) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilme çalışması Ankara ili merkezinde bulunan özel eğitim kurumlarında eğitim alan 105 ve normal gelişim gösteren 419 olmak üzere toplam 519 çocuğun anne ve babasından oluşmaktadır. 37 maddeden oluşan ölçek mücadelecilik-meydan okuma, öz-yetkinlik, yaşama bağlılık ve kontrol olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. Mücadecilik- meydan okuma boyutu güç koşullarla mücadele edebilme, zorlukların üstesinden gelebilme, olumsuz koşullara rağmen ayakta kalabilme ve risk alabilme gücüyle ilgili 17 maddeden oluşmaktadır. Öz-Yetkinlik ise bireylerin yaşamını etkili şekilde sürdürebilmesi için gerekli özellikleri ile ilgili 9 maddeden oluşmaktadır. Yaşama bağlılık alt ölçeği ise yaşama olumlu bakışı ve yaşama olumlu katılımı ifade eden sekiz maddeyi içermektedir. 3 maddeden oluşan kontrol alt ölçeği ise bireyin yaşamını kontrol edebilmesini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Beşli Likert tipi olan ölçekte 5(Çok iyi tanımlıyor) ve 1(Beni hiç tanımlamıyor) olarak derecelendirilmiştir. Yüksek puan almak anne ve babalarda yılmazlığın yüksek olduğunu ifade etmektedir (Kaner ve Bayraklı, 2010).

Ölçeğin Cronbach alfa katsayıları 0.54-0.91; iki yarı güvenirlik katsayıları 0.53-0.87 ve test-tekrar test güvenirlik değerleri 0.33-0.80 arasında değişmekte olup tümünde anlamlıdır (Kaner ve Bayraklı, 2010). Mücadelecilik-meydan okuma, öz-yetkinlik-yaşama bağlılık ve kontrol alt boyutları için annelerden alınan veriler üzerinde analiz yapıldığında Cronbach alfa katsayıları sırasıyla .90, .70, .87, .43 olarak; babalardan alınan veriler üzerinde analiz yapıldığında Cronbach alfa katsayıları sırasıyla .92, .88, .86, .52 olarak saptanmıştır (EK 5).

Bu araştırmanın örneklemi için ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .95 saptanmıştır. Mücadelecilik-meydan okuma, yaşama bağlılık, kontrol ve öz-yetkinlik alt

ölçeklerinin Cronbach alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla .94, .87, .51, .80 olarak saptanmıştır.

2.3.5. Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ)

Ölçek, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Karabulut Demir ve Şendil (2008) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 46 maddeden ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Beşli Likert tipi olan ölçekte 1 (Hiçbir zaman böyle değildir)-5 (Her zaman böyledir) olarak derecelendirilmiştir. 17 maddeden oluşan demokratik tutum boyutu çocuğun ayrı bir kişi olduğunu kabul etmeyi, bağımsız bir kişilik geliştirmesini ve fikirlerini açıkça ifade etmesini teşvik etmesini içermektedir. Otoriter tutum boyutu 11 maddeden oluşmakta ve tek yönlü iletişim, baskı, kurallara koşulsuz itaat, sözel ve fiziksel ceza gibi konuları ve çocuğun ayrı bir birey olarak kabulünün olmayışı anlayışını içermektedir. Aşırı koruyucu tutum boyutu uygun olmayan müdahaleleri, aşırı kontrolü, çocuğa sorumluluk vermekten kaçınmayı içeren 9 maddeden oluşmaktadır. Son olarak 9 maddeden oluşan izin verici tutum boyutu çocuğun her yaptığını hoş karşılama, çok fazla özgürlük tanıma ve çocuğu şımartma gibi konuları içermektedir. Her boyuttan alınan puanlar ayrı ayrı hesaplanarak her boyut için bir puan elde edilmekte ve yüksek puan almak o boyutun temsil ettiği davranış şeklini benimsemek anlamına gelmektedir (Karabulut Demir ve Şendil, 2008). Demokratik, otoriter, aşırı koruyucu ve izin verici tutum için Cronbach alfa katsayıları sırasıyla .88, .84, .61 ve .81 olarak saptanmıştır (EK 6).

Bu araştırmanın örneklemi için ölçeğin demokratik, otoriter, aşırı koruyucu, izin verici alt boyutlarının Cronbach alfa güvenirlik katsayıları .88, .84, .76, .81. olarak saptanmıştır.

2.4. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Araştırmaya ait verilerin analizinde SPSS 21.0 paket programı kullanılmıştır. Değişkenlere ait betimsel istatistikler yapılmıştır. Araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Bu nedenle parametrik analizler ile devam edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla Pearson Korelasyon Katsayısı (r) analizi kullanılmıştır. Araştırma değişkenlerinin, demografik özelliklere göre nasıl farklılık gösterdiğini incelemek için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Ebeveynlik

stresi ve aile dayanıklılığının çocuk yetiştirme tutumları üzerindeki yordayıcı gücünü incelemek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır.

BÖLÜM 3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Bulgular

3.1.1. Kullanılan Ölçeklere Ait Tanımlayıcı Analiz Bulguları

İlk olarak araştırmanın değişkenlerine ait tanımlayıcı analiz bulguları hazırlanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Kullanılan Ölçeklere Ait Tanımlayıcı Analiz Bilgileri

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation.
ESÖ[1]	303	0,00	42,00	7,4092	6,98230
AYÖ[2]	303	36,00	185,00	138,5083	24,43912
AYÖM [3]	303	17,00	85,00	59,6733	13,70994
AYÖK[4]	303	3,00	15,00	10,3300	2,52340
AYÖY[5]	303	8,00	40,00	30,5149	6,38958
AYÖÖ[6]	303	8,00	45,00	37,9901	5,25035
ETÖD[7]	303	17,00	85,00	75,6535	7,34320
ETÖO[8]	303	11,00	53,00	20,8548	6,06685
ETÖİ[9]	303	10,00	41,00	21,2805	4,61324
ETÖA[10]	303	9,00	45,00	30,7261	6,47467

[1] ESÖ: Ebeveynlik Stres Ölçeği
[2] AYÖ: Aile Yılmazlık Ölçeği
[3] AYÖM: Aile Yılmazlık Ölçeği Mücadelecilik-Meydan Okuma Alt Boyutu
[4] AYÖK: Aile Yılmazlık Ölçeği Kontrol Alt Boyutu
[5] AYÖY: Aile Yılmazlık Ölçeği Yaşama Bağlılık Alt Boyutu
[6] AYÖÖ: Aile Yılmazlık Ölçeği Özyetkinlik Alt Boyutu
[7] ETÖD: Ebeveyn Tutum Ölçeği Demokratik Tutum Alt Boyutu
[8] ETÖO: Ebeveyn Tutum Ölçeği Otoriter Tutum Alt Boyutu
[9] ETÖİ: Ebeveyn Tutum Ölçeği İzin Verici Tutum Alt Boyutu
[10] ETÖA: Ebeveyn Tutum Ölçeği Aşırı Koruyucu Alt Boyutu

3.1.2. Araştırma Değişkenlerindeki Farklılıkların Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi

Çalışmada yer alan değişkenlerin (ebeveynlik stresi, aile dayanıklılığı, çocuk yetiştirme tutumları), katılımcıların demografik özelliklerine göre nasıl farklılaştığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

3.1.2.1. Araştırma Değişkenlerinin Evde Yaşayan Kişi Sayısına Göre Karşılaştırılması

Katılımcıların ebeveynlik stresi, aile dayanıklılığı ve çocuk yetiştirme tutum puanlarının, evde yaşayan kişi sayısına göre nasıl farklılaştığı tek yönlü varyans analiziyle incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Evde yaşayan kişi sayısına göre fark tablosu

	N	$\bar{X}$	SS.	F	Fark
Ebeveynlik Stresi				6,162	c>b
2 kişi (a)	13	5,0000	3,80789		
3 kişi (b)	146	6,0000	5,45831		
4 kişi (c)	33	9,5135	7,92908		
5 kişi ve üzeri (d)	11	7,5152	8,76114		

Sonuçlara göre annelerin ebeveynlik stresi evde yaşayan kişi sayısına göre farklılık göstermektedir ($p<.01$; $p=.000$). Saptanan bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Post-Hoc (Dunnett T3) analizi sonucunda, evde 3 kişi yaşayan anneler ile evde 4 kişi yaşayan annelerin birbirlerinden istatistiksel anlamlı şekilde farklı oldukları bulunmuştur. Grupların ortalaması, 3 kişi yaşayanlar (X=6,0000) ve 4 kişi yaşayanlar (X=9,5135) şeklindedir. Bu doğrultuda, evde 4 kişi yaşayan annelerin ebeveynlik stres puanlarının evde 3 kişi yaşayan annelere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer değişkenlerinde evde yaşayan kişi sayısına göre anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

3.1.2.2. Araştırma Değişkenlerinin Öğrenim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Katılımcıların ebeveynlik stres, aile dayanıklılık ve çocuk yetiştirme tutum puanlarının öğrenim durumuna göre nasıl farklılaştığı tek yönlü varyans analizi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrenim Durumuna Göre Fark Tablosu

	N	X	SS.	F	Fark
Mücadelecilik				4,391	a>e
İlkokul Mezunu (a)	8	74,8750	9,09376		
Ortaokul Mezunu (b)	8	67,6250	12,40895		
Lise Mezunu (c)	69	62,6087	14,25938		
Meslek Yüksekokul Mezunu (d)	29	60,5862	14,18630		
Lisans Mezunu (e)	140	56,6000	13,14326		
Yüksek Lisans Mezunu (f)	44	60,8864	11,60637		
Doktora Mezunu (g)	5	52,2000	17,34070		
Aşırı Koruyucu				5,475	c>e c>f
İlkokul Mezunu	8	32,3750	11,00568		
Ortaokul Mezunu	8	32,7500	5,72588		
Lise Mezunu	69	33,9565	6,01575		
Meslek Yüksekokul Mezunu	29	31,8966	7,17807		
Lisans Mezunu	140	29,2714	5,55139		
Yüksek Lisans Mezunu	44	29,2273	6,82289		
Doktora Mezunu	5	27,4000	5,68331		
Ebeveynlik Stresi				8,622	c>g
İlkokul Mezunu	8	21,8750	12,29910		
Ortaokul Mezunu	8	12,2500	6,54108		
Lise Mezunu	69	8,4203	8,35852		
Meslek Yüksekokul Mezunu	29	6,3448	5,81424		
Lisans Mezunu	140	6,3286	5,57544		
Yüksek Lisans Mezunu	44	6,7955	5,16509		

Doktora Mezunu	5	4,4000	1,51658

Aile yılmazlık ölçeğinin mücadelecilik alt boyutu, annenin öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır (p=,000; p<.01). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu saptamak amacıyla Post-Hoc (Tukey) analizi sonucunda ilkokul mezunu anneler ile lisans mezunu annelerin mücadelecilik puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Grupların ortalaması ilkokul mezunu (X=74,8750) ve Lisans mezunu (X=56,6000) şeklindedir. Grupların ortalama puanlarına bakıldığında, ilkokul mezunu annelerin mücadelecilik puanlarının lisans mezunu annelere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Öte yandan öğrenim durumunun, annenin aşırı koruyucu tutumuna göre farklılaştığı saptanmıştır (p=,000; p<.01). Farklılığın hangi gruplardan kaynaklı olduğunu saptamak amacıyla yapılan Post-Hoc (Tukey) analizi, lise mezunu anneler ile lisans mezunu annelerin aşırı koruyuculuk puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Lise mezunu annelerin aşırı koruyuculuk puanlarının, yüksek lisans mezunu annelerin aşırı koruyuculuk puanlarından istatistiksel olarak farklı olduğu tespit edilmiştir. Grupların aşırı koruyucu ortalamaları, lise mezunu (X=74,8750), lisans mezunu (X=56,6000) ve yüksek lisans mezunu (X= 29,2273) şeklindedir. Bu doğrultuda lise mezunu annelerin aşırı koruyucu tutum puanlarının lisans ve yüksek lisans mezunu annelerden yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveynlik stresinin, annenin öğrenim durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı saptanmıştır (p=,000; p<.01). Yapılan Post-Hoc (Dunnett T3) analizi sonucunda, saptanan bu farklılığın doktora mezunu anneler ile lise mezunu anneler arasında olduğu tespit edilmiştir. Grupların ortalamaları, lise mezunu(X=8,4203) ve doktora mezunu (X=4,4000) şeklindedir. Lise mezunu annelerin, ebeveynlik stres puanlarının doktora mezunu annelere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

3.1.2.3.Araştırma Değişkenlerinin Aylık Kazanca Göre Karşılaştırılması

Katılımcıların ebeveynlik stresi, aile dayanıklılık ve çocuk yetiştirme tutum puanlarının, eve giren aylık kazanca göre nasıl farklılaştığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Aylık Kazanca Göre Fark Tablosu

	N	X	SS.	F	Fark
Ebeveynlik Stresi				8,443	b>d b>e c>e
Gelir Belirtilmemiş (a)	4	10,5000	17,05872		
Asgari Ücret (b)	38	11,7895	8,25328		
3000-4999 TL (c)	58	9,4138	8,90305		
5000-9999 TL (d)	92	6,5978	5,07106		
10000 TL ve üzeri (e)	111	5,4234	5,19886		
Aşırı Koruyucu				7,094	b>e c>e
Gelir Belirtilmemiş	4	21,2500	12,28481		
Asgari Ücret	38	33,0263	5,45986		
3000-4999 TL	58	32,4828	6,43794		
5000-9999TL	92	31,1957	5,86148		
10000 TL ve üzeri	111	28,9730	6,40662		

Bulgulara göre ebeveynlik stresi eve giren aylık kazanca göre farklılık göstermektedir (p=,000; p<.01). Saptanan bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Post-Hoc (Dunnett T3) analizi kullanılmıştır. Bu doğrultuda kazancını asgari ücret olarak bildiren anneler ile 5000-9999 TL arası ve 10000 TL ve üzeri kazanç bildiren annelerin ebeveynlik stres düzeylerinin istatistiki olarak farklılaştığı saptanmıştır. 3000- 4999 TL arası kazanç bildiren anneler ile 10000 TL ve üzeri kazanç bildiren annelerin ebeveynlik stres puanlarının farklılaştığı tespit edilmiştir. Grupların ortalamaları asgari ücret (X=11,7895), 3000-4999 TL arası (X=9,4138), 5000-9999 Tl arası (X=6,5978) ve 10000 Tl ve üzeri (X=5,4234) şeklindedir. Ortalama puanlarına bakıldığında, kazançlarını asgari ücret olarak bildiren annelerin ebeveynlik stres düzeylerinin 5000-9999 TL ve 10000 TL ve üzeri kazanç bildiren annelerden yüksek olduğu bulunmuştur. 3000-4999 TL arası kazanç bildiren annelerin ebeveynlik stres düzeylerinin 10000 Tl ve üzeri kazanç bildiren annelerden yüksek olduğu saptanmıştır.

Ebeveyn tutum ölçeğinin aşırı koruyucu tutum alt boyutu, eve giren aylık kazanca göre farklılık göstermektedir (p=,000; p<.01). Saptanan bu farklılığın hangi gruplar

arasında olduğunu bulmak amacıyla Post-Hoc (Dunnett T3) analizi kullanılmıştır. Bu doğrultuda kazancını asgari ücret ve 3000-4999 TL arası bildiren anneler ile 10000 TL ve üzeri kazanç bildiren annelerin aşırı koruyucu tutum puanlarının istatistiki olarak farklılaştığı saptanmıştır. Grupların ortalamaları asgari ücret (X=33,0263), 3000-4999 TL arası (X=32,4828) ve 10000 Tl ve üzeri (X=28,9730) şeklindedir. Ortalama puanlarına bakıldığında, kazançlarını asgari ücret olarak bildiren annelerin aşırı koruyucu tutum puanlarının 10000 TL ve üzeri kazanç bildiren annelerden yüksek olduğu bulunmuştur. 3000-4999 TL arası kazanç bildiren annelerin, aşırı koruyucu tutum puanlarının 10000 TLve üzeri kazanç bildiren annelerden yüksek olduğu saptanmıştır.

3.1.2.4. Araştırma Değişkenlerinin Ekonomik Durum Değerlendirmesine Göre Karşılaştırılması

Annelerin ebeveynlik stres, aile dayanıklılık ve çocuk yetiştirme tutum puanlarının, ekonomik durum değerlendirmelerine göre nasıl farklılaştığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Ekonomik Durum Değerlendirmesine Göre Fark Tablosu

	N	X	SS.	F	Fark
Ebeveynlik Stresi				4,884	d>b
Çok İyi (a)	12	6,2500	4,65393		
İyi (b)	106	6,0472	5,69608		
Orta (c)	159	7,7170	7,36922		
Kötü (d)	26	11,6154	8,50918		
Aile Yılmazlığı				4,348	a>c
Çok İyi	12	156,1667	16,49150		
İyi	106	140,2075	22,35204		
Orta	159	134,8553	25,17781		
Kötü	26	145,7692	26,43912		
Mücadelecilik				4,041	a>b a>c
Çok İyi	12	71,0000	9,93616		
İyi	106	59,8113	13,22056		
Orta	159	58,1635	13,73800		

Kötü	26	63,1154	14,55287		
Özyetkinlik				3,897	a>c
Çok İyi	12	41,0833	3,05877		
İyi	106	38,6698	4,47154		
Orta	159	37,1258	5,68336		
Kötü	26	39,0769	5,31355		

Sonuçlara göre annelerin ebeveynlik stresi, ekonomik durum değerlendirmelerine göre farklılık göstermektedir (p=.002; p<.01). Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak adına Post-Hoc (Dunnett T3) analizi yapılmıştır. Grupların ortalaması iyi (X=6,0472) ve kötü (X=11,6154) şeklindedir. Ekonomik durumlarını kötü olarak değerlendiren annelerin, iyi olarak değerlendiren annelere göre ebeveynlik stres puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Aile yılmazlık puanları annelerin ekonomik durum değerlendirmesine göre istatistiksel anlamlı farklılık göstermektedir (p=.005; p<.01). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Post-Hoc (Tukey) analizi sonucunda, ekonomik durumunu çok iyi olarak değerlendiren anneler ile orta olarak değerlediren anneler arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Grup ortalamalarına bakıldığında, ekonomik durumunu çok iyi (X=156,1667) olarak değerlendiren annelerin orta (X=134,8553) olarak değerlendiren annelere göre aile yılmazlık puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Aile yılmazlık ölçeğinin mücadelecilik alt boyutunun ekonomik durum değerlendirmesine göre farklılaştığı tespit edilmiştir (p=.008; p<.01). Saptanan farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak adına yapılan Post-Hoc (Tukey) analizi, ekonomik durumlarını çok iyi olarak değerlendiren anneler ile ekonomik durumlarını iyi ve orta olarak değerlendiren anneler arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Grupların ortalamaları çok iyi (X=71,0000), iyi (X=59,8113) ve orta (X=58,1635) şeklindedir. Bu doğrultuda, ekonomik durumlarını çok iyi olarak değerlendiren annelerin mücadelecilik puanlarının, ekonomik durumlarını iyi ve orta olarak değerlendiren annelere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Aile yılmazlık ölçeğinin özyetkinlik altboyutunun, annelerin ekonomik durum değerlendirmesine göre istatistiksel anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur (p=.009; p<.01). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Post-Hoc (Dunnett T3) analizi yapılmıştır. Ekonomik durumlarını çok iyi olarak değerlendiren annelerin, orta olarak değerlendiren annelerden anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Grup ortalamalarına bakıldığında, ekonomik durumlarını çok iyi (X= 41,0833) olarak değerlendiren annelerin orta (X=37,1258) olarak değerlendiren annelere göre özyetkinlik puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

3.1.3. Araştırmanın Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan Aile Yılmazlık Ölçeği (AYÖ) ve alt boyutları; Mücadelecilik, Özyetkinlik, Yaşama Bağlılık ve Kontrol; Ebeveynlik Stres Ölçeği (ESÖ); Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ) alt boyutları; Demokratik, Otoriter, İzin verici ve Aşırı Koruyucu arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları aracılığı ile hesaplanmıştır. Bu analize dair bulgular Tablo 8'de detaylı olarak belirtilmiştir.

Tablo 8. Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. ESÖ	1									
2.AYÖ	-,151**	1								
3.AYÖM	-,117**	,948**	1							
4.AYÖK	-,112	,617**	,490**	1						
5.AYÖY	-,168**	,863**	,725**	,473**	1					
6.AYÖÖ	-,138*	,832**	,686**	,537**	,678**	1				
7.ETÖD	-,339**	,302**	,239**	,179**	,277**	,361**	1			
8.ETÖO	,455**	-,210**	-,174**	-,155**	-,208**	-,194**	-,317**	1		
9.ETÖİ	,126**	-,113*	-,070	-,083	-,102	-,180**	-,024	,306**	1	
10.ETÖA	,020	-,019	-,012	,100	-,106	,128*	,146*	,230**	,2*	1

*p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Öncelikle ebeveynlik stres ölçeği ile diğer değişkenler incelendiğinde bu ölçeğin, aile yılmazlık ölçeği (r= -,151, p< .01) ile negatif yönde, aile yılmazlık ölçeği mücadelecilik-meydan okuma alt boyutu (r= -,117, p< .01), yaşama bağlılık alt boyutu (r= -,168, p< .01) ve öz-yetkinlik alt boyutu (r= -,138, p< .05) ile negatif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Ebeveyn stres ölçeği ile, aile yılmazlık ölçeğinin kontrol alt boyutu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır (p>.05). Ek olarak ebeveynlik stres ölçeğinin, ebeveyn tutum ölçeği demokratik alt boyutu (r=-,339, p< .01) ile negatif ilişkili, ebeveyn tutum ölçeği otoriter alt boyutu (r=,455, p< .01) ile pozitif ilişkili ve ebeveyn tutum ölçeği izin verici alt boyutu (r=,126, p<.01) ile pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır.

Aile yılmazlık ölçeğinin diğer değişkenlerle ilişkisine bakıldığında ise, ebeveyn tutum ölçeği demokratik alt boyutu (r=,302, p<.01) ile pozitif ilişkiliyken, otoriter alt boyutu (r=-,210, p<.01) ile negatif yönde ilişkili olduğu ve izin verici alt boyutu (r=-,126, p<.05) ile negatif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Aile yılmazlık ölçeğinin mücadelecilik-meydan okuma alt boyutunun diğer değişkenlerle ilişkisine bakıldığında, ebeveyn tutum ölçeği demokratik alt boyutu (r=,239, p<.01) ile pozitif ilişkili, ebeveyn tutum ölçeği otoriter alt boyutu (r=-,174, p<.01) ile negatif yönde ilişkilidir. Aile yılmazlık ölçeğinin kontrol alt boyutunun diğer değişkenlerle ilişkisi incelendiğinde, ebeveyn tutum ölçeği demokratik alt boyutu (r=,179, p<.01) ile pozitif ilişkiliyken, ebeveyn tutum ölçeği otoriter alt boyutu (r=-,155, p<.01) ile negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. Aile yılmazlık ölçeğinin yaşama bağlılık alt boyutunun diğer değişkenlerle ilişkisine bakıldığında ise, ebeveyn tutum ölçeği demokratik alt boyutu (r=,277, p<.01) ile pozitif ilişkili, ebeveyn tutum ölçeği otoriter alt boyutu (r=-,208, p<.01) ile negatif yönde ilişkilidir. Aile yılmazlık ölçeğinin özyetkinlik alt boyutunun diğer değişkenlerle ilişkisi incelendiğinde, ebeveyn tutum ölçeği demokratik alt boyutu (r=,361, p<.01) ile pozitif ilişkiliyken, ebeveyn tutum ölçeği otoriter alt boyutu (r=-,194, p<.01) ile negatif ilişkili, ebeveyn tutum ölçeği izin verici alt boyutu (r=-,180, p<.01) ile negatif yönde ve ebeveyn tutum ölçeği aşırı koruyucu alt boyutu ile (r=,128, p<.05) pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır.

3.1.4. Açıklayıcı Otoriter Tutumun Yordanmasına Yönelik Regresyon Analizi Bulguları

Araştırmanın bu kısmında, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan hiyerarşik regresyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 9. Açıklayıcı Otoriter Ebeveyn Tutumunun Yordanmasına Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	*t*	R^2	$R^2\triangle$	F
Demokratik Tutum	Model 1: -Ebeveynlik Stresi	-,339	-6,247**	.115	.112	39.030**
	Model 2: -Ebeveynlik Stresi	-,300	-5,671**	.179	.174	32.808**
	-Aile Yılmazlığı	,257	4,863**			

Not:*p<0.05; **p<0.01.

Tablo 9'da, ebeveynlik stres ölçeği ve aile yılmazlık ölçeği puanlarının ebeveyn tutum ölçeği alt ölçeklerinden demokratik ebeveyn tutumunu yordama düzeyi hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiştir. Analize, ilk basamakta ebeveyn stres ölçeği puanları, ikinci basamakta ise aile yılmazlık ölçeği puanları eklenmiştir. Regresyon varsayımları incelendiğinde modele dâhil olan değişkenler arasındaki ilişkinin her model için anlamlı olmasının yanı sıra VIF değerinin VIF<10 olması nedeniyle çoklu bağlantı probleminin olmadığı ve Durbin Watson değeri 1-3 arasında olduğu için otokorelasyon probleminin olmadığı saptanmıştır. Tüm bu bilgiler regresyon analizi varsayımlarının karşılandığını göstermektedir.

Hiyerarşik regresyon analizinin bulgularına göre, ilk adımda model, istatistiksel olarak anlamlıdır (F(1,301)=39,039; p<.01). Buna göre, ebeveynlik stresi, demokratik tutumu anlamlı ve negatif yönde yordamaktadır (β= -.339, p< .01) Ebeveynlik stresinin, demokratik ebeveyn tutumu puanlarındaki varyansın yaklaşık %12'sini (R^2 = .115) açıklamaktadır. İkinci basamakta ise aile yılmazlığı modele dahil edilmiş ve modelin

istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (F (2, 300)= 32.808, p<.01). İkinci modeldeki standardize edilmiş regresyon katsayılarına bakıldığında, bağımsız değişkenlerden, demokratik ebeveyn tutumu puanlarını yordama gücü sırasına göre; ebeveyn stresi (β= -.300, p< .01) puanlarının negatif yönde, aile yılmazlığı (β= .257, p< .01) puanlarının ise pozitif yönde anlamlı düzeyde demokratik ebeveyn tutumu puanlarını yordadığı saptanmıştır. Aile yılmazlığı puanlarının varyansa etkisi %6'dır. Ebeveynlik stresi ve aile yılmazlığı puanları, açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumun %18'sini (R^2=.179) açıklamaktadır.

Özetle; çalışmaya katılan kişilerde, açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumundaki artışı; azalan ebeveyn stresi ve yüksek aile dayanıklılığı ile anlamlı düzeyde açıklamak mümkündür. Ebeveyn stresinin, açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumuna olumsuz etkisi aile dayanıklılığı ile kısmen azalmış ve bu iki değişken ebeveyn tutumunu anlamlı düzeyde açıklamıştır.

3.2. Yorumlar

3.2.1. Grup Karşılaştırmalarına Yönelik Bulguların Tartışılması

Araştırmada ilk olarak, ebeveynlik stresi, aile dayanıklılığı ve çocuk yetiştirme tutumlarının demografik özelliklere göre nasıl farklılaştığı incelenmiştir.

İlk olarak evde dört kişi yaşayan annelerin üç kişi yaşayan annelere göre daha yüksek düzeyde ebeveynlik stresi deneyimlediği saptanmıştır. Dört kişilik bir ev ortamı, anne, baba ve iki çocuk olarak düşünülebilmektedir. Yapılan çalışmalara göre birden fazla çocuğu olan anneler daha yüksek düzeylerde ebeveynlik stresi yaşamaktadır (Qian ve ark. 2021). Literatür incelendiğinde Covid-19 sürecinde düşük gelirli ve kalabalık evlerde yaşamanın çok daha zorlayıcı olabileceği ifade edilmiştir (Cluver ve ark. 2020). Soları ve Mare (2012)'e göre kalabalık ev ortamı strese yol açabilmekte ve evde yaşayanları olumsuz etkileyebilmektedir. Alanyazında aksi yöne işaret eden araştırmalara da rastlanmaktadır. Örnek olarak Anyanwu ve ark. (2019) ise ailedeki kişi sayısının ebeveynlik stresini etkilemediğini savunmuştur. Bu araştırmada evde dört kişi yaşadığını bildiren annelerin, yüksek düzeyde ebeveynlik stresi deneyimlemeleri iki çocuklarıyla veya bir büyükleriyle beraber yaşamalarından kaynaklanabilmektedir. Koronavirüs pandemisinin getirdiği izolasyon sürecinde annenin birden fazla çocuğun veya bir

yaşlının da bakımını üstlenmesinin, annenin sorumluluklarını daha da arttırarak ebeveynlik stresini etkilediği düşünülmektedir.

Bu araştırmada ilkokul mezunu annelerin aile dayanıklılığını destekleyen mücadele etme becerilerinin lisans mezunu annelere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayyıldız ve ark. (2021) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, lise mezunu annelerin ortaokul mezunu ve okuma yazma bilmeyen annelere göre daha fazla etkisiz başa çıkma yöntemi kullandığı saptanmıştır. Bulguların, Covid-19 sürecinin bir sonucu olabileceği ve yüksek eğitim düzeyine sahip annelerin evden çalışma ve izolasyon süreci sonucu değişen hayat koşullarına adapte olmada ve başa çıkmada daha fazla zorluk yaşayabileceğini düşündürmektedir.

Araştırmanın sonucucunda lise mezunu annelerin lisans ve yüksek lisans mezunu annelere kıyasla çocuklarına karşı daha fazla aşırı koruyucu tutum benimsedikleri saptanmıştır. Benzer olarak Demiriz ve Öğretir (2007), düşük eğitim seviyesine sahip annelerin daha fazla aşırı koruyucu tutuma sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Yine Sak ve ark. (2015), anne ve baba tutumunun öğrenim durumuna göre farklılaştığını ve lise mezunu annelerin lisan/önlisans mezunu annelere göre aşırı koruyuculuk puanlarının daha yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Ancak literatür incelendiğinde öğrenim seviyesi yükseldikçe, ebeveynlerin aşırı koruyucu tutumlarının yükseldiğini gösteren araştırmalara da rastlanmaktadır (Aydoğdu ve Dilekmen, 2016; Uykan ve Akkaynak 2019). Eğitim düzeyi arttıkça açıklayıcı otoriter tutumun arttığı da bilinmektedir (Yurdalan, 2019). Geleneksel Türk aile yapısında ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkide karşılıklı bağımlılık ve aşırı koruma öne çıkmakta (Kağıtçıbaşı, 2005) ve çocuğun özerkliği tehdit olarak görülebilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1982). Bu araştırmada lise mezunu annelerin aşırı koruyucu tutum benimsemelerinde kültürel etkilerin varlığından söz edilebilmektedir.

Çalışmada ebeveynlik stres düzeyinin öğrenim durumuna göre farklılaştığı saptanmıştır. Lise mezunu anneler, doktora mezunu annelere göre daha yüksek düzeylerde ebeveynlik stresi deneyimlediklerini bildirmişlerdir. Christie- Mizell ve ark. (2003)'nın bulguları da benzer yöndedir. Onlar da ebeveynlik stresinin, annenin öğrenim duruma göre değiştiğini ifade etmişlerdir. Parkes ve ark. (2015)'a göre düşük eğitim düzeyine sahip anneler daha fazla ebeveynlik stresi deneyimlemektedir. Araştırmanın

bulguları, pandemi öncesi literatürle tutarlıdır. Öğrenim durumu yüksek olan annelerin deneyimledikleri ebeveynlik stresiyle daha iyi baş edebilecekleri ve baş etmelerine yardımcı olacak daha fazla kaynaklarının (sosyal, ekonomik vb.) olabileceği düşünülebilmektedir.

Düşük kazanç bildiren annelerin çocuklarına daha yüksek düzeylerde aşırı koruyucu bir tutum benimsedikleri saptanmıştır. Gelir düzeyinin ebeveynliği etkileyen bir faktör olduğu bilinmektedir (Lee ve ark. 2009). Ma ve ark. (2012), aylık geliri daha yüksek olan annelerin, çocuklarına daha sıcak ve duyarlı davrandıklarını bildirmişlerdir. Aydemir (2020), yüksek gelir bildiren ebeveynlerin daha az aşırı koruyucu tutum benimsediklerini ifade etmiştir. Anlı ve Karslı (2010), düşük sosyoekonomik gruptan gelen annelerin orta sosyoekonomik düzeye sahip annelere göre daha fazla aşırı koruyucu tutum sergilediklerini göstermişlerdir. Alanyazın incelendiğinde, sosyoekonomik düzeyi yüksek annelerde koruyucu tutumun daha yüksek olduğunu gösteren araştırmalar da mevcuttur (Uykan ve Akkaynak, 2019). Kağıtçıbaşı (2005), geleneksel Türk aile yapısında düşük sosyoekonomik geçmişten gelen ailelerde çocuğu aşırı koruma, çocuğun özerkliğini reddetme ve karşılıklı bağımlılığa vurgu yapmıştır. Bu araştırmada, düşük gelir bildiren annelerin ebeveyn tutumlarının Türk kültürünü yansıttığı öngörülmektedir.

Mevcut çalışmada annelerin ebeveynlik stresinin, aylık kazançlarına göre bir farklılaşma gösterdiği saptanmıştır. Ben-Zur ve ark. (2005) ekonomik durumun annelerinin iyi-oluş ve stres düzeylerini belirleyen bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Ekonomik durumun iyi olmasının annelerin kontrol algılarını arttırabildiğini ve güvende hissetmelerine neden olduğunu açıklamışlardır. Mistry ve ark. (2007), düşük gelire sahip ailelerde ebeveynlerin daha yüksek düzeylerde ebeveynlik stresi ve ruh sağlığı problemleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda araştırmanın sonuçları geçmiş araştırmalarla tutarlılık göstermektedir. Gelir düzeyi düşük olan annelerin, stresörlerle baş etmelerine yardımcı olacak yeterli kaynaklara sahip olmadıkları düşünülmektedir. Bu noktada annelerin yeterli ekonomik kaynaklara sahip olmamalarının, zorluklarla baş etmelerini engelleyerek, deneyimledikleri ebeveynlik stresini arttırabileceği öngörülmektedir.

Öte yandan ekonomik durumlarını çok iyi olarak değerlendiren annelerin aile dayanıklılığı, mücadelecilik ve özyetkinlik puanlarının ekonomik durumunu iyi ve orta

olarak değerlendiren annelerden anlamlı olarak yüksek olduğu saptanmıştır. Sosyoekonomik düzeyin ve gelir düzeyinin ailenin dayanıklılığında rol oynadığı bilinmektedir (Greef ve Van der Walt, 2010; Radetić-Paić ve Ksenija Černe, 2020). Benzer şekilde, ekonomik sıkınıların aile işlevselliği üzerindeki olumsuz etkisi gösterilmiştir (Conger ve ark. 1994). Bu doğrultuda ekonomik durumlarını daha olumlu değerlendiren annelerin aile dayanıklılık ve mücadelecilik ve özyetkinlik alt ölçeklerinde puanlarının yüksek olmasının literatürle tutarlı olduğu söylenebilmektedir. Ekonomik durumun, zorluklarla baş etmede oldukça önemli bir koruyucu faktör olduğu öngörülmektedir. Yeterli ekonomik desteğe sahip anneler, zorlukların üstesinden gelmelerini sağlayacak yetkinliğe sahip olduklarını düşünürler, bu doğrultuda kendilerine ve becerilerine inançları vardır. Bu noktada ekonomik durumun, mevcut riskler karşısında koruyucu bir faktör olduğu ve ailelerin uyum sürecini desteklediği düşünülmektedir.

3.2.2. Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Ait Bulguların Tartışılması

Problem 1: *Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?*

Problem 1 kapsamındaki analizlerde, annelerin ebeveynlik stresleri ile açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Söz konusu ilişkiye yönelik bulgular şu şekilde açıklanmaktadır:

Pandemi sürecinde ebeveynlik stresinin annenin açıklayıcı otoriter tutumu ile negatif yönde bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır ($r=-339$; $p<.01$). Bulgular annenin ebeveynlik stresi arttıkça otoriter tutumun (Yousefia ve ark. 2015) ve olumsuz ebeveynlik davranışlarının arttığını (Crnic ve Low, 2002; Jackson ve Choi, 2018) gösteren geçmiş çalışmalarla tutarlıdır. Fonseca ve ark. (2020) ebeveynlik stresinin uyumsuz ebeveynlik stilleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir.

Koronavirüs pandemisi sürecinde annenin ebeveynlik stresi ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar mevcut çalışmayla benzer sonuçlara ulaşmıştır. Koronavirüs pandemisiyle artmış olan ebeveynlik stresinin, ebeveynlerin çocuklarına kötü muamelede bulunma ihtimalini arttırdığı düşünülmektedir (Abramson, 2020). Pandemi süresince yüksek düzeyde ebeveynlik stresi bildiren ebeveynlerin çocuklarına daha ihmal edici ve zorlayıcı disiplin davranışlarında bulunabildiklerini

(Connell ve Strambler, 2020); sert ve kaba ebeveynlik yapabildiklerini (Chung ve ark. 2020); ihmal etme olasılıklarının arttığını (Griffith, 2020) gösteren çalışmalara rastlanılmıştır. Lee ve Ward (2020), 12 yaş ve altı çocuğu olan ebeveynler üzerine yaptıkları çalışmalarında finansal endişelerin ve sosyal izolasyonun ebeveynlik davranışlarına etki edebileceğini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin, çocuklarıyla daha fazla zaman geçirdiklerini ancak daha yüksek derecelerde sözel ve fiziksel cezalandırma ve disipline etme davranışlarında bulunduklarını bildirmişlerdir. 562 ebeveynin %61'i son iki hafta da çocuğuna bağırdığını; %20'si tokatladığını ya da şaplak attığını; %62'si çocuğunun elinden ayrıcalıklarını aldığını ve %61'i sözel agresyon kullandığını bildirmiştir. Pandemi sürecinde iş ve gelir kaybı, ebeveynlerin fiziksel saldırı davranışlarında artışa neden olabilmektedir (Wong ve ark. 2021). Sosyal izolasyon sürecinin, çocuk istismarı ihtimalini arttırdığı saptanmıştır (Rosenthal ve Thompson, 2020). Kalil ve ark. (2020), koronavirüs pandemisi sonucu ebevenlerin stres düzeylerinin arttığını ve umutlarının azaldığını, sonuç olarak ebeveyn çocuk ilişkisinin olumsuz etkilendiğini ve ebeveynlerin, çocuklarında itaatsizlik bildirdirdiğini ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarının alanyazındaki diğer çalışma bulgularını destekler nitelikte olduğu ve annelerin deneyimledikleri ebeveynlik stresinin olumsuz ebeveynlik davranışlarıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Özellikle pandemi sürecinde gelen kısıtlamalarla anne ve çocuklar beraber çok fazla zaman geçirmeye başlamış ve hem annelerin hem çocukların boş zamanlarını geçirebilecekleri ya da ihtiyaçlarını giderebilecekleri park, okul, sinema gibi sosyal ortamlarda vakit geçirmeleri neredeyse imkansızlaşmıştır. Annelerin sorumlulukları artmış, çocukların uzaktan eğitim süreçleriyle de ilgilenerek adeta öğretmen rolünü de üstlenmişlerdir. Özellikle evden çalışan anneler için hem iş hem de çocuklarının okul sorumluluklarını göğüslemenin zorlayıcı olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin artan ebeveynlik stresleri, olumsuz ebeveynlik davranışlarında artışa neden olmuştur. Bu bağlamda, annenin uzaktan eğitim sürecine ve öğretmen rolüne adapte olabilmesini kolaylaştırmak adına okulların, özellikle öğretmenlerin, beraber çalışması ve daha etkin olması önerilmektedir. Öğretmenlerin, annelerle beraber yeni rutinler planlamasının uyum sürecini kolaylaştıracağı öngörülebilmektedir.

Problem 2: *Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılıkları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?*

Problem 2 kapsamındaki analizlerde, annelerin ebeveynlik stresleri ile aile dayanıklılıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, göre ebeveynlik stresi ile aile dayanıklılığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Söz konusu ilişkiye yönelik bulgular şu şekilde açıklanmaktadır:

Mevcut çalışmada, ebeveynlik stresi ile aile dayanıklılığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($r=-.151$; $p<.01$). Bulgular, ebeveynlik stresi ile aile dayanıklılığı arasında negatif bir ilişki olduğunu gösteren geçmiş çalışmalarla tutarlıdır (Lee ve Choi, 2019; Zhang ve ark. 2021). Yürütülen bir çalışmada, ebeveynlerden partnerlerinin ebeveynlik streslerini değerlendirmeleri istenmiş, partnerlerinde yüksek düzeyde ebeveynlik stresi bildiren ailelerde düşük düzeyde aile uyumu bildirilmiştir (Mitchell, 2016). Aşırı yoksulluk yaşayan kadınların, deneyimledikleri ebeveynlik stresi arttıkça aile dayanıklılıkları düşmektedir (Silva ve ark. 2021). Koronavirüs pandemisi sürecinde, ekonomik sıkıntıların arttığı ve bunun ebeveynlerin stres düzeyini etkilediği bilinmektedir (Kalil ve ark. 2020; Prime ve ark. 2020). Walsh (2020)'a göre salgın sürecinde ortaya çıkan finansal güvensizlik ortamı ailelerin dayanıklılıklarını tehdit eden bir risk faktörüdür. Bu noktada, koronavirüs pandemisiyle artan ekonomik güvensizlik ortamının annelerin deneyimlediği ebeveynlik stresini arttırabileceği ve değişen koşullara adapte olmalarının zorlaşabileceği düşünülebilmektedir. Öte yandan, izolasyon sürecinde eşler beraber daha fazla zaman geçirmeye başlamışlardır. Ebeveynler evden çalışmaya başlamış, aynı zamanda çocuklarının eğitim sorumluluklarını üstlenmişlerdir. Artan sorumlulukların, çifttlerin ilişkisini olumsuz etkileyeceği öngörülmektedir. Yürütülen çalışmalar izolasyon sürecinde aile içi şiddetin arttığını ve evlilik doyumunun azaldığını belirtmiştir (Fernandes ve ark. 2021; Usher ve ark. 2020). Chasson ve ark. (2021)'ında vurguladığı gibi yüksek düzeyde evlilik doyumunun, annelerin yaşamlarında yerleşmiş bir anlam duygusunun olmasıyla ilişkisi göz önüne alındığında, partnerler arasında iletişimin bozulması ve çatışmaların artması bir diğer risk faktörü olarak düşünülebilmektedir. Bu süreçte yeterli destek kaynaklarına sahip olunmaması, annelerin zorlukların üstesinden gelme becerilerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Benzer şekilde Zhang ve ark. (2021)'a göre, yüksek düzeylerde ebeveynlik stresi aile dayanıklılığını azaltmaktadır. Sonuç olarak, ebeveynlik stresinin, Black ve Lobo (2008)'nunda ifade ettiği gibi aile içi ilişkileri ve ailenin işlevselliğini olumsuz etkileyerek aile dayanıklılığını azaltabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Annenin ebeveynlik stresinin, aile yılmazlık ölçeğinin alt ölçeklerinden mücadelecilik-meydan okuma boyutu ile negatif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır (r=-.117; p<.01). Ebeveynlik stresi ile ebeveynlerin problem odaklı başa çıkma stili arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu bilinmektedir (Dabrowska ve Pisula, 2010). Plaza ve ark. (2017) ise ebeveynlik stresi ile annenin kullandığı kaçınma baş etme stili arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Koçhan (2019), annenin stres düzeyi ile iyimser ve kendine güvenli yaklaşım başa çıkma tarzları ile negatif yönde bir ilişki saptamıştır. Bu noktada, zorlu bir durumun üstesinden gelmek için kullanılan stratejiler ile ebeveynlik stresinin birbirinden etkilendiği sonucuna varılabilmektedir. Walsh (2020), pandemi deneyiminden anlam yaratmanın bu süreçte gelişebilme ve tekrar ayağa kalkabilme adına önemini vurgulamıştır.Yeni ebeveyn olmuş anne babalar üzerine yapılan çalışmada pandemi öncesine nazaran, ebeveynlerin pandemi süresince hayatlarında anlam arama eğiliminde oldukları ifade edilmiş, hayatlarında yerleşmiş, net ve açık anlam olan ebeveynlerin daha düşük düzeylerde; pandemi sürecinde anlam arayışında olan ebeveynlerin ise daha yüksek düzeylerde ebeveynlik stresi deneyimledikleri gözlenmiştir (Taubman-Ben Ari ve ark. 2021). Bu süreçte normal hayatın tamamen değişmesi ve ailesel, ekonomik, sosyal, toplumsal yeni stresörlerle tanışılması annenin deneyimlediği ebeveynlik stresini yükselterek, durumlarla baş etmesini zorlaştıracaktır. Yeni yeni sorumluluklar ve rollerle tanışan ve bunun sonucunda tükenen ve yorulan annelerin, kaçınma baş etme stili gibi etkisiz stiller kullanabileceği öngörülebilmektedir. Ortaya çıkan problemleri aktif bir şekilde ele alamayan annelerin, stres düzeylerinin artmaya devam edeceği düşünülmektedir.

Aile yılmazlık ölçeğinin kontrol alt boyutu ile annelerin ebeveynlik stresleri arasında anlamlı bır ilişkiye rastlanmamıştır (r=-.112; p>.05). Ebeveynlik stresininin, ebeveynlerin kontrol algısıyla negatif yönde ilişkili olduğunu belirten araştırmalar mevcuttur (Farmer ve Lee, 2011; Moreland ve ark. 2016). Davranış problemı olan çocukların annelerinde, ebeveynlik stresinin daha yüksek düzeylerde olduğu ve başlarına gelen olayların kontrol edilemez olduğu algısına sahip oldukları belirtilmiştir (Mouton ve Tuma, 1988). Koronavirüs sürecinde kontrol edilemeyen oldukça fazla durum ortaya çıkmış olsa da, annelerin bu sürece atfettikleri anlam ve değerlendirmeler oldukça önem arz etmektedir. COVİD-19 süresince, artan stres faktörleriyle beraber annelerde kontrolü kaybettikleri hissi oluşabilmektedir. Evden çalışma düzenin oturtmaya çalışırken, aynı

zamanda ev işleriyle uğraşan ve çocuğunun bakımıyla ilgilenen anne, tüm bu stresörler karşısında kendini çaresiz ve güçsüz hissedebilmektedir. Ancak mevcut çalışmaya katılan annelerde, ebeveynlik stres düzeyleri ve kontrol algıları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamasında annelerin medeni durumlarının ve partnerlerinden aldıkları destek ve yardımın rol oynuyor olabileceği düşünülmektedir.

Son olarak annelerin ebeveynlik stresi ile aile yılmazlık ölçeğinin alt boyutlarından yaşama bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır ($r=-.168$; $p<.01$). Koronavirüs pandemisi boyunca çalışan ve yüksek düzeylerde ebeveynlik stresi bildiren annelerin düşük düzeylerde yaşam kalitesi bildirdikleri ve hem sosyal etkileşimlerinden hem de çevrelerinden daha az tatmin duydukları belirtilmiş; fiziksel aktivitenin bu ilişkide koruyucu rol oynadığı saptanmıştır (Limbers ve ark. 2020). Artan ebeveynlik stresi hem anne hem de babalar için ilişkisel yılmazlığı azaltmaktadır (Aydoğan, 2014). Gülaldı (2010), çocuğu Serebral Palsi ve Otizm tanısı almış annelerin ebeveynlik stresleri ile yaşam doyumları arasında negatif yönlü ilişki olduğunu bildirmiştir. Ebeveynlik stresi azaldıkça, ebeveynlerin iyi oluşunun ve evlilik doyumlarının arttığı bilinmektedir (Gerstein ve ark. 2009). Bir diğer çalışmada ise ebeveynlerin deneyimledikleri stres düzeyi azaldıkça ve sosyal destek kaynakları arttıkça yaşam doyumlarının arttığı belirtilmiştir (Wang ve ark. 2017). Koronavirüs pandemisi süresince, insanlar gelecekle ilgili planlarını ertelemiş, normalde zevk aldıkları ve hoşlarına giden aktivitelerden uzaklaşmışlardır. Artan kısıtlamalar annelerinde sosyal etkileşimlerden uzaklaşmalarına neden olmuş ve tüm ailenin de evde olmasıyla beraber annelerin kendilerine zaman ayırmaları zorlaşmıştır. Sosyal izolasyon sürecinin, yaşam doyumunu ve bireylerin iyi oluşunu azalttığı göz önüne alındığında (Clair ve ark. 2021), annelerin yaşam doyumlarını arttıracak aktivitelere yönelmelerinin kritik olduğu düşünülmektedir. COVİD-19 sürecinde, annelerin özgürlüklüklerinin ve yaşam alanlarının kısıtlanması, bu ilişkide rol oynayan bir risk faktörü olarak belirtilebilmektedir.

Bu araştırmada ebeveynlik stresinin, aile yılmazlığının öz-yetkinlik alt boyutu ile negatif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır ($r=-.138$; $p<.01$). Ebeveynlerin özyetkinlik düzeyleri, ebeveynlik stres düzeyleriyle negatif yönde ilişkilidir (Jackson ve Huang, 2000). Moscardino ve ark. (2021), İtalyan ebeveynler üzerine gerçekleştirdikleri araştırmalarında, çocukların uzaktan eğitim aldıkları süreç boyunca ebeveyn öz

yeterliliğinin ve aile işlevselliğinin ebeveynlerin deneyimlediği stres ile ilişkili olduğunu bildirmişlerdir. Koronavirüs pandemisiyle sorumlulukları artan anneler, kendi yeterliliklerinden şüphe duymaya başlayabilirler. Anne, öğretmen, aşçı, hizmetli, oyun arkadaşı, çalışan vb. gibi rolleri edinen anne, gerekli beceri ve yeteneğe sahip olmadığını hissedebilir ve ebeveyn rolününün sorumluluklarını yerine getiremediğini düşünerek, ebeveynlik stres düzeyinde artış görülebilir. İzolasyon sürecinde, sosyal medya uygulamalarında, gün içinde yapılan aktiviteler oldukça fazla paylaşılmaya başlanmıştır. Özellikle anneler, çocuklarıyla bu zamanı nasıl geçirdikleri ve neler planladıklarına dair paylaşımlar yapmışlardır. Bireylerin üzerinde, bu süreci faydalı geçirmeye dair bir baskının oluşabileceği ve kendilerini bu doğrultuda yetersiz hissedebilecekleri öngörülmektedir. Çocuklarıyla diğer anneler gibi vakit geçirmediğini veya aktiviteler yapamadığını düşünen anneler yetkinliklerinden şüphe duymaya başlayabilmektedirler. Bu bağlamda, annelerin benlik saygılarının da olumsuz etkilenebileceği ve gelecek araştırmalarda bir değişken olarak incelenmesi önerilmektedir.

Macaristan'daki ebeveynler ve çocukları üzerine yapılan bir çalışmada salgınla beraber hem ebeveynlerin hem de çocuklarının daha fazla stres deneyimledikleri ve artan stresin iki grupta da azalan dayanıklılık düzeyleriyle ilişkili olduğu saptanmıştır (Csikos ve ark. 2020). Aile içindeki bireylerin dayanıklılıkları, bir sistem olarak tüm ailenin dayanıklılığını etkilemektedir (Patterson, 2002). Koronavirüs pandemisi süresince artan stresörlerin aile üyelerinin bireysel dayanıklılık düzeylerini düşürdüğü ve böylece aile dayanıklılıklarının da olumsuz etkileniyor olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bulguları da alanyazındaki çalışmaları destekler niteliktedir. COVİD-19 sürecinde ebeveynlerin ruh sağlıkları, aile işlevselliği açısından önem taşımaktadır (Prime ve ark. 2020). Belirsizlik ve korku ortamının oldukça yoğun olduğu pandemi sürecinde annelerin deneyimledikleri ebeveynlik stresleri arttıkça aile dayanıklılıkları da azalmaktadır. Bu bağlamda annelerin, olumlu bir bakış açısı korumalarının, deneyimlerinden anlam oluşturmalarının, problem odaklı baş etme mekanizmaları kullanmalarının ve destek kaynaklarına ulaşmaya çalışmalarının bu sürece adapte olabilmelerinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Problem 3: *Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin aile dayanıklılıkları ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?*

Problem 3 kapsamındaki analizlerde, annelerin aile dayanıklılıkları ile açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Söz konusu ilişkiye yönelik bulgular şu şekilde açıklanmaktadır:

Aile dayanıklılığının annenin açıklayıcı otoriter tutumu ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır ($r=.302$; $p<.01$). Literatür incelendiğinde aile dayanıklılığı ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların oldukça kısıtlı olduğu gözlemlenmekle birlikte Qui ve ark. (2021) kronik bir rahatsızlığa sahip çocuğı olan ebeveynlerde aile dayanıklılığı ile açıklayıcı otoriter tutum arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde Black ve Lobo (2008), dayanıklı ailelerde çocukların tahmin edilebilir ve açıklayıcı otoriter bir tutumla disipline edildiğini ve her üyenin birbirine karşılıklı saygılı olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer çalışmada uyumlu ve destekleyici aile ortamında ebeveynlerin açıklayıcı-otoriter tutum benimsedikleri gösterilmiştir (Bamaca-Colbert ve ark. 2018).

Walsh (2003), inanç sistemleri, organizasyonel süreçler ve iletişim süreçleri olmak üzere ailelerin gelişimini ve dayanıklılığını destekleyen üç kavramdan bahsetmektedir. İnanç sistemleri, aile bireylerinin olumlu ve pozitif bir bakış açısı korumasını, olaylardan anlam çıkarmasını ve manevi değerleri içermektedir. Sosyal ve ekonomik destek kaynakları, esneklik ve karşılıklı destek ise organizasyonel süreçleri yansıtmaktadır. İletişim süreçleri ise aile bireylerinin açık ve net bir şekilde iletişim kurması, duygularını ifade etmesi ve problemleri beraber çözmesi olarak belirtilmekedir. Bu süreçte geleceğe karşı umutlu ve olumlu bir bakış açısı koruyabilen annelerin, çocuklarının geleceğine dair de olumlu beklentilerinin olacağı düşünülmektedir. Çocuğunun geleceğine dair olumlu beklentisi olan anne, bu doğrultuda kural koyarak, denetleyerek ve disiplin edici davranışlarda bulunarak çocuğunun bu beklentileri karşılamasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Öte yandan açık ve net iletişim kurulabilen bir aile ortamında, anneler duygularını açıkça yansıtabilir ve çocuklarını da bunun için teşvik edebilirler. Çocuğuna empatik bir şekilde yaklaşan anne, destekleyici bir ortam sağlamaktadır. Tutarlı ve açık iletişim kanalları kullanan bir anne, kural koyarken, aynı zamanda bu kuralların neden koyduğunu da çocuğa açıklamaktadır. Örnek olarak, iletişim kanallarını doğru kullanan bir annenin, çocuğuna bu dönemde neden maske takması gerektiğini anlaması için yardımcı olacağı düşünülebilmektedir. Bu süreçte gerekli sosyal ve ekonomik destek kaynaklarına sahip annelerin, çocuklarına

uyarıcı bir ortam sağlayabileceği öngörülmektedir. Annenin, çocuğuyla ilişkisinde esnek olabilmesi, özellikle COVİD-19 sürecinin getirdiği değişimler sonucu, uyum sorunu yaşayan çocuğuna anlayışlı bir tutum sergilemesini sağlayabilmektedir. Aile üyelerinin ihtiyaçlarına ve fikirlerine saygı duyulan bir ortamda, annelerin karar alme ve kural koyma sürecine çocuklarını da dahil edecekleri belirtilmektedir. Bu doğrultuda, ailelerin dayanıklılığını belirleyen koruyucu faktörlerin, annelerin ebeveynlik tutumlarını şekillendirmedeki rolüne vurgu yapılmaktadır.

Annenin açıklayıcı otoriter tutumunun, aile yılmazlık ölçeğinin alt boyutları ile ilişkisine bakıldığında ise annenin mücadelecilik-meydan okuma algısıyla pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=.239; p<.01). Aktif baş etme stratejileri kullanan annelerin çocuklarıyla daha olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisinin olduğu bilinmektedir (Bynum ve Brody, 2016). Ebeveyn esnekliğinin, açıklayıcı otoriter tutum ile negatif yönde; otoriter ve izin verici tutum ile de pozitif yönde ilişkisinin olduğu gösterilmiştir (Fonseca ve ark. 2020). Esnek bir düşünce stili olan anneler, stresli durumları kabullenebilir, alternatif açıklamalar geliştirebilir ve düşünce sistemlerini olumlu bir şekilde şekillendirebilirler (Colvert ve ark. 2016). Koronavirüs sürecinde ebeveynin bilişsel yeniden değerlendirme ve öz-yeterlilik düzeyleri ile ebeveynlik davranışları arasında direkt bir ilişki olduğu saptanmıştır (Radanovic ve ark. 2021). Baumrind (2005), açıklayıcı otoriter bir tutuma sahip olan ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını düzenlerken otoriter ebeveynlere kıyasla daha fazla esnek olduklarını belirtmiştir. Ek olarak disiplin edici davranışların esnek bir şekilde çocuğa yansıtılmasının önemini vurgulamıştır. Bu noktada annenin yüksek düzeyde baş etme becerileri göstermesinin hem çocuklarıyla ilişkilerini hem de ailevi süreçleri olumlu etkilediği düşünülmektedir. Koronavirüs pandemisiyle ortaya çıkan zorlukların üstesinden başarılı bir şekilde gelebilen, aktif bir şekilde problemleri çözmeye çalışan, problemler karşısında esnek ve açık olabilen annelerin çocuklarına da duyarlı, sıcak, anlayışlı bir şekilde davrandığı öngörülmektedir.

Bu çalışmada aile yılmazlık ölçeğinin alt boyutlarından kontrol boyutu ile annenin açıklayıcı otoriter tutumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=,179; p<.01). Etkili ebeveynliğin, ebeveynin kontrol algısından etkilendiği bilinmektedir (Swick ve Graves, 1986). Kokkinos ve Panayıotou (2007), ebeveynin düşük düzeylerde kontrol algısının tutarsız ve etkili olmayan disiplin etme davranışlarıyla ilişkili olduğunu

ifade etmişlerdir. Crandall ve ark. (2015), annenin yüksek düzeyde duygusal ve bilişsel kontrol becerisini duyarlı ve ilgili ebeveynlikle ilişkilendirmişlerdir. Koronavirüs pandemisinin ortaya koyduğu durumlardan bir tanesi de belirsizlik ortamıdır. Buna rağmen bu süreçte, olaylar üzerinde kontrolü koruyabildiği algısına sahip olan annelerin, olumlu ebeveyn davranışları sergilemeye devam ettiği düşünülmektedir. Özellikle duygusal olarak kontrolü sağlayabilen anneler, zorluklar karşısında tepkisel olmak yerine sakin kalarak, uyum sağlayabilirler. Bu süreçte uzaktan eğitime geçilmesiyle beraber çocukların da tüm rutinlerinin değişmesi önemli bir risk faktörüdür. Ancak kontrol algısı yüksek olan annelerin, çocuğunun ve kendisinin ihtiyaçlarını göz önüne alarak programlar oluşturabileceği ve bu süreci etkili bir şekilde kullanabileceği düşünülmektedir.

Aile yılmazlık ölçeğinin yaşama bağlılık boyutu ile annenin açıklayıcı otoriter tutumu arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır ($r=.277$; $p<.01$). Richter ve ark. (2018) annenin yaşam doyumu arttıkça çocuğuyla beraber daha fazla zaman geçirdiğini, böylece çocuğun da iyi oluş, öz düzenleme ve prososyal davranışlarının arttığını bildirmişlerdir. Bu doğrultuda annenin iyi oluşunun hem çocuk iyi oluşu hem ebeveyn tutumları açısından önemini vurgulamışlardır. Headey ve ark. 'a göre (2014) annenin yaşam doyumu aile iyi oluşunu da etkilemektedir. Annenin çocuğu bir yaşındayken deneyimlediği ebeveynlik stresinin, iki sene sonra düşük düzeyde ebeveynlik yetkinliği ile,dört sene sonra da düşük düzeyde ebeveynlik bağlılığı ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Berryhill, 2016). Koronavirüs pandemisiyle, normalde devam edilen rutinler değişmiş, sosyal ortamlara girmek veya sevilen bir aktivitenin parçası olmak imkansızlaşmıştır. Ancak evde geçirilen bu süreçte, sosyal medya araçlarının yardımıyla yakınlarla iletişimi sürdürmenin, bireye mutluluk veren aktivitelerle uğraşmanın olumlu etkilerinin olabileceği düşünülmektedir. Kendine zaman ayıran ve kendi iyi oluşunu destekleyecek aktivite ve hobilere vakit ayırabilen bir annenin, çocuğuyla daha kaliteli vakit geçireceği ve daha duyarlı bir tutum sergileyeceği öngörülmektedir.

Aile yılmazlık ölçeğinin özyetkinlik boyutu ile annenin açıklayıcı otoriter tutumu arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır ($r=.361$; $p<.01$). Literatür incelendiğinde, annenin ebeveyn özyetkinliği arttıkça olumlu ebeveynlik davranışlarının ve annenin iyi oluşunun arttığı saptanmıştır (Kuhn ve ark. 2006). Evans, ve ark. (2012) çocuğun agresif davranışlarıyla baş etmede daha düşük düzeyde özyetkinlik bildiren annelerin daha fazla

otoriter tutum sergilediklerini vurgulamışlardır. Benzer şekilde Sanders ve ark. (2004) düşük özyetkinliği, katı disiplin etme davranışlarıyla ilişkilendirmiştir. Buna göre yetkin ve yeterli olduğunu düşünen ve kendi becerisine, kapasitesine güvenen annelerin çocuklarıyla daha olumlu bir etkileşim içerisinde olduğu öngörülmektedir. Özyetkinliği yüksek olan annelerin iyi oluşlarının da yüksek olmasının, çocuklarıyla olumlu etkileşim kurmalarına yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Anne ve çocuk arasındaki ilişki incelendiğinde bağlanma stillerine oldukça vurgu yapılmaktadır. Atwool (2006), çocuk ve anne arasındaki bağlanma kalitesinin, dayanıklılığının dört farklı alanında kendini gösterdiğini belirtir. Bunlar, kişisel özellikler, destekleyici bir aile, yetişkinlerle, kurumlarla ve içinde yaşanılan kültürle olumlu bağlar olarak ortaya çıkmaktadır. Atwool (2006), güvenli bağlanma olmadan aile desteği olmayacağını savunur. Öte yandan annenin kendi bağlanma stili de hem çocuğuyla olan ilişkisini hem de annenin baş etme mekanizmalarını etkilemektedir (Alexander ve ark. 2001; Fivush ve Sales, 2006). Ek olarak güvenli bağlanma stilinin, açıklayıcı otoriter tutumla benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Güvenli bir bağlanma stiline sahip olan anneler, çocuklarına karşı ceza, dayak gibi disiplin etme davranışları kullanmazlar, tersine olumlu disiplin teknikleri uygular, duyarlılık sergilerler (Ebrahimi ve ark. 2017). Annenin yetişkin bağlanma stilinin çocuğuyla ilişkilerini ve baş etme stratejilerine etkileri göz önüne alındığında gelecek çalışmalarda annenin bağlanma stillerinin belirlenmesi önerilmektedir.

Yapılan bir çalışmada annenin açıklayıcı otoriter tutumunun, çocuğun bilişsel esneklik ve duygusal zeka düzeylerine etki ederek çocuk iyi-oluşunu olumlu yönde etkilediği gözlenmiştir (Wu ve ark. 2021). Öte yandan annenin açıklayıcı otoriter tutumu çocukta yüksek yaşam doyumuyla da ilişkilendirilmiştir. Aile bireylerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin, aile dayanıklılığını etkilediği göz önüne alındığında annenin benimsediği çocuk yetiştirme tutumunun çocuğun iyi oluşunu destekleyerek aile dayanıklılığını desteklediği düşünülmektedir.

Bu doğrultuda, ulaşılan bulgunun literatürle örtüştüğü görülmektedir. Aile bireylerinin birbirleriyle uyum içinde olduğu, açık ve net iletişim kanalları kullandığı, fikir alışverişinde bulunduğu ve beraber zaman geçirdiği ailelerde ebeveynler daha yüksek düzeylerde sıcak, tutarlı ve talepkar bir tutum benimsemektedir. Uyum ve

birlikteliğin hakim olduğu bir aile ortamının, koruyucu bir faktör olarak aile üyelerinin bireysel dayanıklılıklarını da destekleyeceği öngörülmektedir. Ebeveynin, açıklayıcı otoriter tutumu da aynı zamanda çocuğun psikolojik dayanıklılığını etkiler. Ancak aile dayanıklılığı ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkilere yönelik bilgiler hala daha oldukça sınırlıdır. Bu doğrultuda gelecek araştırmaların oldukça önem arz ettiği düşünülmektedir.

3.2.3. Açıklayıcı Otoriter Ebeveyn Tutumunun Yordanmasına Yönelik Bulguların Tartışılması

Problem 4: *Koronavirüs pandemisi sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri ve aile dayanıklılık algıları, açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumlarını yordamakta mıdır?*

Problem 4 kapsamındaki analizlerde, annelerin ebeveynlik stresleri aile dayanıklılık algılarının, açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumlarını yordama gücü incelenmiştir. Söz konusu ilişkiye yönelik bulgular şu şekilde açıklanmaktadır:

Bu çalışmada ebeveynlik stresi ve aile dayanıklılığının, annenin açıklayıcı otoriter tutumunu anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Sonuçlara göre ebeveynlik stresinin açıklayıcı otoriter tutumu olumsuz yönde etkilediği ancak aile dayanıklılığının bu etkiyi kısmen azalttığı sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgulara göre aile dayanıklılığının koruyucu bir rol oynadığı sonucuna varılabilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde ebeveynlik stresi ile açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Abidin, 1992; Fonseca ve ark. 2020; Lee ve Ward, 2020; Philips ve ark. 2017). Bu araştırmaya paralel olarak ebeveynlik stresi ile açıklayıcı otoriter tutum arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Brown ve ark. (2020), COVİD-19 salgınından daha fazla etkilenen ebeveynlerin yüksek düzeyde ebeveynlik stresi deneyimlediklerini, sonuç olarak kaba ebeveynlik davranışları sergilediklerini ve ebeveyn-çocuk yakınlığının azaldığını saptamışlardır. Ebeveynler, koronavirüs pandemisinin ilk altı ayında olumlu ebeveynlik davranışlarında düşüş olduğunu bildirmişlerdir (Donker ve ark. 2021). Bu araştırmanın bulguları ve geçmiş çalışmalar göz önüne alındığında, pandemi süreciyle beraber ebeveynlerin stres düzeylerini arttıran stresörlerin arttığı ve sonuç olarak bunun da ebeveyn tutumlarını etkilemiş olabileceği düşünülmektedir.

Geçmiş araştırmalarla tutarlı olarak, bu çalışmanın sonuçları da aile dayanıklılığı ile açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir. Qui ve ark. (2021) aile dayanıklılığı ile açıklayıcı otoriter ebeveynlik tutumu arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Dayanıklı ailelerde karşılıklı etkili iletişim, tüm aile bireylerinin dahil olduğu karar verme mekanizması, sıcak, tutarlı ve uyumlu bir aile ortamı ve destekleyici bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin varlığından söz edilebilmektedir (Benzies ve Mychasiuk, 2009). Yapılan çalışmalar uyumlu bir aile ortamında ebeveynlerin daha yüksek düzeylerde açıklayıcı otoriter tutum benimsediklerini göstermiştir (Bamaca-Colbert ve ark. 2018).

Koronavirüs pandemisi sonucu normal hayatın tamamen bozulmasının ailelerin iyi oluşuna bir tehdit oluşturduğu düşünülmektedir (Prime ve ark. 2020). Bu bağlamda ekonomik sıkıntılar, sosyal izolasyon, kısıtlamalar, yakınların vefatı gibi faktörler ailenin adaptasyon sürecini tehdit eden risk faktörlerine örnek olarak gösterilebilmektedir. Spinelli ve ark. (2020), pandemi sürecinde daha yüksek düzeyde stres deneyimleyen ebeveynlerin, çocuklarıyla ilgili aktivitelere daha az dahil olduklarını belirtmiştir. Annelerin ve özellikle ailelerin bu sürecin üstesinden gelmelerinin ve deneyimledikleri strese rağmen diğer aile üyeleriyle olumlu ilişkileri koruyabilmelerinin bir takım koruyucu faktörlere bağlı olduğu belirtilmektedir. Ailelerin evde beraber geçirdikleri zamanın artmasıyla, yeni rutinler ve ritüeller oluşturması ve beraber aktiviteler düzenlemeleri aralarındaki uyumu ve birlikteliği arttırabilmektedir. Pandemi deneyimine olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmanın, adaptif bir şekilde bu süreçle başa çıkmayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir (Fuller ve Huseth-Zosel, 2020). Aile dayanıklılığının bakımveren ve çocuk ruh sağlığını olumlu etkilediği ve çocuk davranış problemleriyle negatif yönde ilişkili olduğu göz önüne alındığında (Gomez, 2021), ailenin iyileştirme ve geliştirme gücününün özellikle COVİD-19 sürecindeki öneminden bahsedilebilmektedir.

Aile uyumu, stresli koşulların varlığında olumsuz sonuçları önleyebilecek koruyucu bir faktördür (Hobfoll ve Spielberger, 1992). Whittle ve ark. (2020), koronavirüs pandemisiyle ebeveynlerin artan stres düzeylerini, olumsuz ebeveynlik davranışlarıyla ve sonuç olarak da çocuk davranış problemleriyle ilişkilendirmişlerdir. Öte yandan bu süreçte yüksek aile uyumunun, çocukta daha az travmatik semptomla

ilişkili olduğunu bildirmişlerdir. Dayanıklı ailelerin, zorluklarla baş edebilmesi adına esneklik göstermesi gerektiği bilinmektedir (Walsh, 2016). Fonseca ve ark. (2020), yüksek düzeylerde ebeveynlik stresinin, düşük düzeylerde psikolojik esneklikle ilişkili olduğunu ve sonuç olarak annenin otoriter/izin verici tutumunda artış gözlendiğini saptamıştır.

COVİD-19 ve sosyal izolasyon süreciyle beraber aile üyeleri birbirleriyle oldukça fazla zaman geçirmeye başlamışlardır. Aile üyelerinin beraber zaman geçirmesinin, ortak ritüeller ve rutinler oluşturmasının ailelerin zorluklara rağmen gelişmesinde rol oynadığı bilinmektedir (Walsh, 2002). Ebeveynler, koronavirüs pandemisi süresince ailecek vakit geçirdiklerini, iletişimlerinin güçlendiğini, paylaşımda bulunduklarını bildirmişlerdir (Öngören, 2020). Ebeveynler çocuklarıyla beraber geçirdikleri zamanın artmasını olumlu değerlendirmişlerdir (Kalil ve ark. 2020). Bir başka çalışmada, ebeveynlerin %48'i çocuklarıyla ilişkilerinde olumlu yönde bir değişim olduğunu ve daha çok vakit geçirdiklerini ifade etmiştir (Ares ve ark. 2020). Hutchinson ve ark. (2007), beraber geçirilen aile vaktinin, aileler için stresli durumların üstesinden gelmelerinde yardımcı olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda koronavirüs pandemisi süresince beraber geçirilen vaktin artmasının, ailelerin bu sürecin üstesinden gelmelerinde fayda sağlıyor olabileceği düşünülmektedir.

Ebeveynlerin zorlu bir durumla baş edebilmesi sadece içsel süreçlerle değil, aynı zamanda içinde bulundukları sosyal bağlamla da ilgilidir (Solem, 2013). Bu doğrultuda COVİD-19 pandemi süreci, annelerin baş etme mekanizmalarını etkileyebilecek bir risk faktörü olarak görülmektedir. Wu ve Xu (2020), pandemi sürecinde ebeveynin sahip olduğu algıların ve baş etme stratejilerinin önem arz ettiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda ebeveynin pozitif bir bakış açısının olmasının, bu süreci çocuklarıyla zaman geçirmek için bir fırsat olarak kabul etmesinin ve olumlu baş etme stratejileri kullanarak pandeminin üstesinden gelmeye çalışmasının yaşadıkları stresli döneme rağmen çocuklarına kötü davranmalarını engelleyebileceğini savunmuşlardır. Ailelerin olumlu bir bakış açısı koruyarak, problem çözmeye odaklanmaları zorlukların üstesinden gelmek için birleşmelerine ve durumu normalleştirmelerine yardımcı olabilmektedir (Simon ve ark. 2005). Bireylerin, stresli olaylar karşısında kullandıkları baş etme mekanizmaları olayların nasıl sonuçlandığını etkilemektedir (Lazarus ve Folkman, 1985). Bu doğrultuda, annelerin pandemi süreciyle baş etmek için kullandıkları baş etme mekanizmaları

çocuklarına karşı tutumlarında rol oynayabilmektedir. Elde edilen sonuçlar, literatürü destekler niteliktedir. Yüksek düzeyde ebeveynlik stresi bildiren annelerin, benimsedikleri ebeveyn tutumunda aile dayanıklılığının rol oynadığı söylenebilmektedir. Ebeveynlik stresi bildirmelerine rağmen, annelerin algıladıkları aile dayanıklılığının yüksek olması çocuklarına olumsuz bir tutum sergilemelerini önleyebilmektedir. Artan sorumluluklar, izolasyon, destek kaynaklarının azalması, ekonomik sıkıntılar gibi karşımıza çıkan risk faktörlerinin artmasıyla, aile bireyleri arasındaki olumlu ilişkileri koruyabilmek adına aile dayanıklılığının koruyucu faktör olarak güçlendirilmesinin önemi bir kez daha karşımıza gelmektedir. Koronavirüs pandemisinin geri dönüşü olmayan etkileri düşünüldüğünde, Landau (2013)'nun da belirttiği gibi tüm toplumu etkileyen bir travmanın varlığında ailesel, toplumsal ve kültürel bağları desteklemenin ve destek kaynaklarına ulaşımı kolaylaştırmanın travmanın etkilerini azaltmak adına önemi göz ardı edilmemelidir.

Bu araştırmanın veri toplama sürecinin pandemi döneminde gerçekleşmiş olmasının sonuçları değerlendirirken göz önüne alınması oldukça önem arz etmektedir. Öte yandan, tüm dünyayı etkisi altına alan COVİD-19 küresel salgının aileler üzerine etkisini inceleyen araştırmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu sürecin, hem çocuklara hem de ebeveynlere etkisinin inceleneceği araştırmaların oldukça önem arz ettiği düşünülmektedir. Böylece, aile bireyleri üzerinde oluşabilecek olumsuz etkileri ve bu bireylerin arasındaki ilişkilerde ortaya çıkabilecek bozulmaları en aza indirgeyebilmek amacıyla önleyici müdahalelerin ele alınabileceği düşünülmektedir. Mevcut araştırmanın sonuçları annelerin deneyimledikleri ebeveynlik stresini azaltacak ve aile dayanıklılık algılarını arttıracak müdahalelerin, koronavirüs pandemi sürecinin ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmada etkili olacağını göstermektedir.

BÖLÜM 4. SONUÇ

4.1. Özet

Walsh (2003), belirli krizlerin ve zorlukların bir sistem olarak tüm aileyi etkileyebileceğini, aile üyeleri arasındaki ilişkileri ve ailenin işlevselliğini bozabileceğini ancak belirli ailesel süreçlerin bu stresörlerin etkilerini azaltabileceğini ve ailenin optimal adaptasyonunu sağlayabileceğini açıklamıştır. Aile dayanıklılığının yüksek olmasının, aile bireyleri arasındaki ilişkileri iyileştirdiği, birlikteliği ve uyumu sağladığı, olumlu ebeveynlik davranışlarını arttırdığı ve sağlıkla ilgili problemleri azalttığı bilinmektedir (Oh ve Chang, 2014). Aile, birey için bir risk faktörü olabilirken, koruyucu faktör de olabilmektedir (Hawley ve Dehaan, 1996). Bu doğrultuda, travmatik kayıplar, yoksulluk, boşanma, ebeveynin ruhsal hastalığa/sağlık problemlerine sahip olması, ailede suç faaliyetleri, fiziksel/duygusal/cinsel istismar risk faktörlerine örnek olarak verilebilir. Ebeveyn çocuk arasında uyum olması, problemlerle aktif bir şekilde baş edilmesi, çatışmaların azlığı, olumlu ebeveynlik davranışları ve ritüellerin devamı ise ailenin koruyucu rolüne örnektir (Hawley ve Dehaan, 1996).

Koronavirüs pandemisiyle ortaya çıkan risk faktörleri, ebeveynlerin sorumluluklarını ve rollerini arttırmakta ve annelerde, ebeveynlik taleplerini yerine getirememe algısı oluşturabilmektedir. Bu süreçte hem çocukların hem de ebeveynlerin ruhsal sağlıklarının ve iyi oluşlarının olumsuz etkilenmesinin (Loades ve ark. 2021; Zabcı ve Karadeniz, 2021), annelerin daha fazla ebeveynlik stresi deneyimleyemesine yol açabileceği düşünülmektedir. Ebeveynlik stresinin, olumlu ebeveynlik davranışlarını azalttığı ve ebeveyn-çocuk ilişkisini olumsuz etkilediği bilinmekle beraber (Chung ve ark. 2020), koronavirüs pandemisinde çocuk istismar ve aile içi şiddet ihtimalinin arttığı da vurgulanmaktadır (Hiraoka ve Tomoda, 2020). Bu bağlamda, annelerin çocuklarıyla olumlu etkileşim kurmasının, çocukların COVİD-19 sürecine daha kolay adapte olmasını, duygusal olarak gelişim göstermelerini ve özgüven, özdüzenleme ve dayanıklılık düzeylerinin artmasını sağlayabileceği ifade edilmektedir (Johnson, 2020).

Ebeveynlik becerilerinden ve yetkinliklerinden tatmin olan annelerin çocuklarına sıcak ve duyarlı yaklaştıkları, özerkliği teşvik ettikleri, çocuğunun duygularını

dinledikleri ve kendi duygularını yansıtabildikleri, böylece çocukta da özgüven, güvenli bağlanma ve duygu düzenleme becerisinin arttığı bilinmektedir (Coleman ve Karraker, 1997; Teti ve Gelfand, 1991). Alanyazın incelendiğinde, olayları kontrol edebileceğine olan inancı düşük olan annelerin, otoriter bir tutum benimsediği görülmektedir (Janssen, 1994). Annelerin başlarından geçen travmatik durumlardan anlam çıkarabilme ve baş edebilme becerisi ise, psikolojik iyi oluşlarıyla ve ebeveynlik tutumlarıyla ilişkilidir (Bernard, 2015). Yaşam doyumu yüksek olan annelerin çocuklarıyla daha fazla zaman geçireceklerini ve mutlu olacakları, sonuç olarak çocuklarda sosyo-duygusal problemlerin daha az görüleceği bilinmektedir (Berger ve Spiess, 2011). Tüm bulgular göz önüne alınarak, annenin olumlu ebeveynlik davranışlarını sergilemesine yardımcı olacak koruyucu faktörlerin önemi vurgulanmaktadır.

Bir sistem olarak ailenin, kriz durumlarının üstesinden gelebilmesi onu oluşturan aile üyelerinin, birey olarak bu durumlarla nasıl baş ettiğini de içermektedir. Alanyazın incelendiğinde ebeveynlerin dayanıklılık düzeylerinin, kendi iyi oluşlarını etkilediği ve sonuç olarak da çocuklarının iyi oluşlarını etkilediği görülmektedir (Csikos ve ark. 2020). Yapılan bir diğer çalışmada ise annenin açıklayıcı otoriter tutumunun, çocuğun bilişsel esneklik, duygusal zeka, yaşam doyumu ve genel olarak iyi oluşuyla pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır (Wu ve ark. 2021). Bu doğrultuda aile üyelerinin dayanıklılıklarının, bir bütün olarak tüm ailenin dayanıklılığına etkisinin olabileceği söylenebilmektedir. Aile bireylerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin ve annenin benimsediği çocuk yetiştirme tutumunun çocuğun iyi oluşunu destekleyerek aile dayanıklılığını desteklediği de düşünülebilmektedir. Sonuç olarak aile dayanıklılığının, hem ebeveyn hem çocuk ruh sağlığına olumlu etkisi göz önüne alındığında (Gomez, 2021), stresörlere karşı uyumu ve gelişimi destekleyen koruyucu faktörlerin incelenmesinin önem arz ettiği söylenebilmektedir.

Bu doğrultuda çalışmada ebeveynlik stresi, aile dayanıklılığı ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada değişkenlerin demografik özelliklere göre nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Araştırmaya Türkiye'de yaşayan ve normal gelişim gösteren 3-6 yaş arası çocuğu olan 303 anne katılmıştır. Araştırmaya katılım kartopu tekniği ve online anket yöntemiyle gerçekleşmiştir.

Annelerin demografik özellikleriyle ilgili bilgi toplamak amacıyla Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Veri toplama araçları olarak Risk Faktörlerini Belirleme Listesi, Ebeveynlik Stres Ölçeği, Aile Yılmazlık Ölçeği ve Ebeveyn Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

Mevcut çalışmanın bulguları incelendiğinde, pandemi sürecinde annelerin ebeveynlik stresi ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Annelerin ebeveynlik stresi ile aile dayanıklılıkları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Ek olarak aile dayanıklılığı ile açıklayıcı otoriter tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Son olarak pandemi döneminde annelerin ebeveynlik stresleri ve aile dayanıklılık algılarının açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumlarını anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir. Bu noktada, yüksek düzeylerde aile dayanıklılığı koruyucu bir rol oynamakta ve annelerin ebeveynlik stres düzeylerinin, açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumları üzerindeki olumsuz etkisini azaltabilmektedir.

Koronavirüs pandemisi döneminde, beceri ve yeterliliklerine güvenen, durumlar üzerinde kontrolünü kaybetmediğine inanan, aktif bir şekilde problemleri çözmeye çalışan, yaşam olaylarına karşı olumlu bir bakış açısı koruyabilen ve bu deneyimden anlam çıkarabilen annelerin çocuklarıyla tutarlı, sıcak ve duyarlı ilişkiler kurmaya devam ettiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Annelerin güçlüklere rağmen, uyum sağlayarak ve gelişim göstererek çocuklarıyla olumlu ilişkileri koruyabildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın veri toplama süreci, COVİD-19 sürecinde gerçeklemiştir. Koronavirüs pandemisi dolayısıyla, katılımcılara minimum soru sorulmasına ve ölçek verilmesine gayret edilmiştir. Hazırlanan sorular elenmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmalara, daha farklı değişkenlerin dahil edilmesi ve sosyodemografik soruların içeriğinin zenginleştirilmesi önerilmektedir.

Bu araştırma bazı sınırlılıklara sahiptir. Araştırmanın örneklemine bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun evli olduğu görülmektedir. Bunun dışında örneklemin sosyodemografik özelliklerine bakıldığında, çoğu katılımcının orta ve yüksek arası sosyoekonomik geçmişe ve yüksek eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Demografik özelliklerin dengeli bir şekilde dağılmamış olması bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Ek olarak, elde edilen veriler 3-6 yaş arası çocuğu

olan annelerle sınırlıdır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının öz-bildirim ölçekleri olmasından dolayı katılımcıların taraflı cevap verme ihtimalleri bulunmaktadır. Örnek olarak sosyal istenirlik yanlılığı doğrultusunda katılımcılar, kendilerini 'iyi' ebeveyn olarak göstermeye çalışmış olabilirler. Mevcut çalışma kesitsel bir çalışma olup, ileride boylamsal çalışmalara yer verilebilir. Diğer bir sınırlılık ise araştırmanın veri toplama sürecinin pandemi dönemine denk gelmiş olması ve online platformlardan katılımcılara ulaşılmış olmasıdır. Ek olarak, katılımcıların pandemi sürecinden etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Ek olarak bu araştırmanın sahip olduğu bazı güçlü yönler mevcuttur. İlk olarak, çalışmanın Türkiye'nin farklı yerlerinde yaşayan ve geniş bir yaş aralığına sahip bir örneklemden oluşması çalışmanın genellenebilirliğini göstermektedir. Geniş bir örneklemin olması çalışmanın temsil edilebilirliğini desteklemektedir. Diğer bir yönden aile dayanıklılığının çocuk yetiştirme tutumlarıyla ilişkisine dair çalışmalar günümüzde hala sınırlıdır. Ek olarak ebeveynlik stresi, aile dayanıklılığı ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalara da rastlanmamıştır. Bu doğrultuda mevcut araştırma alana katkı sağlamaktadır. Araştırmanın veri toplama süreci pandeminin tüm Türkiye'yi etkilediği bir dönemde gerçekleşmiş olup, bu sürecin aileler üzerindeki doğrudan etkisini gözler önüne serdiği düşünülmektedir.

4.2. Yargı

Bu çalışma örnekleminde yer alan annelerin ebeveynlik stresleri ve aile dayanıklılık algıları, açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumlarını anlamlı düzeyde yordamaktadır. Ebeveyn stresinin açıklayıcı otoriter ebeveyn tutumuna olumsuz etkisinin, aile dayanıklılığı ile kısmen azaldığı saptanmıştır. Bu doğrultuda, aile dayanıklılığının koruyucu bir rol oynayabileceği sonucuna varılabilmektedir.

4.3. Öneriler

Yaşanılan zorlu durumlara rağmen, ailelerin gelişmesinde rol oynayarak, hem aile bireylerinin bireysel dayanıklılıklarını hem de aile bireyleri arasındaki ilişkileri destekleyen koruyucu faktörler oldukça önem arz etmektedir. Mevcut çalışma koronavirüs pandemisinin ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerine nasıl etkilerinin olabileceğini ve bu süreçte ailesel koruyucu faktörlerin rolünü gözler önüne sermektedir.

Pandemi sürecinde babaların da evde olduğu ve çocuklarıyla daha fazla zaman geçirdiği göz önüne alınarak gelecek çalışmalarda babalara da yer verilmesi önerilmektedir. Araştırmaya katılan annelerin %91'inin evli olduğu göz önüne alındığında gelecek araştırmalarda örnekleme bekar annelerinde dahil edilerek kıyaslama yapılmasının bu süreçte sosyal destek kaynaklarının etkisini anlamak adına faydalı olacağı düşünülmektedir. COVİD-19 sürecinin düşük sosyoekonomik grup üzerindeki etkileri göz önüne alındığında gelecekteki araştırmalarda ekonomik sıkıntılar çeken aileler üzerine yoğunlaşılabilir. İleriki araştırmalarda söz konusu değişkenlerin pandemi sürecinde çocuklar üzerine etkisine değinilmesi önerilmektedir.

Annelerin bağlanma stillerinin, hem zorlukların üstesinden gelme şekillerini hem de çocuklarıyla ilişkilerini etkilediği göz önüne alındığında gelecek araştırmalarda, mevcut çalışmadaki değişkenlerle ilişkisine bakılmasının katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Ek olarak, annelerin psikolojik dayanıklılık ve benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi önerilmektedir.

Pandemi sürecinin çocuklar içinde stresli bir dönem olduğu bilinmekte, ebeveynlerin bu süreçte olumlu ebeveyn tutumları benimsemelerinin çocukların bu sürecin üstesinden gelebilmeleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ebeveynlerin tutarlı, sıcak ve duyarlı davranmaları çocukların iyi oluşlarını destekleyecek ve adaptasyon sürecini kolaylaştıracaktır. Bu doğrultuda ebeveynlerin açıklayıcı otoriter bir tutum sergilemeleri ve destek almalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

Klinisyenlerin, COVİD-19 sürecinin hem ebeveynler hem de çocukları üzerinde oluşabilecek olumsuz etkilerini azaltabilmek adına psikoeğitim ve seminerler düzenlemesi önerilmektedir. Elde edilen sonuçlar aile dayanıklılığının koruyucu rolünü gözler önüne sermiş olup, ailelerin aile dayanıklılıklarını arttıracak programların yürütülmesinin önemi görülmüştür. Ebeveynlerin uygun baş etme stratejileri kullanmalarına yardımcı olacak müdahalelerin geliştirilmesi deneyimledikleri stresle baş etmelerine faydalı olacaktır. Kontrol edilemez bir şekilde ilerleyen COVİD-19 süresince ebeveynlerin kontrol algılarını korumanın özellikle önemli olduğu düşünülmektedir.

Koronavirüs pandemisi süresince, izolasyon sürecinin aileler üzerine olumsuz etkisi göz önüne alındığında, aileleri sosyal destek kaynaklarına ulaştırmak ve sosyal bağların devamlılığını getirmek adına online destek gruplarının kurulması

önerilmektedir. Hem çocuklar hem de ebeveynler için sanal görüşmeler düzenlemenin uyum sürecini kolaylaştıracağı söylenebilmektedir.

EK'LER

EK 1

Maltepe Üniversitesi

Psikoloji ABD

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi, Maltepe Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı kapsamında yürütülen araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı; COVİD-19 sürecinde annelerin ebeveynlik stresleri, aile dayanıklılıkları ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkileri incelemektir. Önceki çalışmalarda COVİD-19 sürecinin anneler üzerine etkilerine çokça yer verilmemiş olup bu araştırma, bu süreçteki zorluklar ve artan stresörler göz önüne alındığında çocuk yetiştirme tutumları üzerindeki risk ve koruyucu faktörlerin önemini vurgulamak üzere planlanmıştır.

Araştırmada sizden tahminen 20 (yirmi) dakika sürecek 5 (beş) adet ölçek formu doldurmanız beklenmektedir. Çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz ve içtenlikle doldurmanızdır. Lütfen her soru için size en uygun gelen cevabı seçiniz. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir.

Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır.** Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız, araştırmacıya şimdi sorabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışma sözlü olarak anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı **Kabul ediyorum** ☐ **Kabul etmiyorum** ☐

Katılımcının :

Adı-Soyadı ya da Rumuz:.....

İmzası:……

İletişim Bilgileri: Telefon:……

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Berfin Sude İldeniz

İmzası:

EK 2

Demografik Bilgi Formu

1. Yaşınız:
2. Yaşadığınız Şehir:
3. Medeni Durumunuz:
   ( ) Evli
   ( ) Boşanmış
   ( ) Ayrı Yaşıyor
   ( ) Eşi Vefat Etmiş
   ( ) Diğer _____
4. Evde siz dahil kaç kişi yaşıyorsunuz?
5. Çocuğunuz kaç yaşında?
   ( )3 ( )4 ( )5 ( )6
6. Çocuğunuzun cinsiyeti
   ( )Kız ( )Erkek
7. Öğrenim Durumunuz:
   ( ) Okuma Yazma Bilmiyor
   ( ) İlkokul Mezunu
   ( ) Ortaokul Mezunu
   ( )Lise Mezunu
   ( )Meslek Yüksek Okulu Mezunu
   ( ) Lisans Mezunu
   ( )Yüksek Lisans Mezunu
   ( ) Doktora Mezunu
   ( )Diğer_____
8. Mesleğiniz:
   ( ) Ev Hanımı
   ( )Mavi Yaka SGK'lı
   ( ) Beyaz Yaka Yönetici

( ) Beyaz Yaka Çalışan

( ) SGK'sız Çalışan

( ) Part Time

9. Bulunduğunuz iş yerinde kaç yıldır çalışıyorsunuz?
10. Evinize giren aylık kazanç:

( ) Yok ( ) Asgari Ücret ( ) 3000-4999 tl ( )5000-9999 tl

( ) 10000 tl ve üzeri

11. Aylık bireysel geliriniz:

( ) Yok ( ) Asgari Ücret ( ) 3000-4999 tl ( )5000-9999 tl

( ) 10000 tl ve üzeri

12. Ekonomik durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?

( ) Çok İyi ( )İyi ( )Orta ( )Kötü

13. Pandemi döneminde iş yerine giderek mi evden mi çalışıyorsunuz?

( )İş yerine gidiyorum ( )Evden çalışıyorum

14. Pandemi döneminde siz ya da yakınlarınız iş açısından bir sorun yaşadı mı?

( ) İşimi kaybettim ( )Eşim işini kaybetti ( )Annem/Babam işini kaybetti

( )Benim geçimime yardımcı olan biri işini kaybetti

15. Pandemi sürecinde ailenizin geçimini etkileyecek düzeyde ekonomik sıkıntılar yaşadınız mı?

( )Evet ( )Hayır

16. COVİD-19 tanısı aldınız mı?

( )Evet ( )Hayır

17. Ailenizde ya da yakınlarınızda COVİD-19 teşhisi alan oldu mu?

( )Evet (lütfen belirtin):…… ( )Hayır

18. Ailenizde ya da yakınlarınızda COVİD-19 nedeniyle kaybettiğiniz biri oldu mu?

( )Evet (lütfen belirtin):…… ( )Hayır

EK 3

RİSK FAKTÖRLERİNİ BELİRLEME LİSTESİ

AÇIKLAMA:

İnsanlar, yaşamları süresince yakın birinin ölümü, hastalık, boşanma, ayrılık, ciddi kazalar, doğal felaketler gibi bazı sorunlarla karşılaşabilirler. Aşağıda yaşam süresince karşılaşılabilecek olan sorunlar sıralanmıştır. Lütfen, aşağıda verilenlerden her birini dikkatlice okuyarak yaşadığınız sorunların yanına (X) işareti koyunuz. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

☐ Erken doğmuş olma	☐ Anne ve babayı kaybetmiş olma
☐ Kronik bir hastalığa sahip olma	☐ Anne ve/veya babanın aşırı otoriter tutumu
☐ Özel eğitime muhtaç olma	☐ Anne ve/veya babanın suç işlemesi
☐ Akademik başarısızlık yaşama	☐ Anne ve/veya babanın alkol,uyuşturucu vb. madde kullanması
☐ Şiddete maruz kalma	☐ Toplum tarafından dışlanan bir aileye sahip olma
☐ Cinsel istismara maruz kalma	☐ Düşük maddi gelire sahip olma
☐ Alkol,uyuşturucu vb. madde kullanma	☐ Özel eğitime muhtaç anne / baba / kardeşe sahip olma
☐ Erken yaşta çocuk sahibi olma	☐ Alkol,uyuşturucu vb. madde kullanan arkadaş çevresine sahip olma
☐ Evlatlık olarak bir ailenin yanında yetişme	☐ Okul dönemi içinde para kazanma amaçlı çalışmak zorunda kalma
☐ Dikkat dağınıklığı ve hiperaktivite sorunu yaşama	☐ Doğal afetlere maruz kalma
☐ Kötümser bir kişilik yapısına sahip olma	☐ Arkadaşlar tarafından reddedilme
☐ Kendine güvenin az olması	☐ Göç yaşama
☐ Anne ve/veya babanın fiziksel ya da ruhsal bir hastalığa sahip olması	☐Oturulan yerleşim yerinin sorunları (şiddetin, terörün, farklı tehlikelerin olması gibi)
☐ Anne ve babanın boşanması	**DİĞER.....**
☐ Tek ebeveynle yaşama (anne ya da babayı kaybetmiş olma)	
☐ Üvey anne/baba ile yaşama	

Soru No		Ebeveynlik Stres Ölçeği Örnek Sorular	Hiç tanımlamıyor	Biraz Tanımlıyor	Oldukça İyi Tanımlıyor	İyi Tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
1		Ebeveyn olma konusunda kendimi yetersiz buluyorum.	0	1	2	3	4
4		Çocuğum eşimle aramda bir problem oluşturuyor.	0	1	2	3	4
5		Çocuğumun sorduğu soruları cevaplamakta zorlanıyorum.	0	1	2	3	4
8		Çocuğumun yeterince sorumluluk almadığını düşünüyorum.	0	1	2	3	4
9		Çocuğum yeterince başarılı bir değildir.	0	1	2	3	4
12		Çocuğumla aramdaki duygusal bağın yeterli olmadığını düşünüyorum.	0	1	2	3	4
17		Ebeveyn olduğum için pişmanlık duyuyorum.	0	1	2	3	4

Soru No	**Aile Yılmazlık Ölçeği Örnek Sorular** **Lütfen size en uygun gelen seçeneği işaretleyiniz.**	**1 Hiç Tanımlamıyor**	**2**	**3**	**4**	**5 Çok İyi Tanımlıyor**
2.	Daha önceden de zorluklar yaşadığım için, zor şeylerin üstesinden gelirim.					
15.	Çözüm yollarını hemen görerek uygulamaya koyarım.					
18.	Yaşamak güzel.					
19.	Aktif ve enerjik olmayı severim.					
25.	Genellikle önüme çıkan engellerin üstesinden gelebilirim.					
29.	Genellikle yaşamıma bir önceki gün kaldığım yerden devam etmek isterim.					
35.	Beni zorlayan bir işi yaparken ne zaman kimden yardım isteyeceğimi bilirim.					
37.	Sahip olduğum özellikleri değerli buluyorum.					

		5	4	3	2	1
Soru No	**Ebeveyn Tutum Ölçeği Örnek Sorular Lütfen size en uygun olan seçeneği işaretleyiniz.**	**Her zaman böyledir**	**Çoğu zaman böyledir**	**Bazen böyledir**	**Nadiren böyledir**	**Hiçbir zaman böyle değildir**
4	Çocuğumu, hayatın ufak tefek güçlüklerinden korurum.					
8	Çocuğumu, kendisi için yorucu olabilecek işlerden korurum.					
13	Çocuğum iyi davrandığında onu överim.					
14	Çocuğumun kişisel görüşlerine saygı gösteririm.					
26	Çocuğuma kızdığımda çocuğumu cezalandırırım.					
27	Fiziksel cezayı, çocuğumu disipline sokmanın bir yolu olarak kullanırım.					
43	Çocuğuma bana sormaksızın şahsi eşyalarımdan herhangi birini alıp kullanmasına izin veririm.					
44	Evimizde hangi televizyon programının izleneceği, çocuğumun isteğine göre belirlenir.					

KAYNAKÇA

Abidin, R. R. (1990). Introduction to the special issue: The stressors of parenting. *Journal Of Clinical Child Psychology, 19*, 298–301.

Abidin, R. R. (1992). The determinants of parenting behavior. *Journal of Clinical Child Psychology, 21*(4), 407-412.

Abidin, R. R. ve Wilfong, E. (1989). Parenting stress and its relationship to child health care. *Children's Health Care:Journal of the Association for the Care of Children's Health*, *18*(2), 114–116. https://doi.org/10.1207/s15326888chc1802_9

Abramson, A. (2020). *How COVİD-19 may increase domestic violence and child abuse.* http://www.apa.org/topics/COVİD-19/domestic-violence-child-abuse

Ainsworth, M. D. S. (1969). Maternal sensitivity scales. *Power, 6*, 1379-1388.

Akbaş, Ö. Z. ve Dursun, C. (2020). Koronavirüs (COVİD-19) pandemisi sürecinde özel alanına kamusal alanı sığdıran çalışan anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7*(5),78-94.

Aktaş, E., Teksöz, E. ve Ferda Ocakçı, A. (2012). Ailede kadının değişen rolünün çocuk sağlığına etkisi ve aile merkezli bakımın önemi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 28*(1), 73-80.

Alabay, E. (2017). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumlarının incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 1*(2), 156-174.

Alexander, R., Feeney, J., Hohaus, L. ve Noller, P. (2001). Attachment style and coping resources as predictors of coping strategies in the transition to parenthood. *Personal Relationships*, *8*(2), 137-152.

Anlı, İ. ve Karslı, T. A. (2010). Perceived parenting style, depression and anxiety levels in a Turkish late-adolescent population. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 2*(2),724-727.

Anyanwu, I., Liziana, O., Ngozi, O., Uchenna, E., Emmaculata, A., Eucharia, A., Chinwe, E., Theresa O., Baptista C., Ifeyinwa, E., Shulamite, O. ve Ebere, A. (2019). Parenting stress in families of children with autism spectrum disorder: The roles of the extended family. *Global Journal of Health Science, 11,* 51. 10.5539/gjhs.v11n8p51.

Ares, G., Bove, I., Vidal, L., Brunet, G., Fuletti, D., Arroyo, Á. ve Blanc, M. V. (2021). The experience of social distancing for families with children and adolescents during the coronavirus (COVİD-19) pandemic in Uruguay: Difficulties and opportunities. *Children and Youth Services Review*, *121*. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105906

Asby, A. T., Heads, A. M. B. ve Dickson, J. W. (2016). Living with maternal HIV: Spirituality, depression, and family functioning. *American Journal of Health Sciences (AJHS)*, *7*(1), 15- 22. https://doi.org/10.19030/ajhs.v7i1.9693

Ataca, B. (1992). *An investigation of variance in fertility due to sex-related differentiation in child rearing practices* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bogazici University.

Atwool, N. (2006). Attachment and resilience: Implications for children in care. *Child Care in Practice*, *12*(4), 315-330. 10.1080/13575270600863226

Aunola, K., Stattin, H. ve Nurmi, J. E. (2000). Parenting styles and adolescents' achievement strategies. *Journal of Adolescence*, *23*(2), 205-222.

Aydemir, N. (2020). Overprotection and determinants of overprotection in adults with epilepsy. *Seizure, 79*, 14-19. https://doi.org/10.1016/j.seizure.2020.04.006.

Aydoğan, D. (2014). *Çiftlerde ilişkisel yılmazlığın, ebeveynlik stresi, ilişkisel başa çıkma, ilişkisel profesyonel yardım arama ile ilişkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Aydoğan, D. ve Özbay, Y. (2017). Ebeveynlik Stres Ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 24-38.

Aydoğdu, F. ve Dilekmen, M. (2016). Ebeveyn tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(2). https://dergipark.org.tr/tr/pub/befdergi/issue/28762/307860

Ayyıldız, T., Konuk Şener, D., Kulakçı, H. ve Veren, F. (2012). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, *11* (2), 1-12. 10.1501/Ashd_0000000078

Azar, S. T., Robinson, D., R., Hekimian, E. ve Twentyman, C., T. (1984). Unrealistic expectations and problem-solving ability in maltreating and comparison mothers. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *52*(4), 687-691. 10.1037//0022006x.52.4.687.

Azar, S. T., Lauretti, A. F. ve Loding, B. V. (1998). The evaluation of parental fitness in termination of parental rights cases: A functional-contextual perspective. *Clinical Child and Family Psychology Review, 1*(2), 77–100.

Azimi, A. L., Vaziri, S. ve Kashani, F. L. (2012). Relationship between maternal parenting style and child's aggressive behavior. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *69*, 1276- 1281.

Bámaca-Colbert, M. Y., Gonzales-Backen, M., Henry, C. S., Kim, P., Roblyer, M. Z., Plunkett, S. W. ve Sands, T. (2018). Family profiles of cohesion and parenting practices and Latino youth adjustment. *Family Process*, *57*(3), 719–736. https://doi.org/10.1111/famp.12314

Bandura, A. (2006). Guide for constructing self-efficiacy scales (Revised). *Self-Efficiacy beliefs of adolescents*, 5(1), 307-337.

Bandura, A. (2010). Self-Efficacy. I.B. Weiner & W.E. Craighead (Eds.), *Corsini Encyclopedia of Psychology* İçinde. https://doi.org/10.1002/9780470479216.corpsy0836

Bandura, A. ve Adams, N. E. (1977). Analysis of self-efficiacy theory of behavioral change. *Cognitive Theraphy and Research, 1*, 287-310. https://doi.org/10.1007/BF01663995

Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development, 67*, 3296-3319.

Barber, B. K., Olsen, J. E. ve Shagle, S. C. (1994). Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, *65*(4), 1120-1136.

Barber, B., Stolz, H., Olsen, J., Collins, W. ve Burchinal, M. (2005). Parental support, psychological control,and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 70*(4), 1-147. http://www.jstor.org/stable/3701442

Barnes, G. ve Farrell, M. (1992). Parental support and control as predictors of adolescent drinking, delinquency, and related problem behaviors. *Journal of Marriage and Family, 54*(4), 763-776. 10.2307/353159

Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development, 37*, 887- 907.

Baumrind, D.(1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs, 75*, 43-88.

Baumrind, D. (1968). Authoritarian vs. authoritative parental control. *Adolescence, 3*(11), 255- 272.

Baumrind, D. (1971). Harmonious parents and their preschool children. *Developmental Psychology*, *4*(1, Pt.1), 99–102.

Baumrind, D. (1978). Parental disciplinary patterns and social competence in children. *Youth & Society, 9*(3), 239 –267.

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence, 11*(1), 56–95. https://doi.org/10.1177/0272431691111004

Baumrind, D. ve Black, A. E. (1967). Socialization practices associated with dimensions of competence in preschool boys and girls. *Child Development, 38*(2), 291- 327.

Baumrind, D. (2005). Patterns of parental authority and adolescent autonomy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 61-69. https://doi.org/10.1002/cd.128

Beebe, S. A., Casey, R. ve Pinto-Martin, J. (1993). Association of reported infant crying and maternal parenting stress. *Clinical Pediatrics, 32*(1), 1-19. https://doi.org/10.1177/00092289303200103

Behar-Zusman, V., Chavez, J.V. ve Gattamorta, K. (2020). Developing a measure of the impact of COVID-19 social distancing on household conflict and cohesion. *Family Process, 59*(3), 1045- 1059. https://doi.org/10.1111/famp.12579

Behnke, A., MacDermid, S., Coltrane, S., Parke, R., Duffy, S. ve Widaman, K. (2008). Family cohesion in the lives of mexican american and european american parents. *Journal of Marriage and Family, 70*(4), 1045-1059. http://www.jstor.org/stable/40056317

Belsky, J. (1981). Early human experience: A family perspective. *Developmental Psychology, 17*(1), 3- 23.

Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55*(1), 83-96. doi:10.2307/1129836

Belsky, J. (1993). Etiology of child maltreatment: A developmental ecological analysis. *Psychological Bulletin*, *114*(3), 413.

Belsky, J., Crnic, K.,ve Woodworth, S. (1995). Personality and parenting: Exploring the mediating role of transient mood and daily hassles. *Journal of Personality, 63*, 905-929.

Belsky, J., Woodworth, S. ve Crnic, K. (1996). Troubled family interaction during childhood. *Development and Psychopathology, 8*(3), 477-495.

Benzies, K. ve Mychusiak, R. (2008). Fostering family resiliency: A review of key protective factors. *Child & Family Social Work, 14*, 103-114.

Ben-Zur, H., Duvdevany, I. ve Lury, L. (2005). Associations of social support and hardiness with mental health among mothers of adult children with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 49*, 54-62. https://doi.org/10.1111/j.13652788.2005.00662.x

Berger, E. M. ve Spiess, C. K. (2011). Maternal life satisfaction and child outcomes: Are they related?. *Journal of Economic Psychology*, *32*(1), 142-158.

Bernard, C. (2015). Black teenage mothers' understandings of the effects of maltreatment on their coping Style and parenting practice: A pilot study. *Child & Society, 29,* 355-365. https://doi.org/10.1111/chso.12057

Berryhill, M. B. (2016). Mothers' parenting stress and engagement: Mediating role of parental competence. *Marriage & Family Review, 52*(5), 461-480. 10.1080/01494929.2015.1113600

Bhana, A. ve Bachoo, S. (2011). The determinants of family sesilience among families in low and middle-income contexts: a systematic literature review. *South African Journal of Psychology, 41*(2), 131–139 https://doi.org/10.1177/008124631104100202

Black, K.ve Lobo, M. (2008). A conceptual review of family resilience factors. *Journal of Family Nursing,* 14(1):33-55.

Bloomfield, L. ve Kendall, S. (2012). Parenting self-efficacy, parenting stress and child behaviour before and after a parenting programme. *Primary Health Care Research & Development, 13*(4), 364-372.

Bornstein M. H.,ve Zlotnik, D. (2008) Parenting styles and their effects. *Encyclopedia of Infant an Early Childhood Development*, (pp. 496-509). Academic press. https://doi.org/10.1016/B978

Bornstein, M. H., Putnick, D. L. ve Suwalsky, J. (2018). Parenting cognitions→ parenting practices→child adjustment?The standard model. *Development and Psychopathology*, *30*(2),399–416. https://doi.org/10.1017/S0954579417000931

Brannigan, A., Gemmell, W., Pevalin, D. J. ve Wade, T. J. (2002). Self-control and social control in childhood misconduct and aggression: The role of family structure, hyperactivity, and hostile parenting. *Canadian Journal of Criminology*, *44*(2), 119-142.

Brody, G. H. ve Flor, D. L. (1998). Maternal resources, parenting practices, and child competence in rural, single -parent African American families. *Child Development, 69*(3), 803 –816.

Bronfrenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development.* USA: Harvard University Press.

Bronfrenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *In International Encyclopedia of Education* (2nd ed., Vol. 3, pp. 1643-1647). Oxford: Elsevier.

Brook, J.S., Zheng, L., Whiteman, M. ve Brook, D.W. (2001). Aggression in toddlers: associations with parenting and marital relations. *Journal of Genetic Psychology, 162*, 228–241.

Brooks, R. B. (2005). The Power of Parenting. İçinde Goldstein S., Brooks R. B. (Eds.), *Handbook of Resilience in Children.* Springer. https://doi.org/10.1007/030648572918

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., ve Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *Lancet, 395*(10227), 912–920. https://doi.org/10.1016/S01406736(20)30460-8

Brown, S. M., Doom, J. R., Lechuga-Peña, S., Watamura, S. E. ve Koppels, T. (2020). Stress and parenting during the global COVİD-19 pandemic. *Child Abuse & Neglect*, *110*, 104699.

Bugental, D. B. (1987). Caregiver Attributions as Moderators of Child Effects.

Bugental, D. B., Blue, J. ve Cruzcosa, M. (1989). Perceived control over caregiving outcomes: implications for child abuse. *Developmental Psychology, 25*(4), 532-539. https://doi.org/10.1037/0012-1649.25.4.532

Bynum, M. S. ve Brody, G. H. (2005). Coping behaviors, parenting, and perceptions of children's internalizing and externalizing problems in rural african american mothers. *Family Relations, 54*, 58-71 https://doi.org/10.1111/j.01976664.2005.00006.x

Calvano, C., Engelke, L., Di Bella, J., Kindermann, J., Renneberg, B. ve Winter, S. M. (2021). Families in the COVİD-19 pandemic: Parental stress, parent mental health and the occurrence of adverse childhood experiences-results of a representative survey in Germany. *European Child & Adolescent Psychiatry*, *1*(13). https://doi.org/10.1007/s00787-021-01739-0

Camberis, A. L., McMahon, C.A., Gibson, F.L. ve Boivin, J. (2016). Maternal age, psychological maturity, parenting cognitions, and mother–infant interaction. *Infancy, (21*), 396- 422. https://doi.org/10.1111/infa.12116

Christie-Mizell, C. A., Steelman, L. C. ve Stewart, J. (2003). Seeing their surroundings: The effects of neighborhood setting and race on maternal distress. *Social Science Research, 32*(3), 402–428. https://doi.org/10.1016/S0049089X(03)00014-0

Chung, G., Lanier, P. ve Wong, P. Y. J. (2020). Mediating effects of parental stress on harsh parenting parent- child relationship during coronavirus (COVİD-19) pandemic in Singapore. *Journal of Family Violence*. https://doi.org/10.1007/s10896-020-00200-1

Cicchetti, D. ve Valentino, K. (2015). An ecological-transactional perspective on child maltreatment: Failure of the average expectable environment and its influence on child development. İçinde D. Cichetti, & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental Psychopathology* (ss.129-201). https://doi.org/10.1002/9780470939406.ch4

Clair, R., Gordon, M., Kroon, M. ve Reilly, C.(2021). The effects of social isolation on well-being and life satisfaction during pandemic. *Humanities and Social Sciences Commununications, 8(*28). https://doi.org/10.1057/s41599-021-00710-3

Cluver, L., Lachman, J. M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakotomalala, S., Blight, S., Hillis, S., Bachman, G., Green, O., Butchart, A., Tomlinson, M., Ward., C. L., Doubt, J. ve McDonald, K. (2020). Parenting in a time of COVID 19. *Lancet, 395*(10231). https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30736-4

Coleman, P. K. ve Karraker, K. H. (1998). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, *18*(1), 47-85.

Coleman, P.K. ve Karraker, K. H. (2000), Parenting self-efficacy among mothers of school-age children: Conceptualization, measurement, and correlates*. *Family Relations, 49*, 13- 24. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2000.00013.x

Colvert, E., Tick, B., McEwen, F., Stewart, C., Woodhouse, E., Gillan, N., Hallett, V., Lietz, S., Garnett, T., Simonoff, E., Ronald, A., Bolton, P., Happe, F. ve Rijsdijk, F. (2016). Autism spectrum disorders and other mental health problems: Exploring etiological overlaps and phenotypic causal associations. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 55*(2), 106- 113. http://dx.doi.org/10.1016/j.jaac.2015.11.013

Conger, R. D., Ge, X., Elder Jr, G. H., Lorenz, F. O. ve Simons, R. L. (1994). Economic stress coercive family process, and developmental problems of adolescents. *Child Development, 65*(2), 541- 561.

Conger, R. D. ve Conger, K. J. (2002). Resilience in midwestern families: Selected findings from the first decade of a prospective, longitudinal study. *Journal of Marriage and Family*, *64*(2), 361-373.

Connell, C. M. ve Strambler, M. J. (2021). Experiences with COVİD-19 stressors and parents' use of neglectful, harsh, and positive parenting practices in the Northeastern United States. *Child Maltreatment,* 26(3), 255-266. https://doi.org/10.1177/10775595211006465

Coplan, R. J., Reichel, M. ve Rowan, K. (2009). Exploring the associations between maternal personality, child temperament, and parenting: A focus on emotions. *Personality and Individual Differences*, *46*(2), 241-246.

Costigan, C. L., Floyd, F. J., Harter, K. S. M. ve McClintock, J. C. (1997). Family process and adaptation to children with mental retardation: Disruption and resilience in family problem-solving interactions. *Journal of Family Psychology, 11*, 515-529.

Coyle, J. P., Nochajski, T., Maguin, E., Safyer, A., DeWit, D. ve Macdonald, S. (2009). An exploratory study of the nature of family resilience in families affected by parental alcohol abuse. *Journal of Family Issues, 30*(12), 1606–1623. https://doi.org/10.1177/0192513X09339478

Crandall, A., Deater-Deckard, K. ve Riley, A. W. (2015). Maternal emotion and cognitive control capacities and parenting: A conceptual framework. *Developmental Review, 36*, 105-126. https://doi.org/10.1016/j.dr.2015.01.004.

Crandall, A., Ghazarian, S. R., Deater-Deckard, K., Bell, M. A. ve Riley, A. W. (2018). Interface of maternal cognitions and executive function in parenting and child conduct problems. *Family Relations, 67*(3), 339–353. https://doi.org/10.1111/fare.12318

Crnic, K. A., Gaze, C. ve Hoffman, C. (2005). Cumulative parenting stress across the preschool period: relations to maternal parenting and child behaviour at age 5. *Infant and Child Development, 14*, 117–132.

Crnic, K. ve Low, C. (2002). Everyday stresses and parenting. İçinde M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Practical issues in parenting* (ss. 243–267). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Csikos, G., Tarnokine Törő, K., Rózsa, S. ve Hadházi, É. ve Földi, A., (2020). Psychological factors in Hungarian families under the coronavirus pandemic: The effects of resilience and stress on the wellbeing of adolescents, their interconnections within the family. https://doi.org/10.31234/osf.io/k8n5m

Cutrona, C. ve Troutman, B. (1986). Social support, infant temperament, and parenting self efficiacy: A mediational model of postpartum depression. *Child Development, 57*(6), 1507-1518. 10.2307/1130428

Dabrowska, A. ve Pisula, E. (2010). Parenting stress and coping styles in mothers and fathers of pre-school children with autism and Down syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research,54(3),*266–280. 10.1111/j.13652788.2010.01258.x

Darling, N. (1999). Parenting style and its correlates. Eric Digest. http://www.ericdigests.org/1999-4/parenting.htm

Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin, 113*(3), 487.

Davidov, M. ve Grusec, J. E. (2006). Untangling the links of parental responsiveness to distress and warmth to child outcomes. *Child Development, 77*(1), 44-58.

Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology – Science and Practice, 5*, 314–332.

Deater-Deckard, K. ve Dodge, K. A. (1997). Externalizing behavior problems and discipline revisited: Nonlinear effects and variation by culture, context, and gender. *Psychological Inquiry, 8*(3), 161-175.

Deater-Deckard, K. ve Scarr, S. (1996). Parenting stress among dual-earner mothers and fathers: Are there gender differences? *Journal of Family Psychology, 10*, 45–59.

Deater-Deckard, K., Ivy, L. ve Petrill, S. A. (2006). Maternal warmth moderates the link between physical punishment and child externalizing problems: A parent offspring behavior genetic analysis. *Parenting: Science and Practice, 6*(1), 59-78.

Decker, K. M., Thurston,I. B., Howell, K. H., Hasselle, A. J. ve Kamody, R. C. (2021). Associations between profiles of maternal strengths and positive parenting practices among mothers experiencing adversity. *Parenting, 21*(1), 1-23. 10.1080/15295192.2020.1729611

Demir, E. K. ve Şendil, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). *Türk Psikolojileri Yazıları Dergisi, 11*(21), 15-25.

Demiriz, S. ve Öğretir, A. (2007). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki 10 yaş çocuklarının anne tutumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 15*(1), 105-122. https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/49108/626700

De Miranda, D. M., Da Silva Athanasio, B., De Sena Oliveira, A. C. ve Silva, A. C. S. (2020).How is COVID-19 pandemic impacting mental health of children and adolescents?. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 51*.

Dervishaliaj, E. (2015). Family hardiness as a source of family resource in coping with stress in families of children with developmental disabilities. Buletini Shkencor, Universiteti Ismail Qemali Vlore. 2.

Dinkelmann, I. ve Buff, A. (2016). Children's and parents' perceptions of parental support and their effects on children's achievement motivation and achievement in mathematics. A longitudinal predictive mediation model. *Learning and Individual Differences, 50*, 122- 132.

Donker, M. H., Mastrotheodoros, S. ve Branje, S. (2020). Development of parent adolescent relationships during the COVİD-19 pandemic: The role of stress and coping. 10.31234/osf.io/urmt9

Dornbusch, S., Ritter, P., Leiderman, P., Roberts, D. ve Fraleigh, M. (1987). The relation of parenting style to adolescent school performance. *Child Development, 58*(5), 1244-1257. 10.2307/1130618

Duca, D. S. (2015). Family resilience and parental stress: the effects on marital relationship in the context of a child diagnosed with an autism spectrum disorder. *Analele Ştiinţifice ale Universităţii» Alexandru Ioan Cuza «din Iaşi. Psihologie*, (1), 71-90.

Dunton, G. F., Liao, Y., Dzubur, E., Leventhal, A. M., Huh, J., Gruenewald, T., Margolin, G., Koprowski, C., Tate, E. ve Intille, S. (2015). Investigating within-day and longitudinal effects of maternal stress on children's physical activity, dietary intake, and body composition: Protocol for the MATCH study. *Contemporary Clinical Trials, 43,* 142- 154. https://doi.org/10.1016/j.cct.2015.05.007

Durmuş, R. (2006). *3-6 Yaş Arası Çocuğu Olan Ebeveynlerin Kişilik Özellikleri İle Anne Baba Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Durmuşoğlu Saltalı, N. ve İmir, H. (2018). Parenting style as a predictor of the preschool children's social behaviors. *Participatory Educational Research, 5*(2), 18-37.

Ebrahimi, L., Amiri, M., Mohamadlou, M. ve Rezapur, R. (2017). Attachment styles, parenting styles, and depression. *International Journal of Mental Health and Addiction, 15*(5), 1064-1068.

Ekas, N. V., Tidman, L. ve Timmons, L. (2019). Religiosity/spirituality and mental health outcomes in mothers of children with autism spectrum disorder: The mediating role of positive thinking. *Journal of Autism Development Disorder, 49,* 4547-4558.https://doi.org/10.1007/s10803-01904165-z

Elçi, Ö. (2004). *Predictive values of social support, coping styles and stress level in posttraumatic growth and burnout levels among the parents of children with autism* [Unpublished Master's Thesis]. Middle East Technical University.

Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Mesman, J. (2016). Gender-differentiated parenting revisited: Meta-analysis reveals very few differences in parental control of boys and girls. *PloS one, 11*(7), e0159193. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0159193

Epstein, N. B., Bishop, D. S. ve Levin, S. (1978). The McMaster model of family functioning. *Journal of Marital and Family therapy, 4*(4), 19-31.

Epstein, N. B. ve Bishop, D. S. (1973). State of the art. *Canadian Psychiatric Association Journal, 18*(3), 175-183. https://doi.org/10.1177/070674377301800301

Epstein, N., Baldwin, L. ve Bishop, D. (1983). The McMaster family assessment device. *Journal of Marital and Family Theraph, 9,* 171–180.

Evans, J. L. ve Myers, R. G. (1994). Childrearing practices: Creating programs where traditions and modern practices meet. *Coordinators Notebook, 15*(74), 1-24.

Evans, C., Nelson, L., Porter, C., Nelson, D. ve Hart, C. (2012). Understanding relations among children's shy and antisocial/aggressive behaviors and mothers' parenting: The role of maternal beliefs. *Merrill-Palmer Quarterly, 58*(3), 341-374. http://www.jstor.org/stable/41850989

Eve, P. M., Byrne, M. K. ve Gagliardi, C. R. (2014). What is good parenting? The perspectives of different professionals. *Family Court Review, 52*(1), 114-127.

Failla, S. ve Jones, L.C. (1991). Families of children with developmental disabilities: An examination of family hardiness. *Research in Nursing and Health, 14,* 41-50. https://doi.org/10.1002/nur.4770140107

Farkas, C. ve Valdés, N. (2010). Maternal stress and perceptions of self-efficacy in socioeconomically disadvantaged mothers: An explicative model. *Infant Behavior and Development, 33*(4), 654-662.

Farmer, A. Y. ve Lee, S. K. (2011). The effects of parenting stress, perceived mastery, and maternal depression on parent–child interaction. *Journal of Social Service Research, 37*(5), 516-525.10.1080/01488376.2011.607367

Fegert, J. M., Vitiello, B., Plener, P. L. ve Clemens, V. (2020). Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVİD-19) pandemic for child and adolescent mental health: A narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, *14*, 1-11.

Feldman, D. B., Einav, M. ve Margalit, M. (2018). Does Family Cohesion Predict Children's Effort? The Mediating Roles of Sense of Coherence, Hope, and Loneliness. *The Journal of Psychology*, *152*(5), 276–289. https://doi.org/10.1080/00223980.2018.1447434

Felson, R. ve Zielinski, M. (1989). Children's self-esteem and parental support. *Journal of Marriage and Family, 51*(3), 727-735. doi:10.2307/352171

Fernandes, C. S., Magalhães, B., Silva, S. ve Edra, B. (2021). Marital satisfaction of portuguese families in times of social lockdown. *The Family Journal*. https://doi.org/10.1177/10664807211009809

Fernandez, I. T., Schwartz, J. P., Chun, H. ve Dickson, G. (2013). Family resilience and parenting. İçinde *Handbook of family resilience* (ss. 119-136). Springer.

Fivush, R. ve Sales, J. M. (2006). Coping, attachment, and mother-child narratives of stressful events. *Merrill-Palmer Quarterly, 52*(1), 125-150. http://www.jstor.org/stable/23096070

Fonseca, A., Moreira, H. ve Canavarro, M. C. (2020). Uncovering the links between parenting stress and parenting styles: The role of psychological flexibility within parenting and global psychological flexibility. *Journal of Contextual Behavioral Science*, *18*, 59-67.

Fox, R. A., Platz, D. L. ve Bentley, K. S. (1995) Maternal factors related to parenting practices, developmental expectations, and perceptions of child behavior problems. *The Journal of Genetic Psychology*, *156*(4), 431-441. 10.1080/00221325.1995.9914835

Freed, R. D. ve Tompson, M. C. (2011). Predictors of parental locus of control in mothers of pre and early adolescents. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *40*(1), 100- 110.

Friedrich W. N., Wilturner, L. T. ve Cohen, D. S. (1985). Coping resources and parenting mentally retarded children. *American Journal of Mental Deficiancy, 90*,(2), 130-139.

Fuller, H. R. ve Huseth-Zosel, A. (2021). Lessons in resilience: Initial coping among older adults during the COVID-19 pandemic. *The Gerontologist*, *61*(1), 114-125. https://doi.org/10.1093/geront/gnaa170

Gelfand, D. M., Teti, D. M. ve Radin Fox, C. E. (1992). Sources of parenting stress for depressed and nondepressed mothers of infants. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, *21*(3), 262-272.

Gerstein, E. D., Crnic, K. A., Blacher, J. ve Baker, B. L. (2009). Resilience and the course of daily parenting stress in families of young children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research, 53*(12), 981–997. https://doi.org/10.1111/j.13652788.2009.01220.x

Gewirtz, A., Forgatch, M. ve Wieling, E. (2008). Parenting practices as potential mechanisms for child adjustment following mass trauma. *Journal of Marital and Family Therapy, 34*(2),177–192. https://doi.org/10.1111/j.17520606.2008.00063.x

Gill, M. J. ve Harris, S. L. (1991). Hardiness and social support as predictors of psychological discomfort in mothers of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *21*(4), 407–416. https://doi.org/10.1007/BF02206867

Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*,*3*(28), 113-128.https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21448/229850

Goldberg, A. E., McCormick, N. ve Virginia, H. (2021). Parenting in a pandemic: Work family arrangements, well-being, and intimate reletionships among adoptive parents. *Family Relations, 70*, 7-25.

Gómez, A. (2021). Associations between family resilience and health outcomes among kinshipcaregivers and their children. *Children and Youth Services Review, 127*. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106103

Goodlett, B. D., Trentacosta, C. J., McLear, C., Crespo, L., Wheeler, R., Williams, A., Chaudhry, K., ve Smith-Darden, J. (2017). Maternal depressive symptoms and at risk young children's internalizing problems: The moderating role of mothers' positivity. *Merrill-Palmer Quarterly, 63*(1), 77-104. 10.13110/merrpalmquar1982.63.1.0077

Grant, K. E., Compas, B. E., Stuhlmacher, A. F., Thurm, A. E., McMahon, S. D. ve Halpert, J. A. (2003). Stressors and child and adolescent psychopathology: Moving from markersto mechanisms of risk. *Psychological Bulletin, 129*, 447-466.

Greeff, A. ve Van der Walt, K. (2010). Resilience in families with an autistic child. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities, 45*(3), 347-355. http://www.jstor.org/stable/23880109

Griffith, A.K. (2020). Parental burnout and child maltreatment during the COVİD-19 pandemic. *Journal of Family Violence*. https://doi.org/10.1007/s10896 020001722

Guajardo, N., Snyder, G. ve Petersen, R. (2009). Relationships among parenting practices, parental stress, child behaviour, and children's social-cognitive development. *Infant and Child Development, 18,* 37–60. 10.1002/icd.578

Gudmundson, J. A. ve Leerkes, E. M. (2012). Links between mothers' coping styles, toddler reactivity, and sensitivity to toddler's negative emotions. *Infant Behavior & Development, 35*(1), 158–166.

Gülaldı, D. (2010). *Erken çocuklukta serebral palsi'li ve otistik çocuk annelerinin ebeveyn stres düzeylerinin yaşam doyumları ile ilişkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Günindi, Y. ve Giren, S., (2017). Aile kavramının değişim süreci ve okul öncesi dönemde ailenin önemi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 31,* 349-361.

Han, W. J. (2008). The academic trajectories of children of immigrants and their school environments. *Development Psychology, 44*, 1572-1590.

Hawley D. R. ve DeHaan, L. (1996). Toward a definition of family resilience: Integrating life span and family perspectives. *Family Process, 35*(3), 283-298. 10.1111/j.1545 5300.1996.00283.

Headey, B., Muffels, R. ve Wagner, G. (2014). Parents transmit happiness Along with associated values and behaviors to their children: A lifelong "Happiness dividend"? *Social Indicators Research, 116*(3), 909-933. http://www.jstor.org/stable/24720937

Healey, D. M., Flory, J. D., Miller, C. J. ve Halperin, J. M. (2011). Maternal positive parenting style is associated with better functioning in hyperactive/inattentive preschool children. *Infant and Child Development, 20*(2), 148-161.

Henderson, A. D., Sayger, T. V., & Horne, A. M. (2003). Mothers and sons: A look at the relationship between child behavior problems, marital satisfaction, maternal depression, and family cohesion. *The Family Journal, 11*(1), 33–41. https://doi.org/10.1177/1066480702238469

Hill, R. (1958). 1. Generic features of families under stress. *Social Casework, 39*(2-3), 139- 150. https://doi.org/10.1177/1044389458039002-318

Hiraoka, D. ve Tomoda, A. (2020). Relationship between parenting stress and school closures due to the COVID-19 pandemic. *Sychiatry and Clinical Neurosciences, 74*(9), 497–498.

Hobfoll, S. ve Spielberger, C. (1992). Family stress: Integrating theory and measurement. *Journal of Family Psychology, 6*, 99-112.

Hoffman, L. W. ve Youngblade, L. M. (1998). Maternal employment, morale and parenting style: Social class comparisons. *Journal of Applied Developmental Psychology, 19*(3), 389- 413.

Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., Ballard, C., Christensen, H., Cohen Silver, R., Everall, I., Ford, T., John, A.,

Kabir, T., King, K., Madan, I., Michie, S., Przybylski, A. K., Shafran, R., Sweeney, A., Worthman, C. M., … Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVİD-19 pandemic: A call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*, *7*(6), 547-560. https://doi.org/10.1016/S2215 0366(20)30168-1

Howell, K. H., Thurston, I. B., Schwartz, L. E., Jamison, L. E. ve Hasselle, A. J. (2018). Protective factors associated with resilience in women exposed to intimate partner violence. *Psychology of Violence*, *8*(4), 438-447. https://doi.org/10.1037/vio0000147

Huizink, A. C., de Medina, P. G., Mulder, E. J., Visser, G. H. ve Buitelaar, J. K. (2002). Coping in normal pregnancy. *Annals of Behavioral Medicine:A Publication of the Society of Behavioral Medicine*, *24*(2), 132–140. https://doi.org/10.1207/S15324796ABM240210

Hutchinson, S. L., Afifi, T. ve Krause, S. (2007) The family that plays together fares better. *Journal of Divorce & Remarriage, 46*,3-4, 21-48. 10.1300/J087v46n03_03

Jackson, A. P. ve Huang, C. C. (2000). Parenting stress and behavior among single mothers of preschoolers: The mediating role of self-efficacy. *Journal of Social Service Research, 26*(4), 29-42. 10.1080/01488370009511335

Jackson, A. P. ve Choi, J. (2018). Parenting stress, harsh parenting, and children's behavior. *Journal of Family Medicine & Community Health*, *5*(3), 10.

Janssen, J. M. A. M. (1994). Authoritarian child rearing, parental locus of control, and the child's behaviour style. *International Journal of Behavioral Development, 17*(3), 485-501. https://doi.org/10.1177/016502549401700306

Janssen, L. H. C., Kullberg, M-L. J. verkuil, B., van Zwieten, N., Wever, M. C. M., van Houtum, L. A. E. M., Wentholt, W. G. M. ve Elzinga, B. M. (2020). Does the COVID-19 pandemic impact parents' and adolescents' well-being? An EMA study on daily affect and parenting. PLoS ONE *15*(10), e0240962. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240962

Johnson N.,ve Simpson, P. M. (2013) Lack of father involvement in research on children with autism spectrum disorder: Maternal parenting stress and family functioning. *Issues in Mental Health Nursing, 34*(4), 220-228. 10.3109/01612840.2012.745177

Johnson, B. (2020). Importance of Positive Parenting During the Pandemic. *BMH Medical Journal, 7*(3), 46-49.

Johnson, N., (2015). *Maternal psychological maturity, parenting and toddler regulation.* [Unpublished Doctorate Dissertations] Macquarie University.

Johnson, N. ve McMahon, C. (2008). Preschoolers' sleep behaviour: Associations with parental hardiness, sleep-related cognitions and bedtime interactions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines, 49*(7), 765–773. https://doi.org/10.1111/j.14697610.2007.01871.x

Jones, T. L. ve Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficiacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review, 25*(3), 341-363. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2004.12.004

Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). Changing value of children in Turkey. *Studies in Family Planning, 13*, 350.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 36*(4), 403–422. https://doi.org/10.1177/0022022105275959

Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Türkiye'de Aile Kültürü. *Kadın Araştırmaları Dergisi, 0(*1). https://dergipark.org.tr/tr/pub/iukad/issue/729/7874

Kalil, A., Mayer, S. ve Shah, R. (2020). Impact of the COVİD-19 crisis on family dynamics in economically vulnerable households. *University of Chicago, Becker Friedman Institute for Economics Working Paper*, (2020-139).

Kaner, S. ve Bayraklı, H. (2010). Aile Yılmazlık Ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 11*(2), 47-62.

Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (13. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kardum, I., Hudek-Knežević, J. ve Krapić, N. (2012). The structure of hardiness, its invariance across gender and relationships with personality traits and mental health outcomes. *Psihologijske teme, 21*(3), 487-507.

Kendall, S. ve Bloomfield, L. (2005). Developing and validating a tool to measure parenting self efficacy. *Journal of Advanced Nursing, 51*(2), 174–181. https://doi.org/10.1111/j.13652648.2005.03479.x

Kersh, J., Hedvat, T., Hauser-Cram, P. ve Warfield, M.E. (2006), The contribution of marital quality to the well-being of parents of children with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research, 50*, 883-893. https://doi.org/10.1111/j.13652788.2006.00906.x

Kim, I., Dababnah, S. ve Lee, J. (2020). The influence of race and ethnicity on the relationship between family resilience and parenting stress in caregivers of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 50*(2), 650-658.

Kobasa, S.C. (1979), Personality and resistance to illness. *American Journal of Community Psychology, 7,* 413-423. https://doi.org/10.1007/BF00894383

Kobasa, S. C., Maddi, S. R. ve Puccetti, M. C. (1982). Personality and exercise as buffers in the stress illness relationship. *Journal of Behavioral Medicine, 5,* 391-404. https://doi.org/10.1007/BF00845369

Koçhan, A. (2019). *Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeyi, stresle başa çıkma tarzları, hastalık yükü algıları ve bilgece farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Başkent Üniversitesi.

Kokkinos, C.M. ve Panayiotou, G. (2007). Parental discipline practices and locus of control: Relationship to bullying and victimization experiences of elementary school students. *Social Psychology of Education, 10,* 281–301. https://doi.org/10.1007/s11218007-9021-3

Konno K. (2021). Relationship between stressors, stress reactions and hardiness in Japanese mothers of early neonatal babies: A cross-sectional study. *Japan Journal of Nursing Science, 18*(1). https://doi.org/10.1111/jjns.12381

Kotchick, B. ve Forehand, R. (2002). Putting parenting in perspective: A discussion of the contextual factors that shape parenting practices. *Journal of Child and Family Studies, 11,* 255-269. 10.1023/A:1016863921662.

Kulaksızoğlu, A. (1989). Çocuk yetiştirme tutumları ve aile. *Eğitim ve Bilim*, *13*(74).

Kuhn, J.C. ve Carter, A.S. (2006). Maternal self-efficacy and associated parenting cognitions among mothers of children with autism. *American Journal of Orthopsychiatry, 76,* 564-575. https://doi.org/10.1037/0002-9432.76.4.564

Kuppens, S. ve Ceulemans, E. (2018). Parenting styles: A closer look at a well-known concept. *Journal of Child and Family Studies*, *28*(1), 168–181. https://doi.org/10.1007/s10826018-1242-x

Landau, J. L. (2013). Family and community resilience relative to the experience of mass trauma: Connectedness to family and culture of origin as the core components of healing. Becvar D. (eds) *Handbook of Family Resilience* içinde (ss. 459-480). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3917-2_10

Lansford, J. E., Malone, P. S., Dodge, K. A., Chang, L., Chaudhary, N., Tapanya, S., Oburu, P., ve Deater-Deckard, K. (2010). Children's perceptions of maternal hostility as a mediatorof the link between discipline and children's adjustment in four countries. *International Journal of Behavioral Development*, *34*(5), 452-461. https://doi.org/10.1177/0165025409354933

Lazarus, R. ve Folkman, S. (1985). *Stress and coping*. Springer.

Lee, C.-Y. S., Anderson, J. R., Horowitz, J. L. ve August, G. J. (2009). Family income and parenting: The role of parental depression and social support. *Family Relations, 58,* 417- 430. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2009.00563.x

Lee, J. E. ve Choi, Y. O. (2019). The relationship between parenting stress of mothers of children with ADHD and family resilience. *The Journal of the Korea Contents Association*, *19*(1), 96-107.

Lee, S. J. ve Ward, K. P., (2020). Stress and parenting during the coronavirus pandemic. Ann Arbor, MI: University of Michigan Parenting in Context Research Lab.

Lee, S. J., Ward, K. P., Chang, O. D. ve Downing, K. D. (2021). Parenting activities and the transition to home-based education during the COVİD-19 pandemic. *Children and Youth Services Review, 122,* 105885.

Leerkes, E. M. ve Crockenberg, S. C. (2002). The development of maternal self-efficacy and its impact on maternal behavior. *Infancy*, *3*(2), 227-247.

Leidy, M. S., Guerra, N. G., & Toro, R. I. (2010). Positive parenting, family cohesion, and child social competence among immigrant Latino families. *Journal of Family Psychology*, *24*(3), 252.

Limbers, C. A., McCollum, C. ve Greenwood, E. (2020). Physical activity moderates th association between parenting stress and quality of life in working mothers during the COVİD-19 pandemic. *Mental Health and Physical Activity, 19,* 100358.

Lloyd, T. ve Hastings, R. P. (2009). Parental locus of control and psychological well being in mothers of children with intellectual disability*. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 34(2), 104-115.* 10.1080/13668250902862074

Loades, M. E., Chatburn, E., Higson-Sweeney, N., Reynolds, S., Shafran, R., Brigden, A., Linney, C., McManus, M. N., Borwick, C. ve Crawley, E. (2020). Rapid systematic review: The impact of social isolation and loneliness on the mental health of children and adolescents in the context of COVİD-19. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, *59*(11), 1218–1239. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2020.05.009

Loyd, B. H. ve Abidin, R. R. (1985). Revision of the parenting stress index. *Journal of Pediatric Psychology*, *10*(2), 169-177.

Luthar, S. S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, *71*(3), 543-562.

Ma, J.L., Wong, T.K., Lau, Y.K. ve Lai, L.Y. (2012). The effect of socioeconomic status and family structure on parental warmth and parental control in a chinese context: Implications for social work practice. Asian Social Work and Policy Review, 6, 265- 281. https://doi.org/10.1111/aswp.12002

Maccoby, E. E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent child interaction. İçinde P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology* (Cilt 4, ss. 1-101). New York: Wiley.

Machida, S. ve Holloway, S. (1991). The relationship between divorced mothers' perceived control over child rearing and children's post-divorce development. *Family Relations, 40*(3), 272- 278. 10.2307/585011

Mackay, R. (2003). Family resilience and good child outcomes: An overview of the research literature. *Social Policy Journal of New Zealand, 98*-118.

Maddi, S. (2006). Hardiness: The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology, 1,* 160-168. 10.1080/17439760600619609.

Manning, L.G., Davies, P.T. ve Cicchetti, D. (2014), Interparental violence and childhood adjustment: How and why maternal sensitivity is a protective factor. *Child Development,85,* 2263-2278. https://doi.org/10.1111/cdev.12279

Margalit, M. ve Kleitman, T. (2006). Mothers' stress, resilience and early intervention. *European Journal of Special Needs Education, 21*(3), 269-283. 10.1080/08856250600810682

Masten, A. S. (1989*).* Resilience in development: Implications of the study of successful adaptation for developmental psychopathology. İçinde D. Cicchetti (Ed.), *The emergence of a discipline: Rochester Symposium on Developmental Psychopathology* (Cilt 1, ss. 261- 294). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Masten, A. S. (2018). Resilience theory and research on children and families: Past, present, and promise. *Journal of Family Theory & Review, 10*(1), 12-31.

Masten, A. S., Hubbard, J. J., Gest, S. D., Tellegen, A., Garmezy, N. ve Ramirez, M. (1999).Competence in the context of adversity: Pathways to resilience and maladaptation from childhood to late adolescence. *Development and Psychopathology, 11*(1), 143-169.

Maughan, B. (2017). Family and systemic influences. İçinde D. Skuse, H. Bruce and L. Dowdney (Eds.), *Child Psychology and Psychiatry.*(ss. 1-7). https://doi.org/10.1002/9781119170235.ch1

McCubbin, H. I. ve Patterson, J. M. (1983). The family stress process: The double ABCX model of adjustment and adaptation. *Marriage & Family Review, 6*(1-2), 7-37.

McCubbin, H. I. ve McCubbin, M. A. (1988). Typologies of resilient families: Emerging roles of social class and ethnicity. *Family relations,* 247-254.

McCubbin, M. A., ve McCubbin, H. I. (1996). Resiliency in families: A conceptual model of family adjustment and adaptation in response to stress and crises. İçinde H. I. McCubbin, A. I. Thompson & M. A. McCubbin (Eds.), Family assessment: Resiliency, coping and adaptation inventories for research and practice (ss. 1-64). Madison, WI: University of Wisconsin Publishers.

McCubbin, M. A. ve McCubbin, H. I. (1989). Theoretical orientations to family stress and coping. *Treating Stress in Families,* 3-43.

McDermott S. P., Somers, C. L., Ceresnie, A. R., Hillman, S. B. ve Partridge R.T. (2014). Maternal and paternal parenting style patterns and adolescent emotional and behavioral outcomes. *Marriage & Family Review, 50*(4), 342-359. 10.1080/01494929.2013.879557

McDermott, B. M. ve Cobham, V. E. (2012). Family functioning in the aftermath of a natural disaster. *BMC Psychiatry*, *12*, 55. https://doi.org/10.1186/1471-244X1255

McNamara, K. A., Selig, J. P. ve Hawley, P. H. (2010). A typological approach to the study of parenting: Associations between maternal parenting patterns and child behaviour and social reception. *Early Child Development and Care, 180*(9), 1185- 1202.

Mikocka-Walus, A., Stokes, M., Evans, S., Olive, L. ve Westrupp, E. (2021). Finding the power within and without: How can we strengthen resilience against symptoms of stress, anxiety, and depression in Australian parents during the COVİD-19 pandemic*?. Journal o fPsychosomatic Research.*. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2021.110433

Miller, I. V., Kabacoff, R. I., Epstein, N. B., Bishop, D. S., Keitner, G. I. ve Baldwin, L. M. (1994). The development of a clinical rating scale the McMaster Model of Family Functioning. *Family Process, 33(1), 53-69.* 10.1111/j.15455300.1994.00053.x

Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S. ve Epstein, N. B. (2000). The McMaster approach to families: Theory, assessment, treatment and research. *Journal of Family Therapy*, *22*(2), 168-189.

Miller, J. J., Cooley, M. E. ve Mihalec-Adkins, B. P. (2020). Examining the impact of COVİD-19 on parental stress: A stuyd of foster parents. *Child Adolescents Social Work Journal.* https://doi.org/10.1007/s10560-020-00725-w

Minuchin, S. (2018). Structural family therapy. İçinde *Families and family therapy* (ss. 1-11). Routledge.

Mistry, R., Stevens, G. D., Sareen, H., De Vogli, R. ve Halfon, N. (2007). Parenting related stressors and self-reported mental health of mothers with young children. *American Journal of Public Health*, *97*(7), 1261-1268.https://doi.org/10.2105/AJPH.2006.088161

Mitchell, D. B., Szczerepa, A. ve Hauser-Cram, P. (2016). Spilling over: Partner parenting stress as a predictor of family cohesion in parents of adolescents with developmentaldisabilities. *Research in Developmental Disabilities, 49*, 258-267.

Moreland, A.D., Felton, J.W., Hanson, R.F., Jackson, C. ve Dumas, J.E. (2016). The relation between parenting stress, locus of control and child outcomes: Predictors of change in a parenting intervention. *Journal of Child and Family Stud*ies, 25, 2046–2054. https://doi.org/10.1007/s10826-016-0370-4

Morris, A.S., Silk, J.S., Steinberg, L., Sessa, F.M., Avenevoli, S. ve Essex, M.J. (2002). Temperamental vulnerability and negative parenting as interacting predictors of child adjustment. *Journal of Marriage and Family, 64*, 461-471. https://doi.org/10.1111/j.17413737.2002.00461.x

Moscardino, U., Dicataldo, R., Roch, M., Carbone, M. ve Mammarella, I. (2021). Parental stress during COVİD-19:A brief report on the role of distance education and family resources in an Italian sample. *Current Psychology*. 10.1007/s12144-02101454-8

Mouton, P. Y. ve Tuma, J. M. (1988). Stress, locus of control, and role satisfaction in clinic and control mothers. *Journal of Clinical Child Psychology, 17*(3), 217-224. 10.1207/s15374424jccp1703_4

Mullin, W. J. ve Arce, M. (2008). Resilience of families living in poverty. *Journal of Family Social Work, 11*(4), 424-440.

Murphy, L. B. ve Moriarty, A. E. (1976). *Vulnerability, coping and growth from infancy to adolescence.* Yale U Press.

Musser, N., Zalewski, M., Stepp, S. ve Lewis, J. (2018). A systematic review of negative parenting practices predicting borderline personality disorder: Are we measuring biosocial theory's 'invalidating environment'?, *Clinical Psychology Review, 65,* 1-16. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.06.003.

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8. (ss. 79). Washington, DC: The National Academies Press. 10.17226/21868.

Neece, C. L., Green, S. A. ve Baker, B. L. (2012). Parenting stress and child behavior problems: A transactional relationship across time. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities, 117*(1), 48-66.

Nikolaev, E. L., Baranova, E. A. ve Petunova, S. A. (2016). Mental health problems in young children: The role of mother's coping and parenting styles and charactheristics of family functioning. *Procedia- Social and Behavior Sciences*, 233, 94-99. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.152.

Ningsih, M. P. (2021). Parenting style during the COVİD-19 pandemic. *Proceedings of the 5th Asian Education Symposium 2020 (AES 2020)*. (ss. 532-533). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/assehr.k.210715.108

Ogbu, J. (1981). Origins of human competence: A cultural-ecological perspective. *Child Development, 52*(2), 413-429. doi:10.2307/1129158

Ogburn, W. F. (1938). The changing family. *The Family, 19*(5), 139–143. https://doi.org/10.1177/104438943801900501

Oh, S. ve Chang, S. (2014). Concept analysis: Family resilience. *Open Journal of Nursing, 4,* 980-990. 10.4236/ojn.2014.413105.

Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of Family Therapy*, *22*(2), 144-167.

Ooms, T. (2019). The evolution of family policy: Lessons learned, challenges, and hopes for the future. *Journal of Family Theory & Review*, *11*(1), 18-38.

Orgilés, M., Morales, A., Delvecchio, E., Mazzeschi, C. ve Espada, J. P. (2020). Immediate psychological effects of the COVID-19 quarantine in youth from Italy and Spain. *Frontiers in Psychology, 11,* 2986.

Orthner, D.K., Jones-Sanpei, H. and Williamson, S. (2004). The resilience and strengths of low income families. *Family Relations, 53,* 159-167. https://doi.org/10.1111/j.00222445.2004.00006.x

Önder Erol, P. ve Aloğlu, E. (2017). Çocuğun Değeri ve Aile Değişimi: Türkiye'den Otuz Yıllık Bir Portre Sosyoloji Dergisi, (35), 77-101. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/37643/434791

Öngören, S. (2021). The pandemic period and the parent-child relationship. *International Journal of Contemporary Educational Research*, *8*(1), 94-110.

Öz, P. D. F. ve Yılmaz, U. H. E. B. (2009). Ruh sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Psikolojik sağlamlık. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *16*(3), 82-89.

Özbay, Y. ve Aydoğan, A. G. D. (2013). Aile yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *7*(31), 129-146.

Parkes, A., Sweeting, H. ve Wight, D. (2015). Parenting stress and parent support among mothers with high and low education. *Journal of Family*, *29*(6), 907–918. https://doi.org/10.1037/fam0000129

Paquette, D. (2004). Theorizing the father-child relationship: Mechanisms and developmental outcomes. *Human Development, 47,* 193-219. 10.1159/000078723.

Paquette, D. ve Ryan, J. (2001). *Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory*. The Virtues Project: National Louis University.

Patterson, J. M. (1988). Families experiencing stress: I. The Family Adjustment and Adaptation Response Model: II. Applying the FAAR Model to health-related issues for intervention and research. *Family Systems Medicine*, *6*(2), 202.

Patterson, J. M. (2002a). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*, *64,* 349-360.

Patterson, J. M. (2002b). Understanding family resilience. *Journal of Clinical Psychology*, *58*(3), 233-246.

Patterson, J. M. ve Garwick, A. W. (1994). Levels of meaning in family stress theory. *FamilyProcess*, *33*(3), 287-304.

Perdikogianni M. ve Anastassiou-Hadjicharalambous X. (2011). Child rearing practices. İçinde Goldstein S., Naglieri J. A. (Eds), *Encyclopedia of Child Behavior and Development*. Springer, Boston, MA.

Phillips, B. A., Conners, F. ve Curtner-Smith, M. E. (2017). Parenting children with down syndrome: An analysis of parenting styles, parenting dimensions, and parental stress. *Research in Developmental Disabilities*, *68*, 9-19.

Plaza, J. C., Sevilla, M. D. G., Rico, G. M. ve Murillo, C. P. M. (2017). Parenting stress and coping strategies in mothers of children receiving early intervention services. *Journal of Child and Family Studies*, *26*(11), 3192-3202.

Plumb, J. C. (2011). *The impact of social support and family resilience on parental stress in families with a child diagnosed with an autism spectrum disorder*. [Doctoral dissertation, University of Pennsylvania]. Doctorate in Social Work Dissertations.

Polizzi, C., Lynn, S. J. ve Perry, A. (2020). Stress and coping in the time of COVID-19: Pathways to resilience and recovery. *Clinical Neuropsychiatry*, *17*(2).

Pratiwi, H., Yarliani, I., Ismail, M., Haida, R. N. ve Asmayanti, N. (2020). Assessing the toxic levels in parenting behavior and coping strategies implemented during the COVİD-19 pandemic. *Jurnal Pendidikan Usia Dini*, *14*(2), 231 - 246.

Prime, H., Wade, M. ve Browne, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVİD-19 pandemic. *The American Psychologist*, *75*(5),631-643. https://doi.org/10.1037/amp0000660

Qian, G., Mei, J., Tian, L. ve Dou, G. (2021). Assessing mothers' parenting stress: Differences between one- and two-child families in China. *Frontiers in Psychoogy,11*,609-715. 10.3389/fpsyg.2020.609715

Qiu, Y., Xu, L., Pan, Y., He, C., Huang, Y., Xu, H., Lu, Z. ve Dong, C. (2021). Family resilience, parenting styles and psychosocial adjustment of children with chronic illness: A cross sectional study. *Frontiers in Psychiatry*, *12*, 653.

Querido, J. G., Warner, T. D. ve Eyberg, S. M. (2002) Parenting styles and child behavior in African American families of preschool children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *31*(2), 272-277. 10.1207/S15374424JCCP3102_12

Radanović, A., Micić, I., Pavlović, S. ve Krstić, K. (2021). Pandemic parenting: Predictors of quality of parental pandemic practices during COVİD-19 lockdown in Serbia. *Psihologija*, *54*(3), 323-345.

Radetić-Paić, M. ve Černe, K. (2020). The influence of family income on students' family resilience in Croatia. *Economic Research*, *33*(1), 1172-1181. 10.1080/1331677X.2019.1697332

Ragamayi, M. P. (2020). Level of family bonding amond young adults during national lockdown due to Covıd-19. *UGC CARE Journal, 31*(12), 684-698.

Rajgariah, R., Chandrashekarappa, S. M., Babu, K. V., Gopi, A., Ramaiha, N. M. M. ve Kumar, J. (2021). Parenting stress and coping strategies adopted among working and non-working mothers and its association with socio-demographic variables: A cross sectional study.*Clinical Epidemiology and Global Health, 9*, 191-195.

Reis, J., Barbera-Stein, L. ve Bennett, S. (1986). Ecological Determinants of Parenting. *Family Relations, 35*(4), 547-554. 10.2307/584516

Richter, N., Bondü, R., Spiess, C. K., Wagner, G. G. ve Trommsdorff, G. (2018). Relations among maternal life satisfaction, shared activities, and child well being. *Frontiers in Psychology,* 9(739). 10.3389/fpsyg.2018.00739

Ritter, E. N. (2005). *Parenting styles: Their impact on the development of adolescent resiliency.* [Doctoral dissertation] Capella University.

Romero, E., Lopez-Romero, L., Dominguez-Alvarez, B., Villar, P. ve Gomez- Fraguela, J. A. (2020). Testing the effects of COVİD-19 confinement in Spanish children: The role of parents distress, emotional problems and specific parenting. https://doi.org/10.31234/osf.io/spxtw

Ronan, K. R., Crellin,K., Johnston, D. M., Finnis, K., Paton, D. ve Becker, J. (2008). Promoting child and family resilience to sisasters: Effects, interventions, and prevention effectiveness. *Children, Youth and Environments, 18*(1), 332-353. http://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.18.1.0332

Roy, R. (1990). Chronic pain and "effective" family functioning: A re-examination of the McMaster Model of Family Functioning. *Contemporary Family Functioning, 12(6), 489–503.* doi:10.1007/bf00901037

Rutter, M. (1999). Resilience concepts and findings: Implications for family therapy. *Journal of Family Therapy, 21*(2), 119-144.

Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Atlı, S. ve Şahin, B. K. (2015). Okul öncesi dönem: Anne baba tutumları. *Mersin University Journal of the Faculty of Education, 11*(3).

Salman Engin., S., Sümer, N., Sağel Çetiner, E. ve Sakman, E. (2019). Anne ve babaların ortak ebeveynlik davranış ve algılarının romantik bağlanma ile ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 59*(1), 717-741. http://dx.doi.org/10.33171/dtcfjournal.2019.59.1.35

Saltzman, W. R., Pynoos, R. S., Lester, P., Layne, C. M. ve Beardslee, W. R. (2013). Enhancing family resilience through family narrative co-construction. *Clinical Child and Family Psychology Review, 16*(3), 294-310.

Sameroff, A. J. ve MacKenzie, M. J. (2003). Research strategies for capturing transactional models of development: The limits of the possible. *Development and Psychopathology, 15*, 613-640.

Sanders, M.R. ve Woolley, M.L. (2005), The relationship between maternal self efficacy and parenting practices: Implications for parent training. *Child: Care, Health and Development, 31,* 65-73. https://doi.org/10.1111/j.13652214.2005.00487.x

Sarani, A., Azhari, S., Mazlom, S. ve Sherbaf, H. A. (2015). The relationship between psychological hardiness and stress coping during pregnancy. *Journal of Midwifery and Reproductive Health, 3*, 408-417.

Sexton, M. B., Hamilton, L., McGinnis, E. W., Rosenblum, K. L. ve Muzik, M. (2015). The roles of resilience and childhood trauma history: Main and moderating effects on postpartum maternal mental health and functioning. *Journal of Affective Disorders*, *174*, 562-568.

Sherman, B., Duarte, C. ve Verdeli, H. (2011). Internalizing and externalizing problems in adolescents from Bahia, Brazil: Sociodemographic correlates and family environment in boys and girls. *International Journal of Mental Health, 40*(3), 55-76. http://www.jstor.org/stable/41345359

Sigel, I. E. ve McGillicuddy-De Lisi, A. V. (2002). Parent beliefs are cognitions: The dynamic belief systems model. In M. H. Bornstein (Ed.). *Handbook of parenting: Being and becoming a parent* (pp. 485 –508). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates.

Silva, I. C. P., Cunha, K. C., Ramos, E. M. L. S., Pontes, F. A. R. ve Silva, S. S. C. (2021). Family resilience and parenting stress in poor families. *Estudos de Psicologia (Campinas), 38*. https://doi.org/10.1590/19820275202138e190116

Sixbey, M. T. (2005). *Development of the family resilience assessment scale to identify family resilience constructs*. University of Florida.

Smith, E. (2017). *The role of parental self-efficacy, hardiness, parenting stress in predicting parenting behaviors*. [Doctoral Dissertation, University of Southern Mississipi] *Dissertations. 1452.*

Solari, C. D. ve Mare, R. D. (2012). Housing crowding effects on children's wellbeing. *Social Science Research, 41*(2), 464-476. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2011.09.012

Solem, M.-B. (2013). Meaning making and avoidance in parenting. *Qualitative Social Work, 12*(2), 170–185. https://doi.org/10.1177/1473325011424643

Spinelli, M., Lionetti, F., Pastore, M. ve Fasolo, M. (2020). Parents' stress and children's psychological problems in families facing the COVİD-19 outbreak in Italy. *Frontiers in Psychology*, *11*, 1713.

Stevens, J. (1988). Social support, locus of control, and parenting in three low-income groups of mothers: Black teenagers, black adults, and white adults. *Child Development, 59*(3), 635- 642. 10.2307/1130563

Stifter, C. A. ve Bono, M. A. (1998). The effect of infant colic on maternal self perceptions and mother infant attachment. *Child: Care, Health and Development, 24*(5), 339-351. https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2002.00088.x

Stormshak, E. A., Bierman, K. L., McMahon, R. J. ve Lengua, L. J. (2000). Parenting practices and child disruptive behavior problems in early elementary school. *Journal of Clinical Child Psychology*, *29*(1), 17-29.

Suchodoletz, A. V., Trommsdorff, G., ve Heikamp, T. (2011). Linking maternal warmth and responsiveness to children's self-regulation. *Social Development, 20*(3), 486. ff10.1111/j.1467- 9507.2010.00588.xff. ffhal-00613823f

Suzuki, K., Hiratani, M., Mizukoshi, N., Hayashi, T., & Inagaki, M. (2018). Family resilience elements alleviate the relationship between maternal psychological distress and the severity of children's developmental disorders. *Research İn Developmental Disabilities, 83*, 91-98.

Swick, K. J. ve Graves, S. B. (1986). Locus of control and interpersonal support as related to parenting. *Childhood Education, 63* (1), 41.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). Türkiye'deki Güncel Durum. https://covid19.saglik.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 04 Mayıs 2021).

Tamis-LeMonda, C. S., Briggs, R. D., McClowry, S. G. ve Snow, D. L. (2009). Maternal control and sensitivity, child gender, and maternal education in relation to children's behavioral outcomes in African American families. *Journal of Applied Developmental Psychology, 30*(3), 321-331.

Taubman-Ben-Ari, O., Ben-Yaakov, O. ve Chasson, M. (2021). Parenting stress among new parents before and during the COVİD-19 pandemic. *Child Abuse & Neglect*, 105080.

Tekin İpek, M., Çiçek, Ö. ve Altay, S. (2017). Bir sosyal politika aracı olarak tarihsel süreçte ailenin değişen/değişmeyen rolleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 17*(38), 35-38.

Teti, D. M. ve Gelfand, D. M. (1991). Behavioral competence among mothers of infants in the first year: The mediational role of maternal self-efficacy. *Child Development, 62*(5), 918- 929.

Thorell, L. B., Skoglund, C., de la Peña, A. G., Baeyens, D., Fuermaier, A., Groom, M. J., Mammarella, I. C., van der Oord, S., van den Hoofdakker, B. J., Luman, M., Miranda, D. M., Siu, A., Steinmayr, R., Idrees, I., Soares, L. S., Sörlin, M., Luque, J. L., Moscardino, U. M., Roch, M., Crisci, G., … Christiansen, H. (2021). Parental experiences of homeschooling during the COVİD-19 pandemic: Differences between seven European countries and between children with and without mental health conditions. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 1-13. Advance online publication. https://doi.org/10.1007/s00787-020-01706-1

Thornton, A. ve Fricke, T. E. (1987). Social change and the family: Comparative perspectives from the West, China, and South Asia. In *Sociological forum* (Vol. 2, No. 4, pp. 746-779). Kluwer Academic Publishers.

Tüfekci, S. (2002). *Kırsal kesimlerden büyükşehirlere göç ve göçün aile yapısındaki meydana getirdiği değişiklikler*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UNESCO (2020). COVİD-19 impact on education. https://en.unesco.org/covid19/educationresponse

Usher, K., Bhullar, N., Durkin, J., Gyamfi, N. ve Jackson, D. (2020), Family violence and COVID-19:Increased vulnerability and reduced options for support. *International Journal of Mental Health Nursing, 29,* 549-552. https://doi.org/10.1111/inm.12735

Uykan, E. ve Akkaynak, M. (2019). Ebeveyn tutumları ile çocukların öz düzenlemeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, *6*(3), 1620-1644.

Varner, J.E. (2009). *Effects of spiritual well-being, religious coping, and hardiness on parenting behaviors in low socioeconomic status families*.[Unpublished doctoral dissertation], University of Southern Mississipi.

Verweij, R., Helmerhorst, K. ve Keizer, R. (2021). Work-to-family conflict, family-to work conflict and their relation to perceived parenting and parent-child relationship before and during the COVİD-19 lockdown. OSF Preprints. https://doi.org/10.31219/osf.io/cfn84

Walker, L., Crain, H. ve Thompson, E. (1986) Maternal role attainment and identity in the post-partum period. *Nursing Research, 25*, 68–71.

Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process*, *35*(3), 261-281.

Walsh, F. (2002). A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*, *51*(2), 130-137.

Walsh, F. (2016). Family resilience: A developmental systems framework. *European Journal of Developmental Psychology, 13*(3), 313-324.

Walsh, F. (2020). Loss and resilience in the time of COVID-19: Meaning making, hope, and transcendence. *Family Process, 59*(3), 898-911.

Wang, Y., Huang, Z. ve Kong, F. (2020). Parenting stress and life satisfaction in mothers of children with cerebral palsy: The mediating effect of social support. *Journal of Health Psychology, 25*(3),416–425. https://doi.org/10.1177/1359105317739100

Webster-Stratton, C. (1990) Stress: a potential disruptor of parent perceptions and family interactions. *Journal of Clinical Child Psychology, 19*(4), 302-312. 10.1207/s15374424jccp1904_2

Wechselberg, K. ve Puyn, U.(1993). Anne ve Çocuk. (Çeviren:Kınalıbay E.) İstanbul:Remzi Kitabevi.

Weiss, M. J. (2002). Hardiness and social support as predictors of stress in mothers of typical children, children with autism, and children with mental retardation. *Autism, 6(1), 115- 130.* doi:10.1177/1362361302006001009

Werner, E. E. (1996). Vulnerable but invincible: High risk children from birth to adulthood. *European Child & Adolescent Psychiatry*, *5*(1), 47-51.

Whittle, S., Bray, K., Lin, S. ve Schwartz, O. (2020). Parenting and child and adolescent mental health during the COVİD-19 pandemic. 10.31234/osf.io/ag2r7.

Wilkie, C. ve Ames, E. (1986). The relationship of infant crying to parental stress in the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family, 48*(3), 545-550. 10.2307/352040

Woolfson, L. ve Grant, E. (2006), Authoritative parenting and parental stress in parents of preschool and older children with developmental disabilities. *Child: Care, Health and Development, 32,* 177-184. https://doi.org/10.1111/j.13652214.2006.00603.x

Wong, J. Y. H., Wai, A. K. C., Wang, M. P., Lee, J. J., Li, M., Kwok, J. Y. Y., Wong, C.K. H. ve Choi, A. W. M. (2021). Impact of COVİD-19 on child maltreatment: Income instability and parenting issues. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(4), 1501.

Wu, Q. ve Xu, Y. (2020). Parenting stress and risk of child maltreatment during the COVİD-19 pandemic: A family stress theory-informed perspective. *Developmental Child Welfare, 2*(3), 180–196. https://doi.org/10.1177/2516103220967937

Wu, C. W., Chen, W. W. ve Jen, C. H. (2021) Emotional intelligence and cognitive flexibility in the relationship between parenting and subjective well being. *Journal of Adult Development, 28,* 106–115. https://doi.org/10.1007/s10804-020-09357-x

Xu, Y., Farver, J., Zhang, Z., Zeng, Q., Yu, L. ve Cai, B. (2005). Mainland Chinese parenting styles and parent-child interaction. *International Journal of Behavioural Development, 29,* 524–531.

Xue, A., Oros, V., La Marca-Ghaemmaghami, P., Scholkmann, F., Righini-Grunder, F., Natalucci, G., Karen, T., Bassler, D. ve Restin, T. (2021). New parents experienced lower parenting self efficacy during the COVİD-19 pandemic lockdown. *Children*, *8*(2), 79. http://dx.doi.org/10.3390/children8020079

Yamaoka, Y., Hosozawa, M., Sampei, M., Sawada, N., Okubo, Y., Tanaka, K., Yamaguchi, A., Hangai, M. ve Morisaki, N. (2021). Abusive and positive parenting behavior in Japan during the COVİD-19 pandemic under the state of emergency. *Child Abuse & Neglect, 120.* https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105212

Yoon, Y., Newkirk, K. ve Perry-Jenkins, M. (2015). Parenting stress, dinnertime rituals, and child well-being in working-class families. *Family Relations, 64*(1), 93-107. http://www.jstor.org/stable/43695482

Yousefia, S., Far, A. S. ve Abdolahian, E. (2011). Parenting stress and parenting styles in mothers of ADHD with mothers of normal children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 30,*1666-1671. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.10.32

Zabcı, N. ve Karadeniz, G. (2021). Koronavirüs pandemisinde annenin ruhsal süreçlerinin çocuklarda görülen belirtilere yansımaları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,13*(1), 12- 26. 10.18863/pgy.852022

Zakeri, H., Jowkar, B. ve Razmjoee, M. (2010). Parenting styles and resilience. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 5*, 1067-1070.

Zhang, S., Hong, J. S., Garthe, R. C., Espelage, D. L. ve Schacter, H. L. (2021). Parental stress and adolescent bullying perpetration and victimization: The mediating role of adolescent anxiety and family resilience. *Journal of Affective Disorders, 290,* 284-291. https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.04.023.

Zheng, X., Morrell, J. ve Watts, K. (2018). A quantitative longitudinal study to explore factors which influence maternal self-efficacy among Chinese primiparous women during the initial postpartum period. *Midwifery, 59,* 39-46.